د تتمة البيان في تاريخ الافغان
پښتو ژباړه

د پښتو ژباړې
د محمد رفيق حبيبي په قلم

ترتيب، سمون او لمنليکونه
د محمد معصوم هوتک
۱۳۸۵ل = ۲۰۰۶ع

www.potakonline.com
Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تتمة البيان في تاريخ الافغان پښتو ژباړه

تتمه البيان فی تاريخ الافغان د علامه سيد جمال الدين افغان (1839 _ 1897ع) ليکنه ده، چي په 1318 هـ ق = 1901ع کال په مصر کي د علامه سيد تر مړيني څلور کاله وروسته چاپ سوي ده. د ليکني ژبه يې عربي ده. دا کتاب په 1318 هـ ش کال د ارواښاد محمدامين خوګيانۍ په قلم په پارسي ژبه ژباړل سوی او په کابل کي چاپ سوی دئ[1]. تر پارسي ژباړي څلوېښت کاله وروسته بيا نوموړی تاريخ د ښاغلي محمد يوسف منصور په قلم پښتو ژبي ته راواړول سو او د "پښتو اکاډمی بلوچستان" له خوا په 1979 ع کال د پنځو سوو ټوکو په تېراژ د کوټې په اسلامي پريس کي د عبدالرحمان بابړ په کتابت چاپ سو. د دغي پښتو ترجمې نوم يې (تاريخ الافغان) ايښی دئ. د ژباړي ټول چاپي مخونه 190 ته رسېدلي دي. په سر کي د ښاغلي يوسف منصور په قلم دوه مخه سرليک لري، ورپسې "د کتاب ترتيب" (فهرست) 3 مخه او بيا د سيد جمال الدين افغان لنډه سوانح (5مخه) راغلي ده چي دا هم د يوسف منصور په قلم ليکل سوې ده. په دغه ژباړه کي د هري برخي له پاره عنوانونه ټاکل سوي دي چي که زه خپلي حافظې بې لاري کړی نه وم، ګومان کوم په عربي اصل او پارسي ترجمه کي، چي زما تر نظر ډېر وخت پخوا تېر سوي دي، نسته.

[1] ښاغلی غوث خيبري د ارواښاد مولانا محمدامين خوګيانۍ له خولې ليکي چي مولانا مرحوم غوښتل دا کتاب په پښتو وژباړي خو د وخت د مطبوعاتو د مستقل رئيس مرحوم صلاح الدين سلجوقي په امر يې له پښتو ژباړلو څخه تېر سو او په پارسي يې ترجمه کړ، (وګ:- پښتانه د کلتوري ښکېلاک په ځنځيرونو کي - 241، 242 مخونه - 1381 ش چاپ). خو ارواښاد استاد بېنوا (1363 ش مړ) د اوسني ليکوال د لومړي ټوک په (343) مخ کي د ارواښاد مولانا خوګيانۍ د معرفۍ په برخه کي ليکي چي مولانا صاحب د سيد جمال الدين افغان د تتمه البيان في التاريخ الافغان پښتو او فارسي ترجمه کړېده، چي فارسي ترجمه يې په کابل کي خپره سوېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښاغلي یوسف منصور په خپل "سرلیک" کي ویلي دي:

"تر کومه حده پوري چي زما معلومات دي په دې ملک کښي د ننه اول وار د کوټې پښتو اکیډیمی ته دا شرف حاصل دی ــ چي هغه د دې کتاب د پښتو اشاعت د پاره خپل کوششونه پکار راوستل[2]". د "اول وار اشاعت" په برخه کي خو د ښاغلي منصور خبره بېخي سمه ده خو دومره باید پر زیاته سي چي د دې اثر اول وار پښتو ژباړه د کوټې تر اشاعت 32 کاله وړاندي د یوه بل پښتانه فاضل ارواښاد محمد رفیق حبیبي په قلم سر ته رسېدلې وه او د دغي ترجمې یادونه ارواښاد عبدالروف بېنوا په اوسني لیکوال لومړي ټوک 247 مخ کي کړې ده[3]. ارواښاد محمد رفیق حبیبي د مولانا زین العابدین زوی، د شهید مولوي عبد الرحیم کاکړ لمسی او علامه حبیب الله کندهاري (حبو اخوندزاده) (رح) کړوسی و. په شلمه پېړۍ کي د افغانستان د ادب او تاریخ د ځلانده ستوري لوی استاد علامه پوهاند عبد الحي حبیبي (1298 ــ 1363 هـ ش) او ارواښاد محمد رفیق حبیبي د اکا (تره) زامن دي[4].

زه د خپل اثر (درنه کورنۍ) تر خپرېدلو وروسته د کندهار د زلمیو لیکوالو له خولې خبر سوم چي د ارواښاد محمد رفیق حبیبي په قلم د تتمه البیان پښتو ژباړل سوې نسخه له ښاغلي اسد الله خان مشهور په کاکا سره خوندي ده او د سږ کال په

---

[2] منصور - محمد یوسف - تاریخ الافغان - 6 مخ - 1979 ع، پښتو اکاډېمیلوچستان.

[3] ارواښاد بېنوا د دغي پښتو ترجمې د لیکلو کال 1320 هـ ش بللی دئ خو زما سره چي د ارواښاد محمد رفیق حبیبي پخپل لیک د دې ژباړي د خطي نسخې کومه پاڼه سته، هوري یې د (مترجم) تر سرلیک لاندي بیان په پای کي کښلي دي:- پېښور حمل 1326 محمد رفیق حبیبی قندهاری. ما ته دا خبره معلومه نه ده چي دا نسخه به د پښتو ژباړي لومړی اصل وي که د هغه دوهم نقل.

[4] د تفصیل له پاره وګورئ: درنه کورنۍ، د دې قلم د ښتن لیکنه، 1382 ش، کابل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنوري کې د دغې ترجمې ټايپ سوې کاپي د ګران مطيع الله جان روهيال له خوا کاناډا ته د کتلو له پاره راولېږل سوه[5]. دا کاپي ما وکتله او د ښاغلي يوسف منصور له چاپ سوي پښتو ژباړې سره مې مقابله کړله. تو پيرونه مې په حاشيو کې ور زيات کړل او پر ځينو ټايپي ورانيو او توضيح غوښتونکو ځايو مې لنډې څرګندوني وکښلې او پر څنګ مې د ارواښاد محمدرفيق حبيبي ژباړه او د ښاغلي يوسف منصور ترجمه له فني او علمي اړخه ځای ځای سره پرتله کړه.

د ارواښاد حبيبي ژباړه د شپېته کاله وړاندي نثر يوه ښه بېلګه ګڼل کېدلای سي. ده هڅه کړې ده چي د پښتو ژبې هغه سوچه اصطلاحات او محاوري پخپله ترجمه کي کار کړي چي د ده په چاپېريال کي يې رواج درلود. د مرستيالو فعلونو په کارولو کي يې د خپلې لهجې تلفظي ځانګړتياوي په پام کي نيولي دي خو دا توان يې بيا نه دئ موندلی چي د عربي ژبې د ګرامري جوړښتو له اغېزې څخه ځان وژغوري. دغه راز جوړښتونه د ټکي په ټکي ترجمې ښکارندويي کوي او ټکي په ټکي ترجمې بيا د مطلب ادا ينه يو څه ګرانه (مشکله) کړې ده او په پوهېدلو کي يې ستونزي پېښې کړي دي. په ترجمه کي يې ځيني داسي لغتونه راوړي دي، چي که له اصل څخه سم رانقل سوي وي، نو اوس يې څوک په محاوره کي د استعمال موارد نه سي موندلای او مروجو قاموسو هم ثبت کړي نه دي، لکه: ناتروړکي يا ناتوروکي، نتني، انهار، زليلانده، څکل، رخي کښل، پونجول يا پونځول... او نور. دي کار که د متن پوهېدل ګران کړي دي خو نوموړي لغتونه يې د ثبت له امله له مرګه او هېرېدوني څخه راګرزولي دي.

---

[5] دا کاپي د ښاغلي کاکا اسدالله خان د شخصي نسخې له مخې تهيه سوې ده. د کاکا اسدالله خان فرهنګي احساس د ستايلو وړ دئ چي خپله په بيه رانيول سوې نسخه يې د ښاغلي روهيال په واک کي وړيا او بې له کومي ملاحظې ورکړې ده. د دغه شان با احساسه فرهنګياليو کمی دي نه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښاغلي يوسف منصور ترجمه بيا سره له دې چې ځيني برخي يې د ټکي په ټکي ترجمې بوی ورکوي خو په پوهېدنه کي تر دې دوهمي ژباړي اسانه او روانه ده. ده د مطلب د اداينې په خاطر د اصل جملې سره ماتي کړي او لنډي کړي دي. د ده په ترجمه کي هم د عربي ژبي د ګرامري جوړښتونو سيوری ليدل کېږي.

که د ارواښاد حبيبي ترجمه د عربي ژبي د اغېزې له امله ځای ځای بېخونده سوې ده نو د ښاغلي منصور دا بيا د اردو ژبي اغېزې زيانمنه کړې ده. ځيني ځايونه د ارواښاد حبيبي عبارتونه محاورې ته نژدې وي او ځای ځای بيا د ښاغلي منصور عبارت ډېر روان او خوندور وي. د دواړو ژبه د خپل وخت او چاپېريال ښه پوره نمايندګي کولای سي او د متونو د خپرولو يوه ګټه هم دا ده.

که د ارواښاد حبيبي په ترجمه کي د علی ای حال (66 مخ) ترکيب، بلدهٔ محمديه (84 مخ)، معسکر (86 مخ)، اکراد (38 مخ)، تحصن (61 مخ)، اشربه (105 مخ)، استخلاف (26 مخ)، زريه (35 مخ) د عربي ډوله ملايي پښتو بېلګې دي، نو د ښاغلي منصور بهر کيف (105 مخ)، ماتمي پوشاک (57 مخ)، ناکام مهم (61 مخ)، شرافت مکتسبه (126 مخ)، قحط عظيم (57 مخ)، ذليل و کمينه (126 مخ) او خاص کر (63 مخ) ... هم د جملو پښتني جوله ور بدرنګه کړې ده او د اردو ځبلې پښتو رنګ يې اخيستی دئ.

د ارواښاد محمدرفيق حبيبي دغه جملې نه د ګرامري جوړښت له مخي او نه د لغاتو د استعمال له مخي پښتني ايسي:-

"... مورخين په منشاء کي د دې اصل اختلاف لري".

"وروسته په ذريعه د ځينو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خوا ته رانقل سوي دي".

"دوی خپل نوی ځای د استوګي، په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ده او غور يې بولي، بللی دی... ".

"زړونه د خپل اولس د اسلام و دين ته راوښکوي ".

"په استولو کې د ميرويس و اصفهان ته ".
د ښاغلي منصور ترجمه هم له دغه راز بېخوندیو څخه خلاصه نه ده:

"ده دا دعوی درلوده ... چې هغه د عادات په امورو قدرت لري ".

په زمانهٔ نامعلوم کښې ځنی باچاهانو دوی د بلاد خراسان په ختيځ کښې آباد کړل ".

"... دې خلکو خپل جديد ټاټوبی د غور لمني يعني وادی غور واقع ارض شام په يادونه کښې د غور نوم ورکړ ".

"چې په ګران قدر سوغاتو لېږلو د شهنشاه ايران نظر التفات ځانته وګرځوي ".

د دواړو په ترجمو کې دغه راز مثالونه د ان دپاسه دي. ما يې په دا څو جملو غاړه وايسته.

اوس چې مو په يوه لنډه څېړنه کې د دغو دواړو پښتو ژباړو جوله تر يوې اندازې وښووله، بده به نه وي چې د دغه تاريخي اثر د اصل په باب هم يو څه وړغېږم. دا کار مې بايد وړاندې لا کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تتمه البيان فی تاريخ الافغان
څه وخت ليکل سوی دئ؟

علامه سيد جمال الدين د خپل کتاب د ليکلو د نېټې په باب څه نه دي کښلي خو په متن کي يې يو ځای د عبدالرحمن خان د استوګني په باب کښلي دي چي "تر ننه پوري " په سمرقند کي استېږي[6]. عبدالرحمن خان له خپل اکا امير محمداعظم خان سره يو ځای په شش ګاو او زنه خان کي د اميرشېرعلي خان له لاسه تر ماتي وروسته روس ته ولاړ او په سمرقند کي ميشت سو. دغه پېښه په 1868 ع = 1285 هـ ق کال منځ ته راغلې ده. سردار عبدالرحمن خان تر 1880 ع = 1297 هـ ق کال پوري په سمرقند کي پاته سو او د دغه کال د ځلرمي خور (جمادی الثاني) پر ځلرمه تر آمو سيند راواوښت او مخ پر کابل راوړاندي سو. چي په دي حساب نو د علامه سيد تتمه البيان فی تاريخ الافغان تر 1297 هـ ق کال وړاندي بايد ليکل سوی وي. علامه سيد دغه راز د افغانستان د تاريخ لړۍ د اميرشېرعلي خان په پاچهي کي پر دغه هيواد باندي د انګرېزي لښکرو پر يرغل او د افغان_انګليس د دوهمي جګړې پر پيل باندي درولې ده. ده د خپل کتاب تاريخي برخه په دې عبارت سره پای ته رسولې ده: "په سنه 1295 کي د روس وفدونه امير ته راتله. په دې سبب وسوسې او اندېښني انګرېزانو لويانو ته ولوېدې. يو سفارت يې چي له څو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و، د امير حضور ته ولېږه. امير په دې سبب چي انګرېز له څو کالو راهيسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه، د سفارت له قبلولو څخه يې نټه وکړه. پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتانه پر وطن لښکر وروخوځاوه[7] ".

---

[6] د همدې کتاب 90 مخ.
[7] د پښتو باړي ټايپ سوی متن - 91 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دا يرغل په 1879 ع = 1296 هـ ق کي پېښن سوی دئ[8] نو ويلای سو چي د تتمه البيان فی تاريخ الافغان ليکنه هم په دغه کال سوې ده خو د چاپ چاري يې تر ليکني 22 کاله وروسته په 1901 ع کال په مصر کي سر ته رسېدلي دي.

آيا په دې 22 کلونو کي د علامه سيد دغه تاريخي اثر د چا په لاس کي و که نه؟ ما ته داسي ښکاري چي د دې پوښتني جواب به "هو " وي. شېرمحمد خان ګنډاپور د خپل کتاب تواريخ خورشيد جهان په 133 مخ کي د ميرويس نيکه په باب د بيان په ترڅ کي د يوه عربي تاريخ نوم اخلي او وايي چي په دغه تاريخ کي د ميرويس نيکه د وخت پېښې په "شرح وار " ډول بيان سوي دي.

تواريخ خورشيد جهان په 1894 ع = 1311 هـ ق کي د تتمه البيان تر ليکني 15 کاله وروسته چاپ سوی دئ. ليکنه يې، طبيعي ده چي تر دغي نېټې وړاندي ده. ما ته په عربي ژبه کي تر تتمآ البيان فی تاريخ الافغان په ها خوا داسي کوم تاريخ معلوم نه دئ چي د ميرويس نيکه حالات دي پکښې بيان سوي وي. تر دغه کتاب وړاندي د هوتکي غورځنګ په باب د کروسينسکي تاريخ خپور سوی دئ (1727ع) خو د دې تاريخ د عربي ژباړي خبره چا نه ده کړې[9] ځکه نو ما د ميرويس نيکه په نامه د اروا ښاد استاد عبدالروف بېنوا (1293 ـ 1363ش) د کتاب د دوهم چاپ په سر کي وکښل چي: "له امکانه ليري نه ده چي له دغه عربي تاريخ څخه به مراد د سيد

---

[8] حبيبي، عبدالحی (پوهاند) د افغانستان پېښليک، 204 مخ، 1353 ش، کابل.

[9] د علامه سيد په تتمه البيان فی تاريخ الافغان کي د اصفهان د جګړې په ترڅ کي د هغه افغاني سرتېري له بيان څخه، چي په جګړه کي لاس غوڅ پرې سوی او د جګړې له ډګره وتلی و ... او دغه راز د اصفهان پر تخت باندي د شاه اشرف هوتک د کښېنستلو پر وخت د چور او چپاو له بېري د اصفهان د ښارو د دوکانو د تړلو ... له کيسي څخه (د پښتو ژباړي د ټايپ سوي متن 93 ـ 94 مخونه) داسي ښکاري چي علامه سيد د کروسينسکي له کتابه استفاده کړې ده ځکه دا روايتونه له کروسينسکي پرته بل چا نه وه ليکلي او په را وروسته تاريخو کي د کروسينسکي له کتابه اخيستل سوي دي...

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمال الدين افغان د تتمه البيان فی تاريخ افغان کومه خطي نسخه وي[10] ".

زه د ويلو نور څه نه لرم او خبري به ګران مطيع الله جان روهيال ته د نورو زياتو فرهنګي هڅو په دوعا پای ته ورسوم. بری دې تل په برخه وي.

محمد معصوم هوتک
اکويل ـ کاناډا
8 می 2006 ع

---

[10] بېنوا - عبدالروف - ميرويس نيکه - د سريزي 5 مخ - 1384 ش (دوهم چاپ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو خبري

د هیواد د ملي ښتمنیو د چور، چپاول، عامو قتلونو او نورو ورانیو په اړخ کي د غوايي د دوهم اړودوړ په لړ کي ملي فرهنګ ته هم داسي زیانونه واوښتل چي زموږ د هیواد په میلیونونو ټوکونه کتابونه هم له دې تاړاک څخه په امن کي پاته نه سوه، چاپ او ناچاپ آثار، دولتي او شخصي کتابتونونه غلا او چور سول. له دې جملې څخه ډېر کتابونه د نورو په لمسون د افغانانو د علم او پوهي د دښمنانو لخوا ګاونډیو هیوادونو ته یووړل سوه، هلته ډېر کتابونه حتّی په وزن خرڅ او اکثره یې د عطارانو او قصابانو په دوکانونو کي ترې کار واخیستل سو.

د همدې غلا او چور سوو کتابونو څخه یو تعداد هم د کابل د پُل باغ عمومي د سړک د غاړي کتاب پلورونکو د کتابونو د خرڅولو او رانیولو بازار ډېر ګرم ساتلی و، دا ځکه چي د طالبانو د رژیم په راتګ سره په پلازمېنه کابل کي د وزارتونو په تشکیلاتو کي ډېر بستونه تنقیص او مامورین نور هم د پخوا څخه ډېر د بېکارۍ سره لاس او ګرېوان سول. په دې کړۍ کي د کورنیو چارو د وزارت یو افسر ښاغلي عمراخان هم د کتابونو په پیرودلو او پلورلو ځان مشغول کړ او د تختو څخه یې جوړ یو دوکان ګوټی ځان ته برابر کړ.

زه به هم چي کله کابل ته د خپلو کارونو له پاره ولاړم د فراغت په وخت کي به مي د کتابونو په لیدلو ځان مصروف ساتی او کله نا کله به مي یو و نیم د خپلي خوښي کتابونه هم رانیول، د 1376 ش کال د قوس د میاشتي 25 ورځ وه چي د ښاغلي عمراخان دوکان ته ورغلم، د نېکه مرغه هغه راته همدغه کتاب (تتمه البیان في التاریخ الافغان) چي د هیواد د ستر علامه سید جمال الدین افغان تالیف او د هیواد د نامتو پوه مرحوم محمدرفیق حبیبي په قلم په پښتو او دري دواړو ژبو ژباړل سوی و، راته وښوده. خدای سته چي د کتاب په لیدلو ډېر خوښ سوم او دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

مي ښه چانس وګاڼه چي کتاب د اور له لمبو او سوځلو له توپان څخه په امان کي پاته سوی دئ، کتاب مي له هغه څخه رانیوی د ځان سره مي ژمنه وکړه چي په مناسب وخت کي به يې د چاپولو له پاره هلي ځلي وکړم تر څو ټول هيوادوال، څېړونکي او ليکوال ځني مستفيد سي.

کوم وخت چي په هيواد کي ښاغلي حامد کرزي د افغانستان په تاريخ کي د لومړي ځل له پاره د برهان الدين رباني څخه په صلح آميزه ډول واک واخيست، د مطبوعاتو آزادي يې اعلان کړه، د کتاب د چاپ په اړه مي د ښاغلي مطيع الله روهيال څخه د مرستي غوښتنه وکړه، ښاغلي روهيال يې په ورين تندي د کمپيوټر او دوباره د اصل سره د تصحيح چاري پر غاړه واخيستلې، د تحقيق، څېړني او لمن ليکونو چاري يې په کاناډا کي استوګن مهاجر ورور، درونډ ليکوال او څېړونکي محمد معصوم هوتک تر سره کړې، د ښاغلي هوتک صاحب په وينا د چاپ له پاره يې په جرمني کي د افغانستان د کلتوري ودي ټولني ژمنه کړېده.

زه د دوی ټولو څخه د زړه له کومي مننه کوم چي په لاس ته راغلي امانت کي يې د چاپ ته اماده کولو او په دي لاره کي د ډول ډول ستونزو ګاللو ته سينه ورکړې، د دوی ټولو دي کور ودان وي، او د کتاب د چاپ مبارکي ورته وايم.

په ډېر ادب
کاکا اسدالله پوپل
د معلمينو کارته، کندهار
1385/11/9

(c) ketabton.com: The Digital Library

لمړی فصل

د دې امت په نامه کي

فارسیون دویافغان بولي، ځکه چي یو وخت بخت نصر دوی بندیان کړي وه دوی غلبلې وهلې او فغان یې کاوه له هغه وخته دا نوم پر دوی کښېښو سو، او دغه رنګه ویل کېږي چي افغان د ساوول[1] د لمسي[2] نوم و، د پښتنو نیکه و د خپل نیکه په نامه یاد سوي دي، عام فارسیون دوی اوغان هم بولي چي اولني نامه ته څرمه دی. د هندوستان خلق یې پټان بولي، ځیني قبیلې د پښتنو لکه اوسېدونکي د کندهار او غزني ځان پښتنو و پښتان بولي. اوسېدونکي د خوست او کورم او باجوړ پر ځان پختو و پختان نوم ایږدي، که په ژور نظر و کتل سي او په نزدې والي کي د دغو لوړو لفظو دقت وکړه سي دا خیال کېږي چي رېښه د دې ټولو الفاظو یوه ده او افغان و اوغان و پټان له پختان څخه محرف دي او دا سمه ده چي پختان او پښتان له پاشتان څخه اخیستي سوي دي، پاشتان په نیشاپور کي یو کلی دی. یا له بشت څخه چي یو د خراسان د ښارو څخه دی اخیستی سوی دی او سم د فارسي ژبې د قانونه سره د جمع حروف الف او نون پر زیات سوي دي، ځکه چي دوی په هغه ښهر کي استوګه کوله وروسته تر پرېښودو د هغه ځای په نامه یاد کړه سوه (و) په پښتو او پغتو کي له الف او نون څخه محرف او د نسبت د پاره دی، لکه په عربي ژبه کي چي (ی) ده په جوړېدو کي جمع حذف سوي دي، او احتمال لري چي دا دوه لفظونه د بشیت د لفظ څخه اخیستہ سوي دي، بشیت د فلسطین د کلو

---

[1] ساوول: د شاول په بڼه هم ثبت سوی دئ او دا نوم د (طالوت) له پاره کارېږي، طالوت د بني اسرائیلو یو سردار و چي وایي داود (ع) یې په سپاهیانو کي و، (غیاث).

[2] په کوټه چاپ کي: "د ساول کړوسی" لیکل سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه يو کلی دی چي دې احتمال کي دوی له بني اسرائيلو چي وروسته تر دې بحث ځني کوو وبولو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوهم فصل

د دې امت په نسب کې

دا ټولی له ډیرو قبیلو څخه مرکبه ده، لکه غلجي، عبدل، کاکړ، وزیري یوسفزي، مهمند، آفریدي، بنګښ او نوري قبیلې چې د خپل استوګې د ځای په نامه نومیږي، لکه خوستي، کورمي، باجوړي. د دوی هره قبیله پر ډیرو کامو باندي وېشل سوې ده، لکه:- غلجي چې هوتک، توخي، سلېمانخېل، اوریاخېل[1] یې ښاخونه دي. عبدل (ابدال) له بارکزي، الکوزي، علیزي، بامیزي[2] څخه مشتق ده.

هر یو د دغو کامو څخه پر تنو وېشلي سوي دي او هره تنه پر ښاخو وېشلي سوې ده، په سبب د تنګی د ځای اوس مورِ له تنو او ښاخو او هغه چې اړه په هغو پوري لري بحث نکړو، واړه دا تنې او ښاخونه و یوي بخیلي[3] او ریښې ته رسېږي چې په پښتو یا پشتان سره یادېږي. موْرخین په منشاء کې د دې اصل اختلاف لري، ځینو ویلي دي چې دوی د خزر له طائفي[4] څخه دي چې د کاستبان[5] د سین پر غاړه او په باب ابواب او شرواناتو[6] کي استېده، او د ایران و ښارو ته پرله واوښته چور او چپاو یې کړه، وروسته په ذریعه د ځینو پاچهانو د خراسان د ښارو د مشرق و خواته رانقل کړه سوي دي.

---

[1] په کوټه چاپ کي: "اوباخېل" دئ.
[2] په کوټه چاپ کي: "بادین زی" دئ.
[3] په کوټه چاپ کي: "مجتمع" لیکلی دئ.
[4] په کوټه چاپ کي: "د بحر خزر اوسېدونکي" لیکلي دي.
[5] کاستبان = کاسپین.
[6] په کوټه چاپ کي: "شروان ښهر" لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني بيا چي په تاريخ خبر نه دي د دوی نسبت و امير تېمور ګورګان ته کوي او حال دا چي د دوی نظريه ناتروړوکې او بې ريښې ده ولي پښتانه قرنونه قرنونه پخوا د تېمور تر وخت په خپلو ځايو کي استېده.

ځيني بيا دوی د ضحاک[7] اولاده بولي، هغه ضحاک چي پر دواړو اوږو يې دوه مرغړي راوتلي وه او لکه دوه هيپان (افعي ماران) داسي ښکارېده، او د فارس ستيولوجي[8] کي په دغه سره مشهور دي.

ځيني داسي وايي چي دوی د آثور کلدان د نسل څخه دي تر داسي حده چي ځيني د فرنګ سياحان دا ادعا لري چي په پښتو ژبه کي د کلدانِ ژبي څه لفظونه ليدل کېږي.

بله ډله بيا پر دې ولاړ دي، چي د پښتنو طائفه په هغه غرو کي چي ميانځ د اټک د سين او خراسان[9] دی استوګه لري، د مصر د قبطيانو د نسل څخه دي چي د سوزستريس سره د هندوستان په فتح کي ملګري وه.

بله ډله بيا وايي چي دوی د بني اسرائيل د اسباطو د نسل څخه دي، بخت نصر وروسته تر هغه چي ډېر يې ځني مړه کړه نور يې په کوهستان غور يا صرف غور کي پنډ[10] کړه. او ويلي يې دي چي دوی خپل نوی ځای د استوګي په ياد سره د هغه وادي چي د شام په مځکه کي ده او غور يې بولي بللی دی، او دغه رنګه پغتو چي

---

[7] د فردوسي د شهنامې له مخي ضحاک يو ډېر ظالم پاچا و. د ده له اوږو څخه دوه ماران راوتلي وه. دغو مارانو د انسان د سر ماغزه خوړل. وايي ده چي به انسانان ووژل، د سر ماغزه به يې دغو مارانو ته ورکول. ضحاک د فريدون له خوا ونيول سو.
[8] دا لغت به غالباً تيولوجي وي او تيولوجي د مذهبي او ديني چارو پوهني ته وايي.
[9] په کوټه چاپ کي: "د درياب اټک څخه تر کوهستانه پوري" ليکلی دئ.
[10] پنډ :- ميشت، استوګن.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پختنو څخه محرف دی بخت نصر ته منسوب دی، نوم يې اينبسی دی. لکه چې دمخه مو بيان کړی دی په فارسي ژبه کي (و) لکه په عربي ژبه کي نسبتي يا داسي دی. وروسته تعداد د دوی ډېر سو پر شاوخوا يې تسلط ومونند د دوی او د يهودو په ميانځ کي مراسلات او مکاتبات کېده. هغه وخت چې عربو يهودو د اسلام دين قبول کی يو سړی چې خالد نومېده د افغان و الکي[11] ته يې ولېږه دوی يې و دين ته د اسلام وبلله، افغانانو هم يوه ډله خپلو مشرانو څخه واستوله چې يو له هغو څخه قيس نامی و چې نسب د ده په اوه څلوېښت پښته د بني اسرائيل و اسباط ته او په پنځه پنځوس پښته و ابراهيم ته رسېږي.

خالد دوی و حضور ته د رسول اکرم (ص) حاضر کړه او د ده و عناياتو ته يې ورسوله.

مخصوصاً پر قيس خاصي مهرباني د ده (ص) وسوي، پر ده يې د عبدالرشيد نوم کېښېښو او د امير لقب يې ورکړ. انحضرت (ص) و فرمايل چې دی د دغه لقب قابل دی، د بنی اسرائيلو د پاچهانو د نسل څخه دی.

دغه سفيران د مکې په فتح کي د آنحضرت (ص) پر اوږه ودرېده، پوره او بشپړه مړانه يې ښکاره کړه وروسته قيس سره له خپلو ملګرو و خپل وطن ته لاړ، آنحضرت (ص) ده ته د خير او برکت دعا وکړه او د پاره د ترويج او څرګندېدو د اسلام د دين د خراسان د غور په غرو کي[12] يې يوه ډله د مدينې د استېدونکو څخه د ده سره ولېږله.

قيس چې خپل وطن ته راورسېده ښتنه زيار يې وکښه چې زړونه د خپل اولس د اسلام و دين ته راوڅکوي، هغه و چې مطلب يې تر سره سو او واړو پيروانو يې د

---

[11] الکي: الکه، مځکه، سيمه، وطن ته وايي.
[12] په کوټه چاپ کي: "د کوهستان په غور کي" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام دين ومانه.

قيس پر ځلو ښتم کال د هجرت چي عمر يې اته اويا کاله و، مړ سو[13]، درې زامن يې پر مېنه پرېښوول، ځينو ويلي دي چي د قيس نسب په شاول[14] پوري نښلي چي تر اوسه يې د پښتانه په ښارو کي په ښه توګه ذکر کېږي تر داسي حده چي لويان او غټان د پښتنو زيار کاږي چي خپل نسب و هغه ته ورسوي. پښتانه خپله شجره چي بشپړه بړوسه پر لري تر اوسه يې په لاس کي ده او هغه شجره انتسال د دوی د بني اسرائيلو څخه ثابتوي، سره له دې چي نوکی[15] مشابهت په منځ کي د پښتو او عبراني نه موندل کېږي، هو کې د دوی عقيده چي دوی د هغې رېښې څخه دي سره د دې چي په ميانځ کي د دوی د وطن او د بني اسرائيلو د الکي ډېر ځکل[16] پروت دی او وجود د خيبر د دوی په وطن کي ځيني وخت ګمان د ځينو پر صحت او رشتيا والي د دې روايت ګماري.

ځيني بيا دوی د ارمنيانو څخه بولي چي په شېروان کي په الپان سره مشهور دي، استوګه يې کوله. هغه کليسې (کليساوي)[17] چي په قره باغ کي و شېروان ته نژدې دي او تر ننني ورځي په قندسار سره شهرت لري د دې مطلب تائيد کوي. ډېر ځکل د دغو اطرافو څخه اغوانج بولي د اغوانج معنی د دوی په ژبه کي ډېر اغوانه ده.

هغه ارمنيان چي په کنجه او روان او نخجوان او ګيلان کي استوګه لري د اغوان په نامه فخر کوي او اغوان والی غواړی، احتمال لري چي د افغان کلمه دې له اغوان يا الپان څخه محرفه وي او وايي چي د قندسار رئيس وروسته تر راتګ دې نوي

---

(13) په کوټه چاپ کي: "د قيس عبدالرشيد وفات د 87 کالو په عمر کي" ليکلی دئ.
(14) وګورئ د لسم مخ اوله حاشيه.
(15) نوکی: لږ څه، هيڅ.
(16) ځکل: لږ فاصله، لږلار (پښتو ــ پښتو تشريحي قاموس).
(17) په کوټه چاپ کي: "عبادت خاني (ګرجاوې)" ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای ته او استوګه په هغه کي يې قندسار په نامه سره بللی دی چي وروسته وروسته په قندهار سره اوښتی دی.

د دوی له اطوارو څخه دا ښکارېږي چي په وخت کي د هجرت د اولني ځايو څخه و اوسني الکي ته دوی نصاری وه او وروسته يې د اسلام دين قبول کړی دی ولي تر نني ورځي پوري ځيني عادتونه د خپلو نيکه ګانو په دوی کي مونده کېږي لکه شکل د صليب، پر مخ ډوډۍ ټکول.

د ځينو قولو نه چي بيان مو کړه که څه هم له صحتنه څخه پر مخ خلاص نه دي بيا هم قندهار له قندسار څخه محرف بلل دلالت پر دې کوي چي د دوی معلومات په تاريخ کي لږ وه، ولي قندهار له خورا پخوانيو ښارو څخه دی چي ذکر يې په مهابران چي د هندوانو د متيولوجۍ کتاب دی سوی دی، ځيني دا وايي چي دا طايفه له پخوا څخه په دې سبب چي د نورو طائفو څخه بېل وګڼل سي په دغه غرو کي اوسېده حتی چي د سکندر رومي سره يې جنګونه کړي دي، بلکه د ګشتاسپ په وخت کي موجوده د سجستان په ولايت پوري تړلي او د مشهور رستم تر فرمان لاندي اوسېده، هر کال يې د خراج په نامه لس د غويو پوستونه ده ته ورکوله، وروسته پر ده ور پورته سوه او له خراجه يې نټه وکړه. تر څو چي د هغه د خوا دوهم وار مغلوب کړه سوه.

الحق چي دا امت اصلاً ايراني[18] او د دوی ژبه له زند و استا څخه اخيستې سوې ده چي فارسي پخوانۍ ژبه يې تر اوسه په خولو کي ده، وروستني مورخين لکه فرنسيس لنورمان او نور هم د دغه نظريې ټينګار کوي[19].

---

[18] له "ايراني" څخه به مراد غالباً آرياني وي (مرتب).

[19] په کوټه چاپ 24 مخ کي تر "ټينګار کوي" وروسته ليکل سوي دي: "مولانا د نورمان په رايه د اعتماد کولو وروسته دا خبره کړېده چي ژند او اوستا څخه چي په پښتو ژبه کي کوم مشابهت ليدل کېږي هغه د افغانانو د ايراني کېدو دليل نه سي ثابتېدای، هغه د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريېيم فصل

پيل د سلطنت او ولاړه د يوه زعيم و پاچهي ته

دا امت فطرتاً زړه ور، جنګي او توريالی دی، پردۍ سلطې ته هيڅ کله سر نه کښته کوي، د محمود غزنوي او چنګېز تاتاري او تېمور ګورګاني په وخت کي سره له دې چي بشپړه غلبه يې پر موندلې وه، بيا هم تبعيت د دوی د هغو دپاره هيڅ کله د خطره خالي نه و، همدغه رنګه هغه وخت چي د دوی ملک د هند او فارس په ميانځ کي وو بېشل سو تل يې ملا و ضرر ته د مستولي حاکمانو تړلې او ورته غلي وه چي د فتنو اورونه بل کي، کله کله غلجو د محمود غزنوي پر چونۍ لاس اچاوه په تاړاک يې وړه او يو وخت يې هم د غزني پر ښهر غلبه ميندلې ده يو طائفې له دوی نه په دهلي کي هم پاچهي کړې ده.

لوی شاه عباس چي پر قندهار بری وموندہ غلجي او عبدل (ابداليانو) يې اطاعت ومانه وروسته چي يې د هغه د حاکم څخه ظلم وليده د ابدالي ټولۍ څخه يې سدو و شاه ته ولېږه چي شکايت ورته وکي.

سدو چي ور ورسېده او ورورې شکايت يې عرض کړ، پاچا د ده و فصاحت ته حيران لاړ، د ده د خوښې دپاره يې هغه حاکم بيرته کی او دی يې پر ځای وټاکه، سدو د خپل حکومت په وخت کي په عدالت او ښه سلوک سره ژوند کاوه، د ټولو پښتنو زړونه يې ساتلي وه تر داسي حده پوري چي پاتېده د حکومت د ده په اولاده کي له ضرورياتو شمېرل کېده.

ايرانيانو تر لاس لاندي کېدو له کبله پيدا سوېده، رښتيا همدا دئ چي افغانان د حضرت يعقوب (ع) له اولادې څخه دي، د کتاب په آخر کي به لندہ رڼا واچوله سي ".

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ښه عقيده ددوی و داسي حد ته ورسېده، چي که له اولادي ښخه د سدو د کام يو وګړی وژلی وای په قصاص يې نه رساوه او که د کام يو وګړي پر يوه له اولادي ښخه د هغه توره کښلې وای په قتل محکوم کېده.

د سدوزو کام د سدو له نسله دی، احمد شاه بابا چي بيان يې وروسته راځي له همدغه کامه دی، د شاه حسين په عصر کي چي د ايراني صفوي پاچهانو وروستنی پاچا او په 1106 کي پر تخت کښېنستلی دی د غلجو کام چي په کندهار او خوا و شا کي استېده په بغاوت وخوزېده، د شاه حسين د دولت رجالو هر څومري چي زيار ويوست بېله دې چي لمبه د فتني ښه غوړېده بله نتيجه يې لاس ته نه ورغله، وروسته تر دې چي زښته ډيري حيلې يې وکړې، ګرګين خان ګرجی يې د قندهار په حکومت ولېږه، ګرګين پخوا له دې نه په ګرجستان کي حاکم و، څرنګه چي پر پاچا يې بغاوت کړی و پاچا نيولی و د ده د ګناه دپاره يې دا کفاره غوره کړه چي دی دې د عيسي د دينه راواړوي او د حضرت محمد (ص) په دين يې مشرف کړي.

ګرګين خان په ښه تدبير او دوراندېشي او دروند تيا سره شهرت لري پاچا دی د کندهار په حکومت مقرر کړ. شاه داسي ګڼله چي د هند تيموري پاچهان و دې اور ته خاشې وراچوي ځکه يې شل زره ايراني لښکر سره له يوې زړه وري هوښياري توريالی ډلي د ګرګين خانه سره ولېږله چي د پردو د شرارت او مداخلې لاس ونيسي.

ګرګين خان چي شا او خوا ته د قندهار ورسېده فتنه لتهوونکي يې مخي ته ور وواته اطاعت يې وکی، ګرګين دپاره د دې چي دوی حتماً متواضع کي خورا بېرحمي او زښته خشونت يې ورسره وکړ، نامتو وګړي يې ذليل کړه، غښتلي يې بېواکه کړله، مشران او لويان يې په بند کي واچوله، وروسته يې ظلم تر داسي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایه ورسېده چي د سهلو ووت، د کندهار خلقو یوه ډله د شکایت په توګه اصفهان ته ولېږله چي د ظلمو ویر هلته و شاه ته مخامخ څرګند کي، اصفهان ته چي ورسېده زښته زیار یې وکښه چي شاه ته ورسېږي او شکایت عرض کي، وروسته تر ډول ډول حیلو یې له حاجبانو چي د شرق په ملکو کي اساس د ظلم باله کېږي او همدغه سبب دی چي د امراء او ماموړینو لاسونه یې د رعیتو پر حقوقو ور اوږده کړي او هم تر ننه ورځي پوري په دغه ډول پاته دي، ځانونه تېر کړل شاه ته ورسېده او د ویر دفتر یې ورته خپور کړ.

په دې وخت کي دوستان د ګرګین خان د شاه په مخ کي ولاړ وه، د دوی شکایت یې و شاه ته دورغ څرګند کی او و شاه ته یې داسي ښکاره کړه چي دوی غواړي لکه ګرګین خان غوندي یو پوه انظباط درلوونکي حاکم څخه ځان خلاص کي بیرته هغه پخواني حال ته هڅه لري.

هغه و چي له شاه څخه یې بې له قهر او خښم بل څه وانه ورېده، نا امیده په مات زړه بیرته د وطن پر خوا را روان سوه حال یې خپلو اقوامو ته راووړ او څرګند یې کړه.

والي سړي پسي اچولي وه له حاله یې ځان خبر کئ په زړه کي ورته غلو، فرصت یې کوت، و هغو وګړو ته چي په شکوه کي داخل وه په تېره بیا میرویس چي په حسب او نسب کي د بشپړ شهرت مالک او سربېره پر هغه د یو زښته لوی کام مشرتیا یې درلوده او پر دې ټولو برسېره د ښو اخلاقو، د فصیحي ژبي او تېره فکر خاوند و په قام کي یې زښت عزت او احترام درلود، کلکه سزا ورکي.

څه زمانه وروسته والي د ظلم چپلاخه پر میرویس پورته کړه دی یې اصفهان ته ولېږه د هغه ځای واک درلوونکو ته یې ولیکل چي یو ازیني د فساد وسیله او د فتني لټولو دغه سړی دی، څو دی بندي نه سي او د بیرته راتلو و کندهار ته منع نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سي په ملک کي آرامي امکان نه لري.

ګرګين خان د ميرويس په استولو کي و اصفهان ته سهوه سو ، ولي دی پوهېده چي د ارتشاه هڅي د شرق د امراء په زړو کي ځای نيولی دی و مقصد ته رسېده يا پاتېده په رشوت ورکولو يا نه ورکولو پوري اړه لري په استولو کي د ميرويس و اصفهان ته ګواکي ګرګين خان په خپل لاس ده ته موقع ورکي چي رشوت وښندي او خپل مطلب تر سره کي. ميرويس چي اصفهان ته ورسېده په لږ مده کي د حکومت له طرز، د شاه د ناتروړوکي[1], عاقلي او د واکدارانو د نفاق خبرونه وله راغله، ځکه يې د ګرګين د ډيرو غليمانو سره دوستي واچوله څو چي يې فرصت د پادشاه و حضور ته وميندە واړه خبري يې چي له ځانه سره راوړي وې يوه يوه يې د شاه و غوږو ته ورسوله، د ده هوښيارو خبرو او خواږه بيان د شاه نظريه رارخي کښله[2], او نور واکداران خو يې پخوا لا په رشوت د ځان کړي وه ځکه څو مره وخت تېر نه سو چي د شاه حکومت د واکدارانو په ډله کي رسماً مېشت سو ، وروسته تر دې چي بشپړه آګه سو چي د ايران دولت څرنګه ناتروړوکی او چاري په څه ډول وراني دي نو يې د کندهار د تګ هوډ وکړ.

په کوټي کي يې هسک فکرونه درلوده چي د افغان هيواد به د ايران د څپې خلاصوي.

په عين حال کي يې دا خيال وکاوه چي ورګډېده په دوني[3], لوی کار په تلوار ښه نه دي نو يې په هوډه د حج د سفر، له شاه نه رخصت واخيست چي مکې ته ورسېده، دا يې مناسبه وګڼله چي د اهل سنت د ملايانو څخه فتوی واخلي چي جګړه د شيعه

---

[1] ناتروړوکی: قاموسونو نه دئ راوړی. ښايي د بې عقل او بې کفايت معنا ولري؟
[2] رارخي کښله: ځان ته راجلب کړه.
[3] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه سره واجب ده، او په دې سره خپل کام د شاه پر شيعه دولت راوخوره وي.

د حج مناسک يې ادا کړه او فتاوي يې لاسته راوړې، اصفهان ته رهي سو، مسئله يې د شاه نه پټه ساتله او په ښکاره يې شاه ته زښته اخلاص څرګنداوه په دې وخت کي نابره يو عجيبه پېښه سوه په تېره بيا د ده د مقصد د پر مختلو دپاره لو وسيله بلله کېده، هغه دا ده چي د يوه کام نامعلومه ارمني سړی و چي په ځينو شرقي ژبو هم پوهېده او د روس د دولت دپاره يې په عثماني هيوادو کي ډېر خدمتونه کړي وه، د پطرس کبير امپراطور روسڅخه يې وغوښته چي دی د سفير په ډول د شاه و دربار ته ولېږي.
څرنګه چي ده ښه خدمتونه کړي وه امپراطور د ده هيله ومنله، د ايران دربار ته يې د سفير په توګه واستاوه سربېره پر دې د ښه خدمتو په بدله کي يې ټول هغه تجارتي مالونه چي په ده اړه درلوده د ګمرک د محصوله معاف کړه. نوموړي سفير يوه لوډله د سوداګرو ارمنيانو يې پر ځان راغونډ کړه د ايران و لور ته روان سول و ايران ته چي نژدې سوه سفير ځان په دې سره مشهور کی چي دی يو له اولادې څخه د ارمن د پاچهانو دی. ميرويس د دې سفير ورود و ايران ته د خپل مقصد دپاره يوه ښه وسيله وبلله، په ټولو جرګو او ټوليو کي يې په برملا او پټه دا ويله چي نصرانيون غواړي ګرجستان او ارمنستان د شاه د لاسه وباسي او دا هم يقين دی چي ګرګين خان د کندهار حاکم په دې کار کي زښت لوی وساطت لري.

څرنګه چي ګرګين خان په دغو شپو کي مسلمان سوی و، دې وينا د خلقو په زړو کي ځای ونيوه د دولت د واکدارانو زړه ته ولوېده هوډه يې وکړه چي ګرګين خان سره کنښکارې، زمول يې کي، بيا هم د هغه له غښتلي اوړې او له ثبات څخه په قندهار کي په اند ښښنه کي وه له بغاوته يې بېرېده ځکه يې ميرويس بيرته خپل ملک ته ولېږه، که چيري ګرګين غاړه په عصيان لکه کي ميرويس به د پخوانۍ دښمنۍ له امله د ده په مقابله کي ولاړ سي، اوس نو ښه وګورئ د شرقيونو د رای و ضعف او اضطراب ته د فکر چي تر ننه پوري لا سته دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میرویس چي کندهار ته ورسېده د ګرګین د غـیظ او غضب اور په لمبو سو د ده د وژلو د پاره یې لوبې پلټلې، میرویس ته یې مرکه ولېږله، د ده لور یې د خپـل زوی د پاره هیله وکړه میرویس وپوهېده چي دا د خبنم سره میشته د ګرګین غوښتنه زما قدر کموي، د پښتنو یوه جرګه یې جوړه کړه حال یې ورته بیان کی، پښـتنو چي دا واروېده زښته په قهر سوه دا یې غوره کړه چي میرویس دې په مقابله ولاړ سي، او له خپله شرفه څخه دې مدافعه وکي، میرویس چي حال داسي ولید خورا خوشحاله سو بیا یې هم دوی په صبر او تاني سره امر کړه ویې ویل ښه دا ده چي زمری د بیدو په حالت کي مړ کو، که غواړئ چي مقصد لاس ته راولی ثبات او استقامت ضـرور دی، پر ما بشپړ اعتماد او بړوسه ولرئ، ژر دی چي له غلیمه به کسات وکاږم، دې لوړنیو خبرو د دوی زړونه پوره کړه په ډوډی او مالګه، توره او قران یې قسم وکی چي ده ته به اوږه ورکوي، او له اطاعته به یې سر نه پېچي او دا یې وویل:-

هر هغه څوک چي له دې معاهدې وګرځي ښځه یې پر ده طلاقه ده.

میرویس یوه ښایسته خادمه درلوده چي په خپل کور کي یې لو کړې وه، په دې نامه چي د ده خپله لور ده و ګرګین خان ته یې د ده د زوی د پاره ازدواجاً ورولېږله او خورا خوشحالي یې وکړه، دا یې ښکاره کوله چي د ګرګین خان سره پر مخ دښمني نه لري، د میرویس دې حرکت عقده (په اصل کي حقد لیکلی دئ) او حسـد د ګرګین د زړه بشپړه ویوست بلکه بړوسه یې بړیره؟ سوه څو ورځي وروسـته میرویس د ښهر دباندي په یو باغ کي د مېلمستیا محفل جوړ کی ګرګین یې سره له خپلي ډلي راوباله د دې مېلمسیتا خورک او چښـن د زهرو او ګنډیرو کټوري وه چي د ساقي محفل میرویس له خوا و مېلمنو ته ور وېشل کېده.

امراؤ او پاچهانو لره دا هیڅ معقوله نه ده چي یو څله پر سړي ظلم وکي حق یې وسوځي بیا بیرته پر دغه سړي بړوسه وکي په خپلو لویو چارو کي یې د څان ملګری کي، ولي کین چي یو څله په زړه کي ځای ونیوه لږ داسي پېښیږي چي بیرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زړه ووزي.

هغه و چي ميرويس په خپله د ګرګين کالي واغوسته او نورو پښتنو د ګرګين د ملګرو لباسونه په غاړه کړه وروسته تر لمر لوېدو په ښهر ورننواته پر قلعه ساتونکو يې حمله وروړه، دا نور پښتانه چي د ښهر په شاوخوا کي غلي وه سره له واړه ځايي استېدونکو د دوی سره ګډ سوه پر ورغله په دې شخړه کي هغه چي وتښتېده، وتښتېده پاته يې واړه د پښو واچوله قلعه يې ونيوله ږغ يې وکی:-

امان د هغو په برخه دی چي د ګرګين وګړو ته يې ځای ور نه کی، په دغو ورځو کي ګرګين شپږ سوه مېړه د ځينو کامونو د ترټلو د پاره د ولايت شا او خوا ته لېږلي وه په داسي حال کي چي ډېري اولجي يې له ځانه سره راوړي وې کندهار ته راورسېده په توپ او توپک جګړه ومښته زړه وران د پښتنو چي له اصل حاله خبر سوه ناڅاپي جګړې ته يې پيل وکی ميرويس په خپله د پنځه زره مېړو سره د شخړې ډګر ته ورغی، د دوی پښه يې په جګړه کي ښه ونجتله دا شخړه درې ورځي اوږده سوه پښتنو داسي مړانه وکړه چي د ستايني وړ ده، هغه و چي د غليم لښکر مات سو، صرف دوني يې وکړای سوای چي ځانونه د زمرو د منګلو څخه وژغوري او د خراسان لار واخلي.

هلته چي ورسېده او خبر يې ورکی د ايرانيانو غړو رېږد واخيست، د کندهار غولی چي له غليمه پاک سو، ميرويس د کامو مشران راغونډ کړه د خطيب په څېر ولاړ سو د آزادۍ په ښېګڼو او اسارت د سختيو او ناوړه نتيجو په شاوخوا کي يې ويناوي وکړې استربل يې[4]، وويل:-

که تاسي زما سره ملګري سئ او کلکه اوږه راکئ په لږ وخت کي به د ذلت غاړوندي له غاړو وکاږو او د عزت جنډه به جګه کو، د شيعه ايران د سلطې څخه

[4] استربل يې = په پای کي يې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

به په کورټه خلاص سو.

وروسته يې هغه فتواوي چې د شيعه وو د جګړې دپاره يې پخوا لا د مکې د ملايانو څخه اخيستي وې را منځته کړې او په لوړ ږغ يې وويل:-

هر هغه سړی چي ايران ښه بولي او د دوی تر سايه لاندي يې ژوند خوښ وي د استوګي هيله دي زموږ په هيواد کي و نه لري، ولي د ده ژوند بيا زموږ سره نه سي کېدای او نه زموږ دوستي او خپلوي د ده سره کېږي، د کامو مشران ورسره ملګري سوه د ټينګار دپاره يې قسمونه واخيسته.

وګوره !

دغسي دي د خرم او فضيلت خاوندان چي د خپل ملت د آزادۍ دپاره ځانونه په خطر کي اچوي او په بدله کي بې له خير له ذکره بله هيله نه لري نه داسي لکه دني[5]، او بې همته خلق چي د شهوت په سين کي غوټه وي خپل هيواد او ملت د خورا کښته قيمت په بدله کي پر پردو خرڅوي.

د پښتنو د اتحاد خبر چي شاه ته ورسېده پر ځای د دې چي يو وتلی لښکر يې د دوی د ترټني دپاره ورلېږلی وای، محمد جامي خان يې ولېږه چي ميرويس او د هغه ملګري تهديد کي، نوموړی سفير چي کندهار ته ورسېده، د ايران د لويي او غښتلتيا په باب کي يې اوږدې اوږدې ويناوي وکړې، ميرويس يې وبېراوه چي ستا دا اقدام به يوه ناوړه نتيجه وښندي.

ميرويس په ځواب کي وويل:-

---

[5] دني: بې همته، ټيټ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاسو داسي ګڼلي ده چي عقل او هوښياري يوازي د عياشانو او بدايانو په کوټيو کي[6], سته د افغانستان د غرڅنيانو په کوټيو کي نسته ده که د شاه دا د لاسه کېداى چي پر موږ برى ومومي ستا رالېږلو ته اړي او و دې ناتوروړوکو کاواکه[7], ويناوو ته څه حاجت و ، دغه يې وويله سفير يې بندي کی، سره له دې بيا هم شاه له خپله درانه خوبه ويښ نه سو ، د لومړي سفير د بنده چي خبر سو دوهم سفير يې ورولېږه، دا سفير محمد خان نومېده د هرات حاکم و.

محمد خان د ميرويس پخوانى دوست و د حج پر لار يې هم د ده سره ملګري کړې وه، دوهم سفير چي کندهار ته ورسېده ميرويس دى مخاطب کی ورته ويې ويل:-

که د پخواني صحبت او محبت پاس په ميانځ کي نه واى خوراکلکه سزا به مي درکړې واى، بايد وپوهېږې چي پښتانه مړونه چي يو ځله د مريېتوب له اوره خلاص سوه بيا ځان په هغه اور نه سوځوي، د زمري له غاړي چي غاړوندى ووت بيا په دام کي نه کښېوزي او کښلي توره تيکي ته نه ځي، ژر دى چي ستاسي هيواد به مغلوب او دولت به مو سکوت سي، وروسته يې امر وکی چي بند ته يې واچوئ.

د ايران د دولت واکداران وپوهېده چي سفيران لېږل څه ګټه نه لري بله چاره بې جګړې نسته، د خراسان حاکمانو ته يې خبر ورکی چي لښکر پر وروباسي، او پر پښتنو باندي هجوم ور وړي.

څو پرله پسې ماتي د خراسان لښکرو ته ورکړه سوې، وروسته وپوهېده چي د پښتنو د ريښو کښلو دپاره يوازي د خراسان لښکر کافي نه دى نو يې يو لوى لښکر سره غونډ کی د خسروخان تر لاس لاندي يې ولېږه، خسرو خان د ګرګين

(6) په کوټيو کي = په سرونو کي.
(7) کاواکه = کمزورو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وراره او په زړه وري او غبنتلوالي کي ترخپل اکا پاته نه و.

قيادت د عسکرو چي ده ته وسپارل سو، مطلب دا و چي د خپل اکا د کسات اخيستو دپاره به دی ښه جګړه وکي بری به راوړي. حماطله او اهمال[8]، بېله دې چي سرې په جګړه کي اچوي او خلاصېده له هغه نه بيا زښته ګران وي بله ګټه نه لري.

هغه و چي خسرو خان د ميرويس سره د جګړې په ډګر ګډ او د شخړې اور بل سو، په دې شخړه کي ميرويس ماتې وکړه خسرو خان د کندهار ښهر قلعه بند کی د قلعه ساتونکو د خسرو خان څخه دا غوښتنه وکړه په دې شرط چي موږ ته امان راکې ښهر به در وسپارو، خسرو خان دا شرط ونه مانه.

څرنګه چي پښتنو چاره په ځان حصر وليده لاس يې د جګړې سامان ته وا چاوه هره ورځ يې پر محاصرينو پرله پسې حملې ور وړې له بلي خوا ميرويس تيت عسکر راغونډ ول او د دباندي له لوري يې پر غليم ځپې ور وړې، تر هغه چي د خسرو خان خوراکه تمامه سوه، ناچاره سو محاصره يې پرې ښووه پر ميرويس يې مخ ور ونيوه په نتيجه کي خسرو خان مقتول سو او د ټوله ايراني لښکره څخه چي په شمېر پنځه لس زره مېږه[9]، وه زياتي تر پنځه سوه مېږه روغ ونه واته، دا دی د کبر او غرور عاقبت.

د ايران شاه بيا نوی لښکر سره غونډ کی د محمد رستم خان تر جنډې لاندي يې ور ولېږی، دا ځل يې بيا بشپړه ماتې په نصيب سوه او په مخ کي يې څوک نه سوه پاته. وروسته ميرويس وفات سو، دوه زامن څني پاته سوه چي د لوی زوی عمر يې تر اتلس کاله زيات نه و ځکه پښتنو د استخلاف حق د ده و ورور مير عبدالله ته ورکی حکومت يې ور وسپاره.

---

[8] اهمال: ځنډ، بې غوري؟

[9] په کوټه چاپ کي دا رقم "25 زره مېږونه" ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میر عبدالله د ایرانیانو سره د روغي هڅه درلوده، پښتانه په دې باب کي نه وه ورسره مله، بلکه نټه به یې کوله، او ویل به یې:-

"که دوني غښتلی نه یې چي د خپل ورور د جګړه کولو توریالی ځای دي ونیسې دوني[10] وکه د روغي په خنډ کي زیار وکاږه.

میر عبدالله د دوی وینا وانه رویده د خپلو څو مصاحبینو سره یې مرکه وکړه دا غوره کړه سوه چي یو څو مېړه د خپلو معتمدینو څخه د ایران دربار ته ولېږي او سم له دې درو وروستني شرطو سره روغه لاسلیک کي:-

1. شاه چي له کندهاره خراج اخلي بیا به یې نه اخلي.
2. د ایران لښکر به په کندهار کي نه اوسي.
3. د امارت وراثت به د میر عبدالله په کورنۍ کي محصور وي.

د پښتنو مشران او لویان چي له دې نه اګه سوه ډېر په قهر سوه، له ده نه خواپوته سوه، د میرویس لوی زوی محمود چي د نجابت او مېړاني نخښې یې په تندي کي ښکارېدې، د تېري په سبب چي اکا یې پر حق د ده کړی و خپل اکا لره یې په زړه کي کینه درلوده، په دغه وخت کي یې څلو ښښت مېړه له ځانه سره مله کړه، د اکا په کور ورننووت په داسي حال کي چي هغه خبر نه و مړ یې کی، دا نور پښتانه چي له دې نه خبر سوه دی یې د ځان مشر او حاکم ومانه او د کندهار شاه لقب یې ورکی، همدغه وخت کي ابدالي آزادخان را ولاړ سو د هرات ښهر یې ونیوه د استقلال جنډه یې هسکه کړه چي د خراسان پر علاقه چي د ایران حکومت اخیستې وه حمله ور وړي.

---

[10] دوني = دومره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ایران حکومت د برش زره لښکر د صفي قليخان تر قيادت لاندي د دوی د ترټني دپاره ور وخوزاوه، دوی هم په مقابله ورغله، له سهار څخه تر ماپښينه پوري د شخړي اور بل و، مگر غالب او مغلوب معلوم نه سو.

داسي سهمناکه او درنه جگړه وه چي د ایران توپچیان په شک کي ولوېده، وروسته يې د خپل او پردي بېلېده نه سوای کولای د توپو خولي يې مخ پر خپل سپاره لښکر راوگرزولي د ایران لښکر دا د جگړې د لوبو يوه لوبه وگڼله څرنگه چي دوی پوهېده چي پښتانه توپونه نه لري هغه و چي د ایران لښکر په خپله سره تيت او پرک سو.

پښتنو دا موقع غنيتمت وبلله حمله يې پر ور وړه د ایران لښکر يې پر مخ مات کی صفي قليخان يې سره له زويه او نور اتيا زره[11] ایراني لښکره ټول تر تېغ وکښه واړه د جنگ وسلې سره له شل توپه د توريالیانو پښتنو لاس ته ورغله، د دې واقعي له لامله آزاد خان بشپړه لاس د هرات پر ولايت وموند، لکه په کندهار کي چي د غلجو د حکومت جنډی ورپېده په هرات کي د ابدالو د حکومت جنډه جگه سوه.

په دې میانځ کي سني کُردیانو د تاړاک دپاره پر ایران ځپه وروړه، په دننه هیواد ور ننواته تر داسي حده چي د اصفهان د بوالو ته ورغله له بلي خوا مسقطی عرب سره وپونجېده د فارس د خلیج جزیري يې ونیولې او پر څنډو يې تسلط وموندو.

د کندهار شاه محمود چي د ایران د دولت له چارو او د ایران د امراوْ د ناتروړوکو عاقلو او اختلاف د فکر، لکه چي تر ننه پوري چي د شرق په واکدارانو کي ستنه دي، آگه سو د هغه د پاچهی هیله يې وکړه خپل لښکر يې د جگړې دپاره د کرمان

---

[11] په کوټه چاپ کي دا رقم: "اته زره" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له لاري سره له هغه چي او به او شنگيا[12] يې نه درلوده ور وخوزاوه.

کرمان ته چي ورسگيده ځرنگه چي د هغو په غفلت کي يې حمله ور وړې وه هغو د جگړې توان په ځان کي ونه ليده، بنهر يې بې له جگړې ور وسپاره. لښکرو لکه چي د شرقي بلکه غربي بري موندونکو عادت دی د اهاليو په چور يې لاس پوري کی.

وروسته د ايران شاه د بندر عباس والي لطف عليخان ته امر وركى چي د پښتنو سره په جگړه ولاړ سي او دوی له هيواده و باسي، والي د جگړې ډگر ته ولاړ هغه و چي په لومړۍ جگړه کي پښتنو ماتې وکړه بې له هيڅ ځنډه چي پر لاري يې وکي کندهار ته ورسېده.

په دې وخت کي د کرمان د اوسېدونکو حال لکه د هغه چا داسي و چي له تونښ څخه اور ته پناه وړي، وروسته د ايران لښکر داسي حال پر دوی ورووست چي دوی شکمن سوه چي آيا د پښتنو د بري سختي درنې وې او که مرسته د دوی د خپلو حکومته سره د سهلو وتلې وه.

لطف عليخان وپوهېده چي مير محمود دوهم ځل حمله راوړې، ځکه يې د لښکر په غونډېدو پيل وکی، ذخيرې او د جگړې وسلې يې په شېراز کي کوترم[13] کړې، د وخت اقتضا دغه شی وه يا د جگړې د تياري انتظام ښه نه و، خبره دا ده چي پر اهاليو زښته ظلم وکړه سو، مالونه يې ترې واخيسته، حيوانات يې د خپلو چارو دپاره ترې نه ضبط کړل. د لطف عليخان غليمانو دا حال د ځان دپاره يو پخه وسيله وگڼله شکايت يې و شاه ته وکی، شاه دی د لښکر له مشرتابه څخه بيرته کی، هغه و چي ټوله سره تيت او پرک سوه هرې خواته چي يې زړه غوښته ولاړه.

---

[12] شنگيا: شنه گياه، واښه.

[13] کوترم: راغونډول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګورئ و حال ته د دونانو[14] رذيلانو او خاينانو د وطن او ملت چې څرنګه د خپلو کوچنيو غرضو او دښمنيو او دپاره د خوښېدو د يوه سړي د لښکر چې د وطن او ملت د ساتني سبب دی د تفرقې موجب وګرزېده، هغه پر دې تفرقه مرتب سوه وروسته به يې بيان وکړ سي په دې وخت کې ابداليانو د خراسان ډېر ښارونه ونيوله او نزدې و چې د مشهد ښهر يعني پخوانی طوس دې هم ونيسي.د دې فتنو په منځ کې يوه زښته درنه زلزله د تبرېز په ښهر کې وسوه، چې اتيا زره نفره يې تر خاورو لاندې کړه، او داسې تياره سوه چې د لمر روښنايي نه معلومېده، د لمر سترګه لکه سور مس داسې ليده کېده. عامو خلقو دا د خدای قهر او غضب وباله، او پيل يې د آسماني بلاوو د نزول وګاڼه، ډول ډول لوبي يې وکړې چې راز راز فسق او فجور او نور منهيات ورک کړي، ملايان او مشايخ په کوخو کې ګرزېده وګړي يې په استغفار امر کوله، منجمينو قطعي حکم وکی چې دا پېښه د اصفهان د ويرانېدو نخښه ده، هغه و چې عقلونه په وحشت کې ولوېده، پر افکارو تياره وغوړېده، زړونه بې سېکه سوه ، همتونه کوړنګ[15] سوه، تر داسې حده چې دا لوی ملت تېوله و مرګ ته منتظر ناست وه، د ژوند او خلاصېدو يې هيله کښلې وه.

اوس نو ښه فکر وکئ د ناوړه مزخرفو عقيدو او هغه نتيجې چې ترې زېږي لکه د نفس ضعف، بې همتي، له کاره او چارو د لاس اخيستلو ضرر وګورئ.

په 1135 هجري کال کې مير محمود دوهم ځل د کجستان له لارې تر کرمانه پورې د پنځه ويشت زره لښکر سره مخ راوګرځاوه بې له هيڅ زحمته يې کرمان ونياوه، اما د قلا نيول چې حکومت پکښې ناست و ، ونه سوه، په بدله کښې د دوه نيمو زرو تومنو يې د قلا ساتونکو ته ور پرېښوه، هر تومن له نيم انګليسي پونډ سره برابر دی، د خلقو په فکر او عقيده کې دې ځای نيولی و چې محمود د ايران دپاره د

---

[14] دونان: کم همتان، ټيټ خلق.

[15] کوړنګ: کمزوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خدای (ج) غضب دی، او لکه علماوٌ او منجمينو چي ويلي وه دی يې د اصفهان د ړنګېدو موجب بللی و ، محمود د يزد د نيوو دپاره ملونه راوګرزوله مګر کاميابه نه سو ، هغه خوا يې ايله کړه پر اصفهان يې مخ ور ونيوه.

اصفهان ته چي نژدې سو شاه دوه ايلچيان ور ولېږله هيله يې وکړه چي که دوی د چور او چپاو نه لاس ونيسي په بدله کي به يې پنځه لس زره تومنه ورکي.

له دې پيښې نه محمود وپوهېده چي ايرانيان بې سېکه دي او په زړو يې بېره ننوتلې ده ځکه يې په سفيرانو کي خيال ونه کی د کلتاد پر لور چي له اصفهانه دوه پرسخه ليري کلی دی روان سو او عسکر يې هورې واچول، څرنګه چي وپوهېده چي جګړه د ده او د شاه په منځ کي هم په دغه ځای کي پېښېږي د لښکر پر خوا او شا يې خندق پرې کی، په دې وخت کي ډېر مجوسيان چي د زرتشت په دين وه په دې هيله چي برې د محمود و خواته دی او دی به دوی د شيعه ګانو له ظلمه خلاص کي د محمود په لښکر ګډ سوه، د شاه په مغزو زښته بېره ننوتلې وه ځکه يې ټول وزيران د مشورې دپاره راغونډ کړه په دې باب کي يې پوښتنه ترې نه وکړه، محمد قليخان وزير وويل که څه هم پښتانه زړه ور دي او د جګړې پر ډګر د کلکي پښې خاوندان دي بيا هم د قلاوو د فتح طاقت او قوت نه لري، نظريه دا ده چي موږ خپل عساکر د اصفهان په قلاوو ننباسو او مدافعه کوو په دې توګه به غليم پښېمانه سي د قلا د فتح نه به مخ واړوي لکه په کرمان او يزد کي چي پېښه سوه بيرته به خپل وطن ته ولاړ سي، شاه دا وينا خوښه کړه.

د عربستان والي خان اهواز ولاړ سو په ډېر حميت يې وويل دا خورا بې زړه توب او زښت بې سبکي ده څرنګه دي ته تن ورکو چي محمود د يو څو لږو مېړو پښتنو سره د ايران د شاهي دولت پايتخت محاصره کی زما فکر دا دی چي د دښمن پر مخ ور ووزو په داسي وخت کي چي دوی څملېدلي وي پر ورسو او ورسره په جګړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بو خت سو.

دې نظريې د شاه د غيرت رګ پر ښور راووست پنځوس زره لښکر يې سره د شلو توپو د محمود په مقابله ولېږله، دواړه خواوي د کلتاد د کلي سره مخامخ سوه ښی او کيڼ او منځ د لښکر يې سره ترتيب کی، محمود پخپله پر فيل سپور سو، د لښکر پر خوا او شا ګرځېده، ياد د هغه مجد او شرف چي دوی په پخوانيو جګړو کي حاصل کړی و، ورته کاوه او ويل يې:-

که بری ومومئ د اصفهان ښهر ستاسو د زيار بدله ده، او که ماتې وکی و پوهېږئ چي له مرګه تښته نسته، ستاسي او د وطن تر منځ زښته اوږده لار ده، نو د اجل زهر په ډېر فضيحت او ذلت چيښی، د محمود د عسکرو له ځايه تر کندهاره پوري پنځوس مزله لار وه د مخابرې وسيلې هم ټوله شلېدلي وې، د پښتنو څخه توپ نه و، سل زنبورکه يې درلوده، زنبورک لکه توپ داسي آله ده، پر اوښ يې بار کي د اوښ د شا نه ډزي کوي، پښتنو د زنبورک اوښان د لښکر تر شا چوک کړه ايرانيانو په جګړه پيل وکی، د دوی کيڼ د پښتنو پر کيڼ ځپه وروړه، پښتنو ماتې وکړه تر شاه سوه څه غنيمت هم د ايرانيانو لاس ته ورغی.

وروسته د ايرانيانو ښی پر پښتنو حمله وکړه پښتنو دلته د جګړې د لوبو نه کار واخيست تر شا سوه د ايران سپرو د پښتانه لښکر غارت کی، د ايران لښکرو چي د پښتنو پر عسکر ګاه حمله وروړه، پښتانه پر دوي ډلي وو ښل سوه د ايران د لښکرو پر مخ يې زنبورکونه ور خوشي کړه داسي يې سره ورژوله لکه د مني پاڼې.

په دې وخت کي امان الله خان پښتون د ايران د لښکر پر استربل حمله وروړه توپچيان يې ور مړه کړه، سمدلاسه يې د فير امر د ايران پر عساکرو ورکی، څو مره وخت نه و تېر سوی چي د ايران لښکر ماتې وکړه، واړه خپل حربي لوازم او د جنګ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسلې یې پښتنو ته په غنیمت پرې ښوولې، د ماتې خبر چې اصفهان ته ورسېده زړونه یې په لړزه سوه او شاه هولکي[16] سو، وزیران یې د مشورې د پاره راغونډ کړه ویې ویل:- زما فکر دا دی چې موږ له اصفهانه ووزو خزانې را سره بار کو، بل چیرته بیا لښکر سره غونډ کو د شا د خوا پر پښتنو ځپه وروړو، ریښې یې وکاږو.

محمد قلیخان دا نظریه خوښه کړه مګر د عربستان والي په هغه سبب چې موږ یې وروسته وایو موافقت ونه کی او ویې ویل:-

د شاه سره دا وړنه ده چې په یوه ماتې سره د هیواد پایتخت پرېږدي، ځکه دا د بې سپکۍ نخښه ده، او سربېره پر هغه اهالي د شاه څخه متنفر کوي، هغه و چې د مدافعې لوازم یې سره غونډ کړه، و محاصرې ته تیار کښېناسته، په دې حال کې محمود په خپلو چارو کې متردد و، څو چې د عربستان د والي د تبعه وه خوا د مخصوصو جاسوسانو په ذریعه ده ته خبر راورسېده چې د ایرانیانو په زړو کې زښته درنه بېره لوېدلې ده.

له دې خبر نه د محمود زړه پوره سو لښکر یې د فرح آباد و لور ته ور وخوځاوه خرنګه چې هورې عسکر نه وه بې له کومې جګړې یې هغه ځای ونیوه وروسته تر استېلا یې پر جلفا چې په اصفهان کې د ارمنیانو د استوګې ځای و حمله وروړه، هغه یې هم ونیاوه استېدونکو ته یې په دې شخړه کې لوی تاوانونه ورسېده.

وروسته یې د اصفهان د ښهر پر یوه برج حمله وروړه، د توپو او ټوپکو د زور نه بیرته پر شا سوه، سمدلاسه یې فکر وکړ چې دا پر شا کېده زموږ بېره د ایرانیانو د زړه باسي، زښته زیار یې وکښه چې هغه یې فتح کی. دوهمه ورځ یې د توریالیانو

---

[16] هولکي: وارخطا.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو په مرسته پر ځينو استحکاماتو حمله وروړه، داسي زړه ورتيا او رشادت يې وکاوه چي که احمد آغا چي يو د حرم له آغايانو څخه و ، نه واى ښهر يې نيولى و. احمد آغا زړه وري وکړه پښه يې کلکه ونجتله پښتانه يې پر شا کېدو ته ناچاره کړله. دې واقعې د محمود په زړه کي ببره واچوله روغي ته يې هڅه وکړه، په دې شرط چي د قندهار، کرمان او خراسان حکومت به د ده په اولاده کي ارثي وي او هم به شاه خپله لور ده ته سره د پنځوس زره تومنه ورکوي[17].

د عربستان والي چي د دې نه آګه سو محمود ته يې پټ ايلچي ولېږه او د روغي د غوښتلو په سبب يې پر ده ملامتي وويله، وصيت يې ورته وکی چي پښه ټينګه لګوه، ځان بري ته تيار که دا يې هم ور ورسوله چي:- زه په مذهب کي ستا سره اشتراک او وحدت لرم مه ببرېږه پښه ونجته.

محمود چي له دې نه اګه سو بيرته پر ښور راغی، نورو لوبو ته يې پيل وکی، هغه دا وه چي واړه د اصفهان پر شاوخوا کلي ړنګ کي د خپلو لښکرو دپاره ذخيرې ترې نه راوباسي، څه چي پاته سي اور ور واچوي دا نقشه يې هم واچلوله

د کليــو اســتېدونکي و ښــهر تــه وتښــتېده، د ښــهر واک درلوونکــو خــورا پــه خوشــحالي دوی قبــول کــړه. ولــي پــه اصــله مسئله دوی خبــر نــه وه دا فکــر يــې وکــړ چــي د دوی پــه راتــګ بــه زمــوږ شــمېر د مــدافعې دپــاره ډېــر ســي، مګــر د کاختیـ د پېښي فکر يې ونکړ، ولي د ښهر محاصره له يوې خوا نه پېښېدونکي وه.

پښــتنو لــه بلــه لــوره ځپــه پــر وړ وړه، او پــر يــو کلــک ځــای يــې بــری ومونــد ، د هغــه

---

[17] د کوټي چاپ په 52 مخ کي تر دې وروسته دا جمله "دا شرط د ايران پاچا قبول نه کړای سوای " اضافه ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

استحکام ساتونکي کوچيان[18] وه، په چښن د شرابو اخته او د سده وتلي وه، پښتانه په دې ځای کي پر يوه پله ور تېر سوه، ځيني ځايونه يې ونيوله، پښتنو وارو بېده چي ايرانيانو ذخيرې د ځانه سره اخيستي دي، ښهر ته يې ورې، ځان يې پر پېښ کی ټوله يې ترې يووړې، پخوا تر هغه چي خپلي چونۍ ته ورسيږي له يوه کوچني کلي څخه يو کام پر راووت ذخيرې يې بېرته ترې ونه واخيستې، د محمود اکا يې سره د وروره او د اکا له زويه بنديان او قتل کړه[19]، شاه امر وکی چي نه دي قتل کېږي، او محمود يې وغوښت مګر پخوا تر رسېدو د امر د قتل موضوع ختم سوې وه. محمود چي دا خبر وارو بېده په بدله کي يې د ايران اسيران مړه کړه و محاصرې ته يې ځان ښه چمتو کی، د تنګ راتنګ او مخابرې لاري يې سره پرې کړې. په دې حال کي يوه له واکدارانو څخه د ايران له شاه نه غوښتنه وکړه چي دی دې د مدافعت په قيادت وټاکه سي، دی به پښتانه د ايران د شاوخوا څخه طګرد کی، مګر د عربستان والي خان اهواز په ډول د چمو شاه له قبوله څخه د دې غوښتو منع کی.

څرنګه چي د محاصرې مده اوږده سوه، نرخونه لوړ غورځېده، د کاختۍ نخښې ښکاره سوې، شاه بې له دې چي خپل زوی شاه طهماسپ وليعهد د ايران و نورو ښارو ته ولېږي او اهالي دې د پايتخت د خلاصېدو او د پښتنو د جګړې د پاره راوبولي، بله چاره ونه موندله، دا بلنه د اهاليو له خوا ونه منله سوه. زحمت او تکليف ورځ په ورځ پر خلقو ډېرېده څکه واړه د شاه حضور ته ولاړه کلکه هيله يې وکړه چي د پښتنو په جګړه کي ملګرتيا وکي، او ځان له لوږې او کاختۍ نه خلاص

---

[18] په کوټه چاپ کي: "ګورجستاني محافظان" ليکلي دي.

[19] دلته يوه جمله له ژباړونکي څخه پاته سوې ده. په کوئټه چاپ کي تر "قتل کړه" وروسته راغلي دي: "محمود له شاه ايران څخه غوښتنه کړې وه چي دا خلک بايد چي ونه وژل سي. که څه هم ... ".

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي، په تېره چي وا يې رو بېده[20] چي په نزدو ورځو کي دوی ته د خوراک ذخيره راځي، د ارګ پر شاوخوا راغونډ سوه، او چيغي يې وهلې چي شاه دي د جګړې ډګر ته ووزي، نه چي راتلونکې ذخيره د پښتنو په لاس کنبېوزي، او د ښهر وګړي د کاختيې واري (قربان) سي.

د دې غوښتني ځواب شاه و صبا ته واچاوه مګر اهاليو لاس د غوښتني نه واخيسته خورا کلک ودرېده تر څو چي شاه زښته تنګ سو، خادمانو ته يې امر وکی چي ډزي پر وکي، چي اهالي وبېرېږي بېرته ولاړ سي، د شاه د دې چاري نه د اهاليو زړونه ډېر ملول سوه، که احمد آغا، چي د مخه يې نوم اخيست سوی دی، نه وای راوتلی او د وګړو زړونه يې بېرته لاس ته نه وای راوستلي نزدې وه چي د شاه پر مېنه دي ځپه وروړي.له ارګه چي راوګرځېده يوې ډلې د زړه ورانو ځخه د لښکرو ټولۍ سره وکړه، يو ناڅاپه ځپه يې پر پښتنو وروړه څو چي ځيني استحکامات يې هم ترينه ونيوه. مګر هغه ډله چي د خان اهواز تر امر لاندي وه قصداً يې پر شا کېدو ته پيل وکی، احمدآغا چي دا وليده او ر په ولګېده خپلو عسکرو ته يې امر وکی چي د خان اهواز پر ټولۍ ډزي وکي.

څرنګه چي جګړه په منځ کي د عسکرو پيدا سوه، يو د بله په غاړه کي سره ولوېده، پښتنو دا فرصت غنيمت وشمېره حمله يې وکړه دوی يې مات کړه، په دې وخت کي احمد آغا شاه ته ورغی ويې ويل چي لوی سبب د ماتې زموږ خان اهواز دی، ولي دی د محمود سره په مذهب کي يو دی، که دی زموږ په لښکر کي نه وای په لمړي ځل به مو پښتنو ته ماتې ورکړې وای.

له بلې خوا خان اهواز هم د قلا ساتونکي سره وپونځوله[21] چي شاه ته عريضه وکي

---

[20] وايې روبېده = وايې وربېده.
[21] وپونځوله: ولمسول، تحريک يې کړل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد آغا له رياسته ولاړ کي، احمد آغا چي دا وليده د زهرو ګوټ يې پر سر پورته کی ځان يې وواژه.

پښتنو چي دا واروېده زښت خوشحاله سوه او د اصفهان په اهاليو کي ډېر اضطراب پېښ سو شاه ناچاره سو محمود ته يې ايلچي ولېږه پر هغه پخواني شرطونو يې روغه ومنله، محمود ځواب ورکی، شاه اوس د هيڅ شي خاوند نه دی، چي ماته يې راکي، بلکه هر هغه څه چي د ده په لاس کي دي زما دي.

د دې شخړو په منځ کي ملک محمود د سجستان حاکم سره وځونبېده، د لس زرو لښکرو سره مخ پر اصفهان ور وخوزېده، د اصفهان د اهاليو په ځان کي نوی روح و پونځېده، د هيلي واښ ته يې لاس واچاوه.

محمود چي له حقيقته خبر سو د سجستان حاکم ته يې خبر ورکی چي له خپلي دې هوډي څخه وګرزي، د خراسان او سجستان ولايتونه ستا دي، چي ته او ستا زُريه[22] مستقله حکمراني پکښي ولري، د حاکم ستر ګي دې رشوت ور وتړلي هغه خوا يې پرېښووه مخ يې د هغو ولاياتو پر لور چي محمود ورمنلي وه راوګرزاوه، د اصفهان د وګړو د هيلي واښ وشلېده، د خلاصېدو لاري د هري خوا پر وتړلي سوې، قاختي هم هر ګړی ډېرېده، تر داسي ځکله[23]، چي په خوړلو يې د هغو حيوانانو پيل وکی چي غوښي يې حرامي دي، لکه مردار هډي[24]، پيشياني او سپي، او وروسته وروسته يې د مړو سړو غوښي هم خوړلې، وګړي له لوږې په لارو کي مړه کېده.

---

[22] زُريه: اولاده.
[23] تر داسي ځکله: تر داسي اندازي.
[24] مردارهډی: مجازاً د (خره) په معنا راوړل کېږي. (مرتب)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د زاینده رود واله د مړو په لاښو ډکه سوه، تر داسي حده چي د لاښو د ډېرښته او بـه پر بل حال واوښتي د هیچا د اوبو چښن ته زړه نه کېده.

خبره چي دې حال تـه ورسېده پـر 21مـه نېټـه د اکتـوبر 1722 عیسـوي سـم لـه 1153 هجـري وه چي سلطان حسـین د آهنګر لباس[25] واغوست د ټولـو واک درلوونکـو سره د اصفهان په کوڅو کي ګرزېده، او له هغو مصیبتونو څخه چي د ده د پـاچهۍ په وخت کي پر ملک او ملت اوربدلي وه په وټ وټ یې ژړله ویله یې:-

"دا ټولـه د ناصـحینو د خیانتـه او د مشـرانو لـه بـده دیانتـه راپېښـي دي و بـس " او وګړو تـه یې دا برېښـووله چي دی هـوډه لـري چي تـاج او تخت دي و پښـتنو تـه ور پرېږدي.
وګړو چي دا ژړانـد حالـت د ده ولیـد خپـل دردونـه او مصـیبتونه یـې هېـر سـوه تـر سترګو یې په شوراوو[26] اوښکي را ایله سوې، دا ټوله بدله د غفلت او خوب ده او ډوبوالی په شهواتو کي او رخي کنبل[27] د هغه کسانو و خدمت ته د لوړو مصالحو چي په جنس او مرام کي ضدیت لري په تېره بیا د جګړې په وخت کي.

په دا بله ورځ یې د سپارلو لیـک ولیکـه د واړو لویـانو او مشـرانو پـه لاسلیک یـې ورسـاوه پـه درویشـتمه ورځ د نومـوړي میاشـتي[28] سـلطان حسـین سـره لـه ټولـو مشـرانو او لویـانو او درې سـوه سـپرو سـره ورغلـه چي د هغـه پـه مـانۍ ور ننواتـه،)محمود(د خپل ځایه ونه ښورېده، دوی چي د سالون منځ ته ورغله وروسته شاه د پاچهۍ خول له خپله سره ویوست محمود یې مخاطب کړ ویې ویل:-

[25] په کوټه چاپ کي: "ماتمي پوشاک " راغلی دئ.
[26] په شوراوو : په لپو لپو ، په شورهاري.
[27] رخي کنبل: کشول، ببول (لس زره لغتونه).
[28] په کوټه چاپ کي: "11 محرم 1135 هـ، اکتوبر 1172 "لیکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای زویه ! څښتن زما ناسته د ایران پر تخت نوره نه ده مقدر کړې او س ته ډېر مستحق باله کېږې.

محمود ځواب ورکی: ان الله یعطی الملک من یشاء و ینزعه ممن یشاء. شاهي خول يې وا خيست په خپله بګړی کي يې وواهه، د ده سره يې د لاس روغبړ وکی، شاه په هغه ټولی کي خپله لور ده ته په نکاح کړه.

په دوهمه ورځ محمود د اصفهان ښهر ته ور ننووت د سلام رسم ادا کړه سو، لويان او واک درلوونکي د ده مخي ته ورغله او د ده پاچهي يې ومنله، محمود چي د اصفهان پر تخت او کرسۍ ټينګ سو ډېر زيار يې وکښه چي خلق د کاختۍ د توره تمه خلاص کي او د وګړو مات زړونه ور سکنده[29] کي په دې سره وګړو ده ته هڅه وکړه. ده هر منصب درلوونکی پر خپل پخواني منصب پرېښووه له هره يوه سره يې يو پښتون وټاکه چي د سلطنت چاري زده کړي او سم له لاسه د سلطنت د چارو انضباط سبب د اطمينان هم وي[30].

وروسته يې امان الله خان د شپږو زرو لښکرو سره د قزوين د ښهر د فتح د پاره ولېږه، ده په لار کي د قم او قاشان ښارونه هم ونيوله او بې له هيڅ راز ممانعته د قزوين په ښهر ننووت، د قزوين وګړي خورا کلک غښتلي او ډېری وه دا يې نه خوښوله چي هغه چاته چي د دوی څخه په مذهب کي بېل وي ضررځي کاږي.

---

[29] سکنده: تسکين، آرام.

[30] تر دې مطلب وروسته د کوټي په چاپ کي دا سي ليکل سوي دي: "کومو خلګو چي د ايران له پاچا سره خيانت کړی وه، او د جنګ په دوران کښي يې له ده سره خيانت کړی وه، د خان اهواز پرته نور ټول يې مړه کړل، د خان اهواز ټول مال او اسباب يې ضبط کړ، ډېر ذليل او رسوا يې کړ، لاکن مړ يې نه کړه، ممکن دی چي له ده سره د جان بخښنې عهد کړ سوی و ."

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته وروسته يې ځيني تېري د پښتنو څخه ولیده، سره غونډه سوه او له هره لوره يې پر پښتنو حمله ورووړه، څرنګه چې هغه قلا ته چې حاکم پکښې استېده نژدې ورسېده، امان الله خان د فتنې د اور وژلو دپاره پر راووت او زخمي سو. هغه و چې اهاليو برى ومونده پښتنو وروسته چې يو زر مېړه يې واري کړه مخ يې و تښتې ته کښېښو 1136 کال.

پښتنو د تښتې لار وهله چې د محمود د اکا زوى اشرف د درو سوو پښتنو سره بېل د کندهار لار يې ونيوه د قزوين تر ښخړو وروسته د خنسار او نورو ښارو وګړي ولاړ سوه د قزوين لوبه يې د پښتنو سره رانوې کړه، ټوله پښتانه د اصفهان په ښهر کې کوترم سوه.

محمود چې دا حال وليد خيال يې وکى چې د اصفهان وګړي يقيناً هغه چاري چې بل د دوى سره کړي دي، دوى به يې د ده سره وکي ځکه يې حيله غوښته چې ټوله د حکومت ليري مستخدمين او پاته د قلا ساتونکي او هغه عسکر چې د شاه سره يو ځاى وه قتل کي، واړه وګړي يې د ښاره وايستله تر داسي حده چې د ښهر څخه يوه کنډواله جوړه سوه.

محمود وليده چې د پاچهۍ شالوده داسي ښه نه ده، ځيني وګړي د کردي کامو چې سني وه او په رجزين[31] کي استېده راوبلله. اکراد[32] چې راغونډ سوله او د کندهار مرسته راورسګېده يوه ډله د عسکرو يې د جلبايکان خنسار[33] او کاشان[34] و لور ته ولېږله او هغه ځايونه يې ونيول.

---

[31] په کوټه چاپ کي: "درجزين" دئ.
[32] اکراد = کردان (د کرد جمع).
[33] په کوټه چاپ کي (خوانسار) دئ.
[34] په کوټه چاپ کي: "(شاقان) دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجوسی نصرالله یې چې په کرمان کې د ده سره یو ځای سوی و، شیراز او نورو ځایونو ته چې د فارس د خلیج پر غاړه پراته وه واستاوه نومړي نصرالله هغه ځایونه پرله پسې ونیوله مګر شیراز چې د هغه په محاصره کې یې ټپ واخیست مړ سو. د ده تر ټپ وروسته د عسکرو مشرتوب د زبردست خان پښتانه په لاس کې ولوېده.

د محاصرې په وخت کې د قلا دننه وګړي له ډېري لوږې مړه کېده، ښهر په زښته زیږه او بده ورځ خلاص کړه سو، دی ښهر ته ور ننووت هغه ګړی یې امر وکی چې د غلې محتکرین دي مړه کړه سي تر داسي ځایه چې ځیني ګدامو ته چې ور ورسګېده محتکرین یې په خپلو ګدامو کې ځوړند کړه تر هغه چې د لوږې مړه سوه.

د شیراز تر فتحې وروسته د محمود هوډ نوی سو او په پلو کې یې نوی قوت وپونځېده د برش زره لښکر یې سره غونډ کی او د کوه کیلویه پر لور چې درې درجې د اصفهان د جنوب و خواته پروت دی وخوزاوه هغه کامونه چې په لار کې پراته وه د دوی د لښکرو پر مخ را ولاړ سوه ښه یې وشکوله، زوبل یې کړه.

نابېره یې په لښکر کې د بدې هوا او کرغېړن والي د استوګنې د ځای د له امله د مړیني ناجوړې پېښه سوه، حتّی چې پر ده په خپله هم اثر وسو، ځکه نا امیده سو راوګرځېده په شپه کې په اصفهان ننووت، همدغه رنګه یې د ګز په ښهر کې ماتې وکړه د لښکرو لو ډله یې تلف سوه، څو چې واقعه موجب د نفرت د پښتنو د زړه وګرځېده دی یې ناچاره کی چې اشرف د کندهاره راوغواړي او د ده ولیعهد یې کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته د محمود پر دماغ د وسوسې لښکرو تاړاک وروی (وروړی) غوښته یې چي په ګوښه کي کښېني مرسته وغواړي. دا د شرقینو عادت دی چي هغه وخت چي د خپل غفلت له لامله بې سبکه سي مخ پر هلاکت ځي، له ظاهري اسبابو نه چي څښتن تعالی د بري او مقصد موندلو دپاره پیدا کړي دي، ځان تښول کي مخ د باطني اسرارو مرستي ته ورګرزوي. د غوښنو خوړل پرېږدي ګوښه غوره کي، او دا د صنم پرستو[35] هندیانو عادت دی چي په دولسمه هجري صدۍ کي په مسلمانانو کي څرګند سوی دی. چي د عالم غیبه یې و ظاهري دنیا ته مخ راوګرزاوه او له پټې دنیا نه لخې ته راورسګېده، وسواس او سوظن یې په دماغ کي ډېر سو، تر داسي ځایه چي په اروېده د یوه خبر چي هیڅ حقیقت یې نه درلود د صفوي پاچهانو د اولادې څخه یې نهه دېرش مېړه مړه کړه، دا وسواس تل د ده سره و، چي لېونی یې کی. ملا حزین ویلي دي چي د ده لېونتوب و داسي حال ته ورسېده چي خپلي غوښې یې په غاښو شکولې.

د میر محمود د لېونتوب په وخت کي پښتنو واروېده چي شاه طهماسب د دوی د غارت دپاره په تیاري بوخت دی، ناچاره سوه چي اشرف د محمود په ژوند کي د پاچهۍ پر تخت کښېنوي مګر اشرف نتهه وکړه چي تر هغو څو محمود د ده د پلار میر عبدالله په قصاص نه دی واژه سوی، دی به پر تخت کښېنني. هغه و چي په 1138 هجري کال کي یې محمود وواژه او سر یې اشرف ته حاضر کړ اشرف وروسته پاچهي ومنله او د حکومت واښ یې په لاس کي ونیوه.

محمود اوه ویشت کلنی مړ دی، او د پاچهۍ مده یې درې کاله وه.

اشرف هغه چاري چي محمود د خپل ژوندانه په وروسته تړوک کي کړي وې

---

[35] صنم پرست: بت پرست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغندلې او د عامو په حضور کې یې بد پر ویل، د اهالیو د خوښې او د دوی د زړه د ساتنې د پاره یې د پاچهۍ خول واخیست د شاه حسین و مخ ته یې کښېښو او ډیرې جګړې[36] او زښته ټینګار یې وکړ چې هغه یې پر سر کې.

مګر شاه قبوله نه کړه په خپل لاس یې خول واخیست د اشرف پر سر یې کښېښو ویې ویل:-

ما عزلت پر عزت غوره کړی دی خپله دوهمه لور یې ده ته په نکاح ورکړه. اشرف هوډ وکړ چې پر شاه طهماسب یو چم راوباسي، لیک یې ورته ولیکه دا یې ښکاره کړه. دا هاړو دوړ[37] چې په ایران کې لوېدلی دی د پردو غلیمانو لاس هیواد ته را اوړېد سو، راځئ چې سره یو سو روغه وکو د غلیمانو د ریښو د کښو د پاره یو له بله مرسته وکو.

د اشرف د دربار ځینې واک درلوونکې خبر سوه پټ یې شاه طهماسب ته خبر ورکی او دی یې وبېراوه چې د اشرف پر وینا بړوسه ونه کې او ورسره ملګری نه سې.

اشرف چې له دې چارو خبر سو، د ایران پاته اولیاء چې د میر محمود له توري نه بچ سوي وه له دې سببه چې د ده د دښمن سره مراسله او مکاتبه لري تر توري تېر کړه.

د محمود تر مړینې لږ وروسته عثماني سلطان د روس د پطر کبیر سره معاهده لاسلیک کړه چې هغه د ایران (هغه برخې) چې د پښتنو په لاس کې نه دی سره ووېشي، او پښتانه له هغه ځایو نه چې نیولي یې دي وباسي، او که شاه طهماسب دا معاهده ومني و ده ته یې وسپاري.

---

[36] جګړې: زارۍ.
[37] هاړودوړ: اړودوړ، الهګوله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه اشرف چې د حکومت واښ په لاس کې ونیاوه قسطنطنیې ته یې سفیر ولېږه د هغه ځای د علماوو سره یې خبري اتري وکړې چې سلطان لره نه ښایي د نصراني پاچا سره د سني مسلم سلطنت د ړیښو په کښنو کې معاهده وکي، که څه هم په دې چاره کې علماء ورسره مله سوه، مګر وزیرانو علماوو ته دلیل وړاندي کی ویې ویل: عثماني سلطان د مومنانو امیر او خلیفه د رسول د رب العلمین او د څښتن تعالی سیوری دی پر مځکه، هر څوک چې د ده امر ته غاړه کوږنکه[38] نه کې او خطبه د ده پر نامه ونه لولي او خراج ده ته ورنه کې د دین غلیم دی، د هغوی سره جګړه د نصاری تر جهاد افضله ده.

علماء له دې دلیله څخه چې له نفساني اغراضو څخه و، پتېه خوله سوه، سفیر نا امیده سو بیرته را رهي سو احمد باشا ته چې پر مراغه او قزوین یې تسلط درلود حکم وکړه سو چې لښکر د اصفهان پر لور ور ولاړ کې، اشرف چې دا واروېده اور یې و کلو ته واچاوه لښکر یې سره غونډ کی مخ پر عثماني لښکرو وخوزېده، د اصفهان څخه پنځلس فرسخه لیري لومړی له دوو زړو مخ لښکرو سره د هغو ونښت، او جګړه یې له استربله د هغه شروع کړه ترکانو چې دا خبر واروېده په زړو یې روي ننوته ځکه احمد باشا حکم وکړ چې لښکر دي ودرېږي امر یې وکی چې پر خوا و شا دې خندق پرې کړه سي.

په دې وخت کې اشرف ځیني وګړي په پټه د پاره د دې چې د کردیانو زړونه لاس ته راوړي او د ده دوستۍ ته میل پیدا کي وخوزوله په عثماني لښکر کې یې دا ښکنده کړه چې دا او سنۍ جګړه پر ضد د حنفي مذهب ده، بله ډله علماء یې په ښکاره و احمد باشا ته ولېږله چې د ده خاطر امن و سلام ته مائل او د صلح او صلاح برکت او ښېګڼې ده ته وړاندې کې احمد باشا دې وینا ته ته اعتبار ورنکی،

---

[38] کوږنګه: ټیټه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

امر يې وکی چې لښکر ور وپاڅوئ. د احمدباشا لښکر شپېته زره مېړه، اويا توپه وه، په مقابل کې اشرف شل زره مېړه، ځلو ښت زنبورکه درلوده.

چې دواړي خواوي سره مخامخ سوې، عثمانيانو خورا مدهشه ماتې وکړه، دوولس زره لښکر يې و مرګ ته وسپاره، ټوله د جګړې وسله يې و غليم ته پرې ښووه، پخپله احمدباشا و کرمان شاه ته وتښتېده له دې بيرې چې اشرف په ده پسې دی هلته هم ونه ځنډېده بغداد ته ولاړ.

اشرف د عثمانيانو د زړه د لاس راوړو دپاره دا ښه موقع وليده احمدباشا ته يې ليک واستاوه پکښې ښکاره يې کړه چې د مسلمانانو په مالو کښې تصرف زه خوښ نلرم يو امين او خپل د بړوسې سړی راولېږه چې پرته د حربي وسلو نور واړه ستاسو شيان ور وسپارم.

همدغه وخت کې ټوله عثماني بنديان چې له ده څخه وه ايله يې کړه دې چاري دی په ښه سيرت او غوره سلوک په عثمانيانو کې ځرګند کی، ناچاره سوه چې د ده سره روغه وکې او د ايران په پاچهي يې وپېژني، او اشرف د زړه عثماني سلطان د خدای سيوری په ارمينو کې ومنی.

دې حوادثو څه اشکالات پېښ کړل لومړی دا چې:-

د محمود ورور په کندهار کې د استقلال ډول ودرباوه، په غلجو کې يې نفاق او شقاق واچاوه پر شاه اشرف يې د مرستې رسېده وشلول.

دوهم ملک محمود سجستاني ځان پاچا ځرګند کی د خراسان پر ډېرو ښارو يې لاس وموندہ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم نادر چي په هوډه او زړه وري مشهور و د شاه طهماسپه سره يې لاس يو کی او د استراباد په ښهر کي يې د ده د لښکر مشرتوب ونياوه.

د دې اشکالاتو په منځ کي شاه اشرف هوډه وکړه چي د يزد ښهر ونيسي او ويې هم نيوه، وروسته يې عثماني سلطنت ته سفير ولېږه چي د عثماني رجالو د خوا په ډېر عزت استقبال سو.

شاه اشرف دا واقعه د ځان دپاره د اقبال فاتحه وبلله، مګر خوشحالي يې خومره اوږده نه سوه، ځرنګه چي خبر سو چي نادر د طهماسپ له خوا لښکر سره غونډ کړی او پاخولی يې دی چي مشهد او هرات د ابداليانو پښتنو د لاسه وباسي، هغه و چي نادر هغه ځايونه ونيوله او ځان يې هورې ټينګ کی.

شاه اشرف ډېر مضطرب سو زيار يې وکښه، د برش زره لښکر يې غونډ کی او د خراسان پر لور يې وخوزاوه دامغان ته نزدې د نادر د عسکرو سره مخامخ سوه، هلته يې امر وکی چي پښتانه او عسکر دې يو ځای سي، د ښهر په شمال کي مورچه خوار ته نزدې يې خندق پرې کی ټينګ او کلک ځايونه يې جوړ کړه.

نادر د ده لار پسي ونيوه په لار کي نور ايرانيان ورسره مله سوه د عسکرو شمېر ډېر سو ځو چي د اشرف و چونۍ ته ورسېده، سره له دې چي د اشرف استحکامات يې زښته کلک وليده بيا يې هم امر پر حمله ورکی، پښتنو په دې هاړ ودوړ کي زښته زړه وري او خورا کلک همت وکی، ځرنګه چي د غليم لښکر زښته ډېر و پر دوی يې بری وموندی څلور زره توريالي او جنګالي پښتانه په قتل ورسېده، دوی ناچاره سوه اصفهان ته پر شا سوه، او په هغه ځای کي يې هم ډېره پاتي ناممکنه وبلله، شپه يې هلته تېره کړه باروبونه يې سره وتړله دمخه تر لمر ختو پر شېراز وپاځېده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وايي چي اشرف دمخه د ښهر تر پرېښوو بدبخته سلطان حسين د عدم کندي لېږلی و، څو مياشتي وروسته نادر د طهماسپ په امر سره عسکر د شېراز پر لور وخوزاوه او د مات زړګي پښتنو سره چي پر شا او خوا د اصطخر غونډ سوي وه مخامخ سوه چي وروسته تر يوې جګړې وپاشل سوه او اشرف خان و شېراز ته پر شا سو.

ځرنګه چي وپوهېده چي د خلاصېدو لار پر تړلې ده د دوو سوو سپرو سره د ښاره ووت د کندهار لاره يې ونيوه. پښتانه سره له خپلو غتانو چي شمېر يې شل زره ته رسېده سره وپاشل سوه.
د کندهار په لار کي يې ډېر زحمتونه وليده، آزوقه يې نه درلوده ايرانيانو او نورو کامو يرغلونه پر راوړه ډېر ځني مړه سوه څو مېړو ځان سلامت ويوست. شاه اشرف په داسي حال کي چي د کامو سره په جګړه اخته و بلوچستان ته ورسېده، د بلوچستان اهالي هم په جګړه ورسره ولاړ سوه تر داسي حده چي پرته بې دوو کسو داشرف سره څوک نه سوه پاته وروسته عبدالله خان بلوځ[39] پر ده پيښ سو، دی يې وپېژانده سر يې ورپرې کی سره له يوې دانې الماسه چي له ده ځخه و د شاه طهماسپ حضور ته يې وړاندي کی. دا واقعه په 1142 کال کي پېښه سوې ده.

شاه اشرف په پښتنو کي په ښو خويو او غوره اخلاقو ځرګند و، ايرانيان هم دی تر محمود ښه بولي، په ايران کي د پښتنو پاچهي اوه کاله اوږده سوه په دې زمانه کي ايرانيانو په جګړو کي دوه مليونه خپل نفوس د مرګ ومنګلو ته سپارلی دی. څه وخت چي نادر د ايران پر تخت پښه کښېښووه، او د صفويه وه د لاسه يې ويوست اتيا زره لښکر يې تيار او د کندهار پر لور يې ولاړ کی، چي کندهار ته ورسېده هغه يې خورا محکم وليده ولي چي کندهار د قيطول غره پر اړخ پروت دی او په

[39] په کوټه چاپ کي: "د عبدالله خان بلوځ له يوه زويه" ليکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شکل د نیمي دائرې پر هغه راګرزېدلی دی، او له هغه خوا بیا چي غر نه دی پر را ځرخېدلی کلک او محکم برجونه یې درلوده نادر ناچار سو چي د محاصرې د پاره بل ښهر و یوې خواته واچوي بشپړ یو کال یې ښهر په محاصره کي واچاوه ځرنګه چي د پښتنو سره ځوري زښته ډېر وه ویې نه سوای نیولای هغه و چي هجوم یې پر محاصره غوره کی وروسته تر څو حملو یې ځیني برجونه ونیوله، توپونه یې پر کښېښوده، خولې یې پر ښهر وروګرزولې، داسي اور یې پر ښهر بل کی چي وګړو بې ځان سپارلو بله لاره ونه موندله.

دروازې یې وپرانیتلې د نادر لښکر ښهر ته ننووت د دوی د ورننووتو څخه لږ زیان هم د ښهر وګړو ته ونه رسېده ځرنګه چي نادر دا پر ځان لازمه ګڼلې وه چي که دی پاچا سي رفض به دفع کي او د اصحابو د تراضي[40] مرسته به وکي.

هغه وخت ته ایرانیانو دی خپلې پاچهۍ ته رابللی و ده ننه کړې وه ویلي یې وه: زه تر هغه وخته پاچهي نه کوم څو تاسي رفض پرېږدئ او د صحابه وه څخه خوښي کوی دوی دا منلې وه وروسته ده پاچهي قبوله کړې وه. وروسته یې و عثماني دولت ته ولیکل چي ایرانیانو د صحابه وه د ښکنځلو څخه لاس اخیستی او له هغو څخه خوښي کوي مګر جعفري مذهب چي اهل سنت یې غوره مذهب بولي هیله لرم چي حکومت اجازه وکي لکه نور مذهبونه چي امام لري جعفریون[41] هم خپل امام ودروي.

شیخ الاسلام دا ونه منله او دولت یې هم په نه منلو ولتاوه. پښتانه د اشرف تر مړیني وروسته د نادر د وفات تر وخته د ایران تر پاچهي لاندي پاته سوه.

---

(40) ښایي مراد یې د اصحابو له نامه سره د (رضي الله تعالی عنه) ویل وي. تراضي په لغت کي "خوشاله کېدو، راضي کېدو " ته وایي.
(41) د جعفریه مذهب پیروان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي نادر په 1161 کال وفات سو سدوزی ابدالي احمد خان چي د نادر په لښکرو کي ميشت و د پښتنو او اربکو په اوږه سره يې يو زليلانده[42] يرغل پر ايرانيانو وروی وروسته يې زښته په يوه ګړندۍ ورځ مخ پر کندهار ونيوه هغه يې ونياوه څه خراج چي د کابل او سند د ښارو د کندهار د لاري د نادرشاه حضور ته وړه کېده لاس ته يې راووست خپل ځان يې ښه مړوچه کی د استقلال ادعا يې وکړه ځان ته يې د شاه لقب کښېښو او خپل قام يې ابدالي درانی وباله.

وروسته يې د هرات، مشهد، سجستان او د خراسان پر نورو ښارو لښکر وپاځاوه هغه واړه ښارونه يې ونيوله که يې څه هم کولای سوای چي بشپړه د ايران هيواد تر خپله سلطه لاندي کي، مګر له دې سببه چي د پښتنو زړونه له پخوانيو اوضاعو نه مات وه او هم يې مذهب چي سبب يې نادرشاه و تغير موندلی و د احمد شاه زړه په پوره نه و، پري يې ښووه، و پوهېده چي نيول د هغو هيوادو ګټه نه لري، لومړی يې انتظام د دننه لازم وګاڼه او په رشتيا خلاصېده د خپل ملت يې له پردي تسلطه څخه حتمي وبلل. ځيني د خراسان ښارونه يې د نادرشاه زوی ته د پلار د حقوقو له امله ور پرېښووه او سربېره پر هغه يې ساتنه د هغو هم پر ځان کښېښووه.

چي په خپل هيواد کي يې ښه ښه ونجتله شپږ ځله يې د هندوستان پر لور لښکر وخوزاوه او هر وار يې برې وموندہ په تېره بيا د پاني پت په دښت کي چي د دهلي و ښهر ته ور څرمه دی.

دا شخړه د بت پرسته مرهټه و سره پېښه سوې ده د مرهټه زښته غټان د هند تيمګوري پاچهانو مات کړي وه اوس يې دا هوډ درلوده چي د مسلمانانو د لاسه پاچهي وباسي په دې شخړه کي د مرهټه وه لښکر اتيا زره مېړه او د احمد شاه د

---

[42] زليلانده: ناڅاپه، چټک.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکرو شمېر و شپېته زره ته رسېږده چي نيم د هغو پښتانه وه او د احمد شاه زړه په پوره و.

احمد شاه په دې جګړه کي مرهټه وه ته داسي کلکه ماتې ورکړه چي نه يوازي يې دوی هغه وخت د پښو وا چوله بلکه دې پېښې د دوی د وروستنيو بريو لار هم وتړله.

دې برې د احمد شاه ښه نوم په هند کي څرګند کی او د ده فتوحات يې په نور هند کي هم تائيد کړه. څرنګه چي نور ځايونه يې هم لکه پنجاب، کشمير، سند او نور شاوخوا د هغه يې ونيوله. وروسته يې پر بلوچستان، بلخ او نورو نقاطو لاس ومونده په دې سبب نورو غټو امراوو هم غاړې ده ته کوږنګې[43] کړې هغه و چي دی د هوښيارۍ او ښه تدبير له لامله د خورا ارت هيواد خاوند سو. که څه يې هم د ملک وګړي بډايان وه ولي بيا هم د حکومت مالياتي حالت فقر باله کېده، د کابل او کندهار خراج د قامو غټانو ته ورکول کېده چي په بدله کي يې پرته بې اطاعته او لښکر ترې نه جوړول بله هيله ترې نه کېده.

دا لوی او نامتو پاچا لکه د مخه چي مو وويل د (سدوزو) له قامه و، پښتنو دوی ته خورا په درنه سترګه کتله او عقيده يې پر درلوده، سربېره پر دې احمد شاه يو زړه ور، هوښيار او د کلکي هوډې، علم و حکمته، ښو خويو، پاک نفس خاوند و پر ضعيفو يې د شفقت سترګه درلوده د رعيت اصلاح ته يې په ژوره کتنه کتله.

هم له دې لامله د ده ميني د واړو رعيتو په زړو کي له هر جنسه چي وه په تېره بيا د پښتنو په زړو کي ځای نيولی و، دی يې د څښتن تعالی (ج) له مقربينو او د پښتنو

---

[43] کوږنګې: ټيټې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلار باله ځکه يې پر ده د بابا لقب ايښی و ، چې تر ننه پوري په هغه نامه ځرګند دی او احمدشاه بابا يې بولي.

د ملک او پاچهۍ ريښه يې خورا مروجه کړې وه مګر د مروجتوب سبب يوازي د ده د حکمت او تدبير نتيجه وه ځرنګه چې وروسته تر ده د ده په ځېر څوک نه و ، تر وفات وروسته يې خود ملک خورا هولکي او کړغېړنه ورځ وموندله.

د ده وفات په 1185 کال کي پېښ سوی دی او ځينو ويلي دي چې په 1187 کال کي چي له عمر يې پنځوس تېر سوي وه پېښ سوی دی[44]. په دې وخت کي د ده زوی تېمور په هرات کي چي د پلار له وفاته يې وارويده علماء، مشران و غټان د لښکر يې را غونډ کړه خطاباً يې وويل:- "پلار زه په خپل ژوند کي د ځان وليعهد ټاکلی وم مګر وزير يې د ځکندن پر وخت دی واړاوه سلېمان يې زما پر ځای په ده وليعهد وټاکه. لکه چي اوس د پاچهۍ ډول په کندهار کي د ده په نامه وهل کېږي ځان يې مروج کړی دی په تاسي کي څوک سته چي زما سره مرسته وکي څو له هغه مغتصبه څخه خپل حق واخلم".

حاضرينو دا ومنله او په لوړ آواز سره يې وويله: لو برخه زموږ له تا سره مله يو زموږ اختيار ستا په لاس دی ستا د غزم او مقصد چلولو د پاره موږ واړه حاضر يو.

وروسته يې د خواجه عبدالله انصاري په زيارت کي تولنه وکړه مشهور عالم شيخ يحيی[45] د پاچهۍ توره په غاړه ور وځړوله ټولو پښتنو غاړه ورته کېږه کړه تر څو

---

[44] لوی احمدشاه بابا د 1186 هـ ق کال د لومړۍ خور (ربيع الاول) په دوهمه د پنجشنبې په ورځ (3 جون 1772ع) د کندهار په توبه کي وفات سو ، (مرتب).

[45] خليفه مير يحيی قتالي (1192 مړ) په هرات کي د چشتيه طريقې لوی مرشد او ستر عالم و ، (مزارات هرات 152 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې مرسته وکړه چي پر وورور يې برى وموندہ. وورور يې ونيوه په قفس کي يې واچاوه بندي يې کی څو چي د تېمور د پاچهی تر پايه په بند کي پاته او په 1233 کال هوري مړ سو.

بيا يې نو هوډه وکړه چي د پلار وزير قتل کي چي د ده په خلع کي يې زيار کښلی و، وروسته يې مخ پر هند او کشمير لښکر وړ ولاړ کی چي د هغو هيوادو اهالي چي د پښتنو د اطاعت د واښه يې سر ايستلی و بيرته تر لاس لاندي کي خپل دوهم زوی محمود ته يې ډېر کلونه د هرات تصرف ورکړی و، پايتخت يې له کندهاره کابل ته نقل کی تصرف يې خپل دربيم زوی زمان ته وسپاره دا زوی يې د خورا ښو خويو درلوونکی و.

په دې وخت کي داسي پېښه سوه چي شاه مرادبېګ د بخارا امير د مرو ښهر ونيوه لوټ يې کی اهالي مذهباً شيعه وه استغاثه[46] يې تېمور شاه ته يووړه فيض الله چي يو له قاضيانو څخه و ځان يې په ميانځ کي وړ واچاوه فتوا يې ورکړه چي سنيانو ته دا روا نه ده چي د شيعه وه په خلاصېدو کي زيار وکاږي.

فاعتبرو يا اولي الابصار[47].

تېمور د کوچني اختر د مياشتي پر اتمه په 1207 کال کي په کابل کي وفات سو هغه و چي د پښتنو راحت هم د ده سره تر خاورو لاندي سو.

تېمور ښه خويونه درلوده او پوست سړی و هم د دغه لامله و چي د ځينو ځايو اميرانو سر د ده د امره واخيست.

---

[46] استغاثه: عرض و داد و فرياد کول.

[47] په کوټه چاپ کي د دې جملې پر ځای: "څه د عبرت خبره ده" ليکلې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېمور دري سوه ماينې درلودې چې يوه هم پښتنه نه وه، دو د پرش فرزنده يې پاتـه سوه. همايون چې په کندهار کې د پلار د مرګه واروېده د پاچهۍ پـه توګـه پـه قـام کې ودرېده لښکر يې غونډ کی مخ پر کابل يې وخوزاوه، زمان چې دا واروېده د يو تکړه لښکر سره پر مخ ور وپاڅېده. د غلجو په کلات کې د جګړې اور ولګېده پـه دې شخړه کې د همايون د استقامت پښه وښوهېده د هرات پر لور وتښتېده خپـل بـل ورور محمود تـه يې پناه وروړه، هيلـه يې وکړه چې پر زمـان بانـدې د ده سره مرسته وکې مګر محمود قبوله نه کړه.

چې د محموده يې هيله وخته د هرات ښهر يې پرېښو، د کندهار لار يې ونيولـه د هرات او کندهار تر منځ يې ځای ونيو. له پېښو څخه يوه قافله د کندهار څخه هرات ته تېرېده همايون تاړاک پر وروړی قافله والا يې مړه کړه مالونه يې ځيني يووړه د لښکر په تولېدو کې يې مصرف کړه د دې د پاره چې دوهم ځل د وروره (شاه زمـان) سره په جګړه غاړه لکه کړای سي.

دا خبر د حيدر[48] غوږ تـه ورسېده پورتـه سـو چې بيرتـه يې کې مګـر بـری يې ونـه مونده مات سو. همايون د کندهار پـه ښـهر ننووت د وګـړو سره يې زښـته خشـونت وکاوه سوداګر يې سخت کښېکښه، مالونه يې ترې نه رخي کښله[49] په لښکرو يې خرځ کړه، زمان شاه چې له دې نه آګه سو مـخ پـر کنـدهار يې لښـکر ور وخوزاوه پـر همايون يې حمله وکړه د مقاومت غولی پر همـايون تنـګ سـو، ملتـان تـه وتښـتېده هلته د ملتان والي پر را ولاړ سو مات يې کی زوی يې ځني مړ کی، دی يې په خپلـه ونياوه د زمانشاه حضور ته يې ولېږه زمان شاه يې ستر ګي وکښې.

لنډه دا چې زمانشـاه تـه د قاضـي فـيض الله او پاينـده خان او د بخت پـه مرسـته د

---

[48] حيدر د شاه زمان زوی و.
[49] رخي کښله: وتروښوله، يووړله.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاچهۍ غولي ور ایله سو ، رحمت الله خان یې پر وزارت کښېناوه که څه هم غتهانو دی د دې ټاکني وګوابنه مګر ده غوږ پر ونه نیوه پای ته هغه و چې دې ټاکني دا سې فسادونه پېښ کړه چې زه به یې وروسته ذکر کړم.

د زمانشاه اقتدار په هغو ښارو کې چې د ده پلرو خواړه لکه: سند ، کشمیر ، ډېره ، ښکاپر او بلخ ارتوالی وموند ه.

وروسته یې د کندهار هوډه وکړه په دې منځ کې په هرات کې محمود استقلال وغوښته لښکر یې سره غونډ کی پر کندهار یې ویونځاوه[50]. زمانشاه چې وپوهېده له کندهاره یې پر مخ وروت د ګرشک او زمیندا ور په منځ کې سره مخامخ سوه.

زمانشاه لمړی د خپل ورور محمود څخه د روغې غوښتنه وکړه محمود پر خپل قوت او اقتدار اعتماد وکی نته یې وکړه هغه و چې د جګړې اور د دوو لښکرو په میانځ کې بل سو ، محمود ماتې وکړه هرات ته وتښتېده ، ډېر لویان یې بندیان سوه خزانه یې د ورور په لاس کې ولوېده.

له دې شخړې وروسته یې روغه سره وکړه ، په دې شرط چې هرات او فراه محمود ته ورکړه سي مګر خطبه او سکه به هلته د زمانشاه په نامه ویله کېږي او وهله کېږي وروسته تر دې شاه مخ پر کابل ونیوه له کابله پر لاهور ولاړ لاهور یې سره له خپله شاوخوا ونیوه دې بري د ده لښکر ډېر بډای کی.

دی په لاهور کې و چې وایې روېده چې محمود معاهده ماته کړه د کندهار د فتح

(50) ویونځاوه : ورر هي یې کړ، ویې لمساوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هوډه يې وکړه زليلاندي[51] يې مخ پر کندهار راوګرزاوه، له هغه ځايه پر هرات ورغی.

محمود چي له دې نه خبر سو لښکر يې غونډ کی له هراته په جنګ ور وووت، مګر لنډه يې واروېده، کوم چي لويان چي ده تر شا په هرات کي پرې ايښي وه شخړه يې جوړه کړه په اخيستو کي د هغه په غاړه کي سره ولوېده دا شخړه يې د ده د وزير د شيعه والي له امله چي غوټه يې په زړه کي ورته درلوده اچولې وه، محمود ناچار سو بيرته راوګرزېده.

چي ښهر ته ورغی قليچ خان د ايماقو رئيس، چي د ترکو يو قام دی، سره د يو ډلي لښکر ولاړ سو بغاوت يې وکی، محمود خپل شيعه وزير د دوی د استمالت[52] د پاره ورولېږه دوی وزير بندي کی پښه يې لا په طغيان ونجتله.

په دې وخت کي واروېده سوه چي د شاه زوی قيصر د هرات ښهر ته نزدې راغلی دی بله چاره نه وه د خپله زويه کامران سره ور وووت د عجمو د ښارو[53] پر لور وتښتېده، فتح علي شاه ته يې چي د اوسني شاه نيکه دی هيله ور وړه[54].

ځکه قيصر بې هيڅه مزاحمته د هرات په ښهر ننووت، خپل پلار شاه زمان يې هورې پرېښو والي يې کی[55].

---

[51] وګورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

[52] استمالت: ځان ته راکشول، راضي کول، د ځان پلوي کول.

[53] "د عجمو د ښارو" څخه مراد ايران (فارس) دی.

[54] اوسنی شاه مظفرالدين شاه دئ.

[55] په کوټه چاپ کي وايي چي: "شاه زمان راولاړ سو قيصر يې د هرات والي مقرر کړ". 81 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څه زمانه وروسته محمود د هرات شاوخوا ته راغی د پاره د نیوو یې ځیني لښکر سره ټول کی مګر بیله ماتي یې بله نتیجه ونه مونده څرنګه چي زړه یې نه غوښته فتح علیشاه ته ورسي د امیر بخارا شاه مراد حضور ته ولاړ.

اته میاشتي هورې پاته سو وروسته یې اجازه ځني واخیسته چي مخ پر خوارزم وخوځېږي د خوارزمه څخه یې دوهم ځل هوډ وکړ چي فتح علیشاه ته ورسي.

وروسته تر یو څه مودې یې یوه تکړه ډله توریالي عسکر د هغه څخه وغوښته، مخ پر کندهار یې وخوزاوه هغه و چي بې له څه ګوابښني په کندهار ننووت په کندهار کي د پاینده خانزوی فتح محمد خان ورسره مل سو په ګډه یې عسکر پر کابل ور ولاړ کی.

شاه زمان چي خبر سو پر مخ یې ور وووت دواړه ډلي سره ونښتې درنه جکړه یې سره وکړه د دواړو خواوو ډېري ویني توی سوې، شاه زمان ماتې وکړه، بندي د محمود په لاس کي ولوېده، امر یې وکی چي سترګي دې وخېژي، او وزیر یې رحمت الله خان خاین چي پاچهی ته ډېر سولېدی، سره ورځ یې کوله شاه زمان یې په قتل د امراوو او پاینده خان د فتح محمد خان پلار چي د محمود سره مل و، وغولولی ژوندی یې لاس ته راووست.

محمود امر وکی چي د هغه شریر وزیر څخه کالي وکاږي د بوریا کالي په واغوندئ، پر خره یې سپور کئ په ښهر یې وګرزوئ[56] وروسته یې نو مړ کی. څرنګه چي قیصر د شاه زمانزوی د اکا پر مخ د ولاړي اقتدار نه درلود د هرات ښهر یې د محمود ورور فیروزالدین ته ایله کی پخپله یې د ایران و پاچا ته التجا

---

[56] مراد د کابل ښهر دئ، (ترتیبوونکی).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورو ړه هغه و چي د محمود سلطه بشپړه سوه لاس يې د کابل پر تخت وموندہ.

څرنګه چي د محمود هڅه شيعه مذهب ته وه سنيان ځني خواشيني وه د غيرت وينه يې په ښور راغله سره وځونبېده[57] وروسته وروسته شيعه و هم په سپکه سترګه ورته کتله ټوله سره مله سوه چي دی وځځيري، ويې نيوی په بالا حصار کي يې بندي کی.

ړوند شاه زمان له بنده خلاص سو د پاچهۍ واښ يې په موټه کي ونيوه تر څو چي شاه شجاع ورسره يو ځای سو.

پنځه ورځي وروسته شاه شجاع له پنجابه وارد سو محمود يې له بنده ايله کی، شاه زمان ته يې ودراوه، چي دی خپل قصاص ځني واخلي، مګر شاه زمان[58] دی وباخښه مرحمت يې وکی امر يې وکی چي بيرته دي د بالاحصار په محبس کي واچول سي، وروسته تر يو څه زماني شاه شجاع سره له يوه تکړه لښکره مخ پر کشمير ونيوه، چي د شېرمحمد خان زوی عطامحمد خان چي سر يې اخيستی و، وترټي.

چي مظفرآباد کشمير ته نژدې ورسېده د عطامحمد خان سفير ورته راغی، د عطامحمد د سر اخيستو نه يې ډېر عذرونه وکړه د بادار اطاعت او عبوديت يې پېش کړ. شاه شجاع چي ښه زړه پوره سو بيرته لاړ، په لار کي خبر سو چي محمود ګډ له نورو غټانو سره د قلا محافظين وژلي او تښتېدلی دی. په قندهار کي يې فتح خان له بنده خلاص کړی او بيا نو تللی دی د محمود زوی کامران سره يې چي په دې وخت کي د پښتنو د اُلکو په شاوخوا کي و، لاس يو کړی دی د دې خبر د

[57] وځونبېده: وښورېده.
[58] په کوټه چاپ کي دا نوم شاه شجاع دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخیستو نه په کابل کي زښت اضطراب پېښ سو.

شاه شجاع چي په ښهر ننووت له هغه اضطرابه چي وګړو ته پېښ و ډېر تاسف یې وکی. محمود او زوی یې سره له فتح خانه مخ پر هرات ولاړه چي د هرات د والي فیروزالدین څخه مرسته واخلي، والي خورا ښه استقبال وکی عزت یې ورکی، هدیې او ښه د برم کالي یې دوی ته وړاندي کړه، مګر ښهر ته یې پرې نه ښووه، او د مرستي له ورکړې یې هم نټه وکړه، عذر یې وغوښت. څرنګه چي مقصد لاس ته وره نه غی بیرته راوګرزېده په لار کي نابېره پر دوو قافلو چي د یوې مخ له کندهاره پر هرات او د بلې مخ د هراته پر قندهار و پېښ سوه دا هوډ یې وکړه چي قافله ووهي مال یې یوسي او د غسي یې هم وکړه.

دا چي یې وا خیسته څلور زره سپاره مېړه یې تیار کړه د کندهار پر فتح یې ور وخوزوله چي ښهر ته نژدې ورغله، د هغه ځای حاکم عالم خان د لښکر سره په جګړه ور ووت درنه جګړه وسوه عالم خان ونیوه سو وروسته تر یو لږ تښک او تړوکه ښهر خلاص سو دوی ونیوه.

یو څه زمانه وروسته یې سل زره لښکر سره غونډ کی او د شاه شجاع د مقابلې دپاره یې وخوزاوه په غزني کي دواړه سره ونښته زښته درنه جګړه وسوه، شاه شجاع ماتې وکړه بیرته مخ پر کابل لاړ.

څرنګه چي ده د کابل پر وګړو بروسه نه درلوده ځکه یې د دوی و مړوند ته هیله ونکړه ښهر یې د شاه زمان زوی امیر حیدر ته پرېښووه په خپله مخ پر پېښور وپاڅېده. دې پېښي د محمود بری ور بشپړ کی. په ښهر ورننووت د هیواد پر تخت یې لاس ومونډ، د وګړو سره یې ښه وکړه فتح خان یې وزیر وټاکه، واړه د ملک چاري یې ده ته وسپارلې، بشپړه واک یې ورکی خپل زوی کامران یې د کندهار

(c) ketabton.com: The Digital Library

والي وټاکه.

وروسته وزير فتح خان خپل ټوله وروڼه هر يو په بېل ټکي کي د وطن واليان مقرر کړه، په دې وخت کي د محمود زوی کامران قيصر (چي ړمبی مو يې د تښتي ذکر و ابران ته کړی دی) د شاه شجاع د پاچهی په اروېدني بيرته راتی (کار ورتمام کی)، څه مده وروسته شاه شجاع د پېښوره طرد سو د کشمير والي عطامحمد خان سره يې ليک وکاوه، و يې غوښته چي د ده سره د روپو مرسته وکي.

عطامحمد خان جواب ورکی چي که هغه غمی چي ستا څخه دی ماته يې په ګروي کښېږدې زه به د برش لکه روپۍ[59] در ولېږم هر لک روپۍ لس زره پونډه کېږي. د شاه څخه پرته د دريای نور بې غمي نور غمي نه وه هغه يې عطامحمد ته ولېږه، عطامحمد خان پنځلس لکه روپۍ په بدله کي ورولېږلې د نورو د استوني يې وعده وکړه.

شاه شجاع لښکر سره غونډ کی پېښور ته ولاړ چي وروسته مخ پر کابل وخوځېږي. دا خبر چي محمود ته ورسېده شاه زمان يې له بنده خوشي کی ورته ويې ويل:-

ملک تر ببره او خطر لاندي دی مخ پر ببراني ځي، او هم د مسلمانانو ويني خوشي تويېږي راسئ چي دا نفاق او بېلتون په اتفاق او ټولنه اليش کو او په هغو چارو ځان اخته کو چي د هيواد ښېګڼي پکښي ليده کېږي، زه دا پر خپل ځان اخلم چي ستاسي حقونه بشپړه درکم او هر يو له تاسو نه پر ښو ښو چارو وټاکم او هم واړه غټان چي په بند کي دي له بنده خوشي کم.

[59] په کوټه چاپ کي د برش لکه کلداري دي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرنګه چي زه زموږ د پلار غوره زوی يم تاسي ته ښايي چي زما د منزلت رعايت وکی، شاه زمان دا وينا واورېده خپل ورور شاه شجاع ته يې ليک ولېږه شاه شجاع دا ليک د عطامحمد د ېږولو د پاره ښه وسيله وبلله ليک يې ورولېږه چي:-

که ماته په مال او هم په مېړو مرسته رانه کې زه به د ورور سره مل سم ريښتيا به دي وکاږم عطامحمد سره پونځيده پنځه زره مېړه يې غونډ کړه پر پېښور يې ولاړ کړه.

شاه شجاع داسي وګڼله چي عطامحمد د ده په مرسته ور روان دی خوشحاله سو او حال دا چي عطامحمد په چم کي و، شاه يې نابېره په پېښور کي ونياوه، په قفس کي يې واچاوه کشمير ته يې ولېږه، د ښهر په ټينګار کي يې زښته زيار وکښه، په پسي يې د انګلېسي حکومته سره ليک وکی چي په تيارېدو کي د لښکر د رنجيت سنګ(60) دا بت پرست چي په دې کورنيو جګړو کي يې د پښتانه ځيني ځايونه په پنجاب کي نيولي وه او ځيني نور د پښتانه نيولي ځايونه يې بيرته اخيستي او انګرېز ته يې په دې شرط ورکوله چي که محمود پر ده راولاړ سي انګرېز به مرسته ورکوي. د جګړي د پاره د ده سره مل سي، داسي پېښه سوه چي دا ليک د رنجيت سنګد جاسوسانو په لاس کښېووت ده ته يې وراندي کی، رنجيت سنګ دا ليک محمود ته ولېږه هيله يې وکړه چي د عطامحمد په جګړه کي د ده سره مل سي. وروسته هر يوه د دوی څخه لښکر تيار کی يرغل يې پر ورورې دی يې بندي ونياوه. سره له دې محمود دی وباخښه شاه شجاع يې له بنده خلاص کيفتح خان خپل ورور عظيم خان د کشمير والي وټاکه، رنجيت سنګ د شاه شجاع سره يو

---

(60) رنجيت سنګ يو د بابا نانک د اتباعو څخه دی، بابا نانک په وروستني زمانه کي په بت پرستانو کي ښکاره سوی او يو کتاب يې چي له څلورويد څخه اخيسته سوی دی را ايستلی دی څلورويد اسماني مقدس کتاب دی، دی يې ګرنت بولي دغه سړی و چي پر خلاف د نورو بت پرستانو يې غوښي خوړل جايز وبلله، په معابدو کي يې د بتانو ايښوول منع کړه او د هغه پر ځای يې د نومړي کتاب په ايښوو امر وکی. (مولف)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځای لاهور ته ولاړه.

دوه کاله وروسته د حرص او شرارت اور د رنجيت سنګ په ځان ولګېد په هوډ د کشمير د نيوو سو اتيا زره بت پرسته بابانکي لښکر يې سره غونډ کی مخ پر ښهر يې ورووست.

عظيم خان په مخ کي تر لس زره مېړه زيات نه درلوده. عظيم خان خپل وکړي پټ ګني کړه چي بت پرسته لښکر ټوله په ناوه کښېوزي، وروسته تر څه جګړې يې امر وکی چي د پټ ګني لښکر پر راووزي، دې ټولی يو زليلاند [61] يرغل پر وروړی څلو ښت زره مېړه يې ځني مړه کړه يا يې په بند بوتله پاته لښکر مخ پر کور وتښتېده په ډېر زحمت يې ځانونه وژغورله.

رنجيت سنګ له دې حرکته سره کيخووت[62] په ليک يې د محمود څخه عطوفت وغوښت ، عذر يې وکی هغه چا چي زه په دې چار کي غولولی وم شاه شجاع و ، شاه شجاع په دې خبر سو هوډه يې وکړه چي د لاهوره ولاړ سي رنجيت سنګ هيله وکړه چي غمي يې لاس ته راولي مګر شاه شجاع له په ځان ورکولو څخه نټه وکړه ، امانت يې ورکړه له هغو څخه يو دريای نور و. زه داسي انګېرم چي دا هغه غمی دی چي اوس د برطانيې په خول کي ځلېږي.

(شاه شجاع) په شپه وتښتېده د انګرېز حکومت ته يې هيله وروړه رنجيت سنګ پر دې چار ډېر لاسونه ومښله ده ته يې ليک واستاوه، د ده د بيرته راتګ غوښته يې وکړه. په دې يې هم زړه تم نه سو غمي يې بيرته ورکړل.

---

[61] وګورئ د 45 مخ 42 حاشيه.

[62] په کوټه چاپ کې ليکلي دي چي رنجيت سنګهـ له دې حرکته ډېر پښېمانه سو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېز حکومت چي لا هيسته کله د شاه داسي هيلي ته تيار و له دې چاري نه ډېر سره وغورېده د ده ډله يې په زښته اکرام هرکلی کړه.

په دې وخت کي ړوند شاه زمان چي په علماء او غټانو کي يې درنه مرتبه درلوده، د بلخ د سفر دپاره د زيارت د هغه ځای چي د سيدنا علي (رض) په مقبره مشهور دی عزم وکی وروسته تر رسېدو مخ پر بخارا ولاړ د بخارا د امير مير حيدر د خوا په ډېر عزت هرکلی سو خپله لور يې ورکړه[63].

وروسته د بخارا څخه د طهران پر لور ولاړ فتح عليشاه هم په درنه سترګه ورته وکتل له هغه ځايه بغداد والي په هغه وخت کي مشهور داود پاشا و، له هغه ځايه يې د حج هوډ وکړه د حجاز په اورشو کي وفات سو.

د دې چارو تر مېانځ په 1222 هجري کال کښې د هرات والي فيروزالدين د خپل ورور محمود له خوا د خراسان پر فتح وخوزېده دا هوډ د ده د بخاري صوفي اسلام چي يو له جهريه صوفيه طبقې نه و او خپل وطن يې د ببګ بان ازبک له بيري پري ايښی و په مهمت سره وه. دې صوفي داسي زعم درلود چي وحی ورته راځي، او خرق عادت کولای سي غوښته يې چي د باطني انفاسو له امله د پاچهۍ پر تخت کښېني.

نو يې پنځوس زره وګړي د هرات، کندهار، اندخوی، کندوز، ميمني، فارياب له قامونو سره غونډه کړه د شکيبان د قلعي پر لور يې وروه پنځوله. د خراسان نائب محمد خان قاجار چي له دې چاري خبر سو د مقابلې دپاره يې لښکر ټول کی پر مخ ورغی، دواړه لښکره اوه فرسخه د هراته ليري سره مخامخ سوه د جګړې اور بل سو

(63) شاه زمان خپله لور د بخارا امير ته ورکړه (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دواړو خواوو شخه ډيرى مړه سوه په خپله صوفي اسلام ښايسته کړي جوپان کي د معسکر پـه منځ کـي ناسـت و شـپږ شـپېته[64] وګـړي مخلصـين يـې شـاوخوا پـر راګرځېدلي وه وروسته تر دې چي واړه مريدان يې په قتل ورسېده پـه خپلـه دى هم قتل کړه سو.

په پاى کي د فيروزالدين لښکر ناچاره سو چي هرات تـه پـر شـا سـي د محمـد خان لښکرو د صوفي اسلام جسد و سو د کوټي پوستکى يې وکيښ فتح عليشاه ته يې ولېږه.

هغه کسان چي د شيخۍ او پيرۍ د لاري د دوو مسلمانو ډلو تـر منځ نفـاق او فتنـه او شخړه اچوي دوى په دې توګه غولوي او داسي ښکاره کوي چي د ټولو کائناتو د تصـرف واښ د ده پـه لاس کـي دى او د ځښتـن قـوه او اسـرار لـه ده سـره ملـه دي مسلمانان يو له بله سره ولاړوي ويني تويوي، دا يې سزا ده.

فيروزالدين تر ماتي وروسته ناچار سو چي د شاه حضور ته ښـه ښـه هديې ولـېږي، زړه يې لاس ته راوړي او په دې چم د ده د لښکرو د ضـرره ځان وژغـوري او ګـايـه[65] يې وکړه چي هر کال به شاه ته يو لوى ټوک د خراج ورلېږي.

دا روغـه چي د ايرانيانو سـره وروسـته تـر پـرمختـګ او بيرتـه راتـګ او روغـو او جګړو اوسني والي شيعه والي وسوه، د فيروز سياست د حسـن علي ميرزا د فـتح شاه زوى د خراسـان د والـي سـره وران سـو او وبېرېـدى نـه چي د ده پـر ښـارو حملـه وروړي.

---

[64] په کوټه چاپ کي: دري سوه شپږ شپېته ښوول سوي دي، (مرتب).

[65] ګايه: ژمنه، تعهد.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته يې خپل ورور محمود ته سفير ولېږه مرسته يې وغوښته محمود دا چار د هرات د نيوو دپاره وسيله وبلله وزير فتح خان يې د يو تکړه لښکر سره د هرات پر لور وخوځاوه، چي ښهر ته خرمه سوه فېروز هولکي سو د ده ننواته يې ښهر ته ونه منله، بلکه امر يې وکی چي غوريان دي د ايرانيانو د لاسه وکښل سي.

مګر فتح محمد خان د خپل بادار د خوا مامورو، چي په ښهر ننوزي، بې چمه يې بله چاره ونه ليده فېروز ته يې حال ورکی چي معسکر ته راسي چي مشوره او خبري اتري ورسره وسي فېروز چي راووت فتح محمد خان ونياوه، د اهل سره يې بندي کندهار ته واستاوه، دی په خپله په ښهر ننووت خپل ورور کهندل خان يې د غوريانو د نيوو دپاره تيار کی په شاوخوا کي د خراسان يې ليکونه څرګند کړه غټان او مشران د قامو يې د ايران د جګړې دپاره د ځان پر خوا راوبلله.

حسن علي ميرزا چي دا خبره واروېده د هغه ځای د ساتني دپاره يې عسکر ولېږل، څه وخت چي مدافع او مهاجم لښکر په تصادم کي سوه فتح خان يوه لو ډله عسکر د کندهار، هرات بلوچستان، جمشيدي، فيروز کوهي د وګړو څخه سره غونډ او د توپو او زنبورکانو سره يې د هغه ځای او د خراسان د نورو ښارو د نيوو دپاره وخوزاوه.

چي کوسيا[66] ته ورسېده خبر ورته راغی چي حسن علي ميرزا خپل لښکر کافر قلعې ته رارسولی دی چي د دوو غليمانو تر منځ دوه فرسخه ځکل نه وه، حسن علي ميرزا ته يې سفير ولېږه د غوريان تسليمېده يې ځني وغوښته او په حرب سره يې وېېراوه داسي يې ښکاره کړه:-

---

[66] په کوټه چاپ 92 مخ کي يې "کوسيه" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاته معلومه ده چي عاقبت د جگړې به ستا په گټه که په زيان تمام سي دا ستا کبر او لويي چي له خودبينی نه پيښيږي ده ځان د سلطان زوی بولې و داسي حال ته ورسيږې چي د پلار باچهي په تزلزل کي واچوې.

حسن علي ميرزا دا جواب د سفير په لاس ور ولېږه: ستا بادار محمود چي د شاه په نعمت تربيه سوی دی د داسي خبرو کولو لياقت نه لري ځه لا ته خاين چي د سدوزو د غټانو سره جنگيږي.

سفير بيرته مايوس لاړ فتح خان خپل لښکر پر کافر قلعه ورو پاڅوله خورا درنه محاربه وسوه لو ډله د دواړو خواوو څخه مړه سوه.

نژدې و چي ايرانيان ماتې وکي نابېره د فتح خان په خوله کي گولۍ ونښته، هرات ته پر شا سو، محمود او د ده زوی کامران چي په هرات کي وه هولکيان سوه.
وروسته يې دوه سړيه ملا شمس الدين د هرات مفتي او خان ملاخان شيخ الاسلام و فتح عليشا ته ولېږله چي هغه خبر کي چي محمود د فتح خان د دې جرئته هيڅ خبر نه و، غوښته يې په دې توگه د شاه زړه پر ځان نرى کي[67].

شاه چي په دې وينا آگه سو سفير ته يې کتل ويې ويل:-

تر هغو څو محمود په سر سره فتح خان ما ته راونه سپاري يا يې سترگي ونه باسي زه به ځني راضي نه سم. کامران چي دا واروېده بې سبکی، د نفس جبن او بېعقلي پر ړندېدو د هغه زړه ور مېږه، چي د ده پلار د هغه په مرسته و پاچهی ته رسېدلی و، ولاړ کی د وروره سره يې چي شېردلخان دی په بند کي واچاوه.

---

(67) له "نرى کي" څخه مراد دا دئ چي د شاه ترحم ځان ته جلب کړي، (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده بل ورور (شېردل خان)[68] له هراته د نادعلي کلي ته وتښتېده د غلجو د يوې ډلي سره ملګرى سو چي خپل ورونه د بنده خلاص کي.

کامران چي د دې تولني خبر وارورېده جبن او بې سيکي ورپېښه سوه امر يې وکى چي دوى دي د بنده خلاص سي. د فتح خان د ړندېدو ازانګه په شاوخوا کي تيت سوه د درېيم زړه ور ورور عظيم خان غوږ ته ورسېدله هغه و چي ده دوه نور خپل ورونه دوست محمد خان او يارمحمد خان د محمود د ورور شاه زاده ايوب د غوښتو د پاره ولېږله امر يې وکى چي هغه دي په پاچهي وخوزاوه سي دوى هم دغسي وکړه د ده په نامه يې ږغ وکى د جلال آباد شا و خوا ته ننواته، دوست محمد خان پر کابل يرغل وروى ويې نياوه، خپل ورور محمد زمان خان يې د شاه شجاع د راغوښتو د پاره چي په انګليسي هندوستان کي استېده ولېږه. شاه شجاع راغى د سمندرخان سره يې چي د درې والي و، جګړه ومښلوله او برى يې پر وموند. لنډه دا چي د فتح خان ورونه چي شمېر يې شلو مېړو ته رسېده)د تېمورشاه له زامنو سره(تولهولاړ سوه هر يو د تېمور د پوه زويه سره چي په شمار د دودېرش مېړه وه، مله سوه د افغانستان هيواد يې د شرقه تر غربه وروزه د محمود د پاچهۍ ريښې يې وکښې.

څو چي د محمود په لاس کي پرته بې کندهاره او هراته بل ځاى پاته نه سو. بيا يې نو د تېمور د زامنو څخه پاچهي واخيسته هر يوه د افغانستان په يوه ولايت کي په استقلال حکومت کاوه، دا تولهد ورور فتح خان د ړندېدو د غچ د پاره وه.

لږ زمانه وروسته يې پر کندهار لاس وموند د محمود سلطه يوازي پر هرات پاته سوه، په 1241 کال کي محمود پر خپل زوى بدګمانه سو، د هغه د ولاړي او بغاوته

---

[68] په کوټه چاپ کي دا نوم (دل) دئ، 94 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې ډار وکی چې نه چې دی ونيسي، د هراته راووت د فراه ځيني کامونه يې سره غونډ کړه د خپل زوی په جګړه يې وخوزوله، زوی يې ناچاره سو حسن علي ميرزا ته يې استغاثه يوړه (د مرستي) هيله يې وکړه:-

حسن علي ميرزا هم د ده سره مرسته وکړه تر څو چي پر پلار يې بری ومونده مات يې کی. نوموړي زوی کامران يې په هرات کي د دې چاري وروسته خورا د برم مېلمستيا جوړه کړه حسن علي ميرزا يې راوباله د پنګو کيلۍ[69] يې وروسپارلې.

د دې چارو په وخت کي د رنجيت سنګ بت پرست متې مړوچه سوي وه څو چي د کشمير ولايت يې په غياب کي د محمد عظيم خان والي چي د خپل ورور دوست محمد خان د ليدو دپاره کابل ته تللی و، ونيوه.

په 1245 کي يې سفير د شاه حضور ته ولېږه دوهمه مرسته يې پر خپل پلار ځني وغوښته اتفاقاً داسي پېښه سوه چي د ده سفير ايران ته ورسېده پلار يې وفات سو.

سفير په ايران کي د هغه فيروزالدين سره چي دمخه يې ذکر سوی دی او په کندهار کي بندي و، او د فتح خان په واقعه کي ايران ته تښتېدلی و پېښ سو، په چاره کي د کامران د ولاړېدو او د ده د کښېنولو د هرات پر تخت ورسره وږغېده، دی يې وغولاوه چي د شاه په مرسته به دا چار تر سره کو. وروسته چي کاربار يې څه پرله پوري سو لښکر يې تيار کی مخ پر هرات يې ولاړ کی، په لار کي نابيره د فيروزالدين د خادمانو او د ځيني ايرانيانو شخړه پېښه سوه فيروزالدين د خادمانو په مرسته ووت، ايرانيانو بې له دې چي خادمان يې خبر ومومی دی يې

---

[69] د پنګو کيلۍ = د خزانو کيلۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مړ که.

په 1248 کال کي عباس میرزا د هرات د نیوو هوډ وکړ خپل زوی محمد میرزا یې د یوه تکړه لښکر سره ولیږه وروسته تر یوې درنې جګړې هرات محصون[70] سو.

په دې وخت کي مسترکمیل انګلیس ژبنته زیار وکښه چي هرات محاصره نه سي مګر ټوله زیار یې هدر ولاړه.

نابېره محمد میرزا محاصر[71] د ښار ته د پلار د موت خبر ورسېده دا یې غوره وبلله چي کامران ته د روغي دروازه وټکوي کامران هم د روغي چار ومنله مګر د روغي چار و وزیر یارمحمد ته چي په مشهد کي بندي و، واچوله سوه.

روغه داسي وسوه چي په هرات کي دي سکه د فتح علیشاه په نامه ووهله سي او کامران به هر کال پنځلس زره تومنه و شاه ته وړاندي کوي، انګلیس چي دا واروېده چي د پښتانه ښارونه د ایرانیانو په الکه ګډ سو دا چار یې د خپل سلطنت د ړنګېدو د پاره په هند کي سبب وشمېره، شاه شجاع یې راولاړ کی د لښکر مرسته یې ورسره وکړه سربېره پر دې یې رنجیت سنګ او میر غلام علیخان د سند میر ته خبر ورکی چي شاه شجاع ته اوږه ورکي، دوی سره له دې چي د انګلیس تر لاس نه وه لاندي بیا یې هم امر ومانه شاه شجاع ته یې عسکري مرسته ورکړه د برش زره میره یې ور ټول کړه، د پنجاب د لاري یې مخ پر کندهار وخوزوله، کهندل خان سره له خپلو ورونو په مخي کي ورته ولاړ او د جګړې په ډګر ګډ سو ژبنته کلکه ماتې یې ورکړه، شاه شجاع مخ پر هرات وتښتېده، د خپل وراره کامران څخه یې مرسته وغوښته هغه نټه وکړه. وروسته تر ډېرو زحمتو د بلوڅ

---

[70] محصون = کلابند.
[71] محاصر: محاصره کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هیواد ته ورغی او له هغه ځایه هند ته تېر سو.

خبره دا ده د تیمورشاه حرص او په شهوت کي غوته ورځي او هڅي و لذاتو او ډېرو اولادو له ډول ډول مندو څخه سبب د نا آرامۍ وګرزېده امنیت له منځه ولاړ او په زرو زرو خونونه وسوه د یوه زوی حرص یې و سلطنت ته موجب د حرمان د نورو وګرزېده.

په کال 1250 کي کامران د سجستان د نیوو هوډ وکړ د سجستان امیر و محمد شاه د عباس زوی ته یې التجا وروړه محمدشاه دا د هرات د نیوو د پاره ښه وسیله وګڼله لښکر یې تیار کی او مخ پر هرات یې ولاړ کی هرات یې خورا اوږده زمانه په انحصار[72] کي واچاوه پښتانه د حصاره راواته او د شاه پر عسکرو یې یرغلونه وړه، ډول ډول زړه وری یې ښکاره کولې.

پر کامران چي کار درونډ سو زوی یې نادر میرزا میمني، شبرغان او سرپول ته ولېږه چي هزاره او ازبک راوبولي دې کامو د ده غوښته ومنله لوی لښکر یې تیار او مخ پر هرات یې ولاړ کی چي د حصار د ناورینه یې وژغوري، هغه و چي د شاه د عکسرو او د دوی په منځ کي ډېري جګړې سره وسوې د دواړو خواوو څخه ډېری مړه سوه شاه بری وموند.

کامران چي دا ولیده هولکي سو د خپله وزیر سره یې مشوره وکړه رایه پر دې راکښته سوه چي د دیني جګړې دغ وکي.

نو هغه و چي په ملا عبدالحق وخرېده چي یو د هرات د علماء څخه و[73] دا ملا د

---

[72] مراد یې کلابندي ده.

[73] په کوټه چاپ کي ملا عبدالحق "د عراق عالم" بلل سوی دئ، (99 مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمعې په ورځ د خطيب په خبر ودرېده خلقو ته يې اجازت د ديني جګړې ورکی د ښار وګړو او د نزدو کلو او سپېدونکو دا د ده بلنه ومنله.

اهاليو د جمعې لمبو ووهله[74] نکان يې پرې کړه کفنونه يې غاړې ته کړه راووا ته، پر غليم يې يرغل وروی، د ايران د غټو کسانو څخه يې ډېری مړه کړه مګر دا يې د لاسه ونه سوه چې ګرد سره په بيرته کې، بيرته ښار ته لاړه.

وروسته تر دې چې د محاصرې موده اوږده سوه مکنيل د انګرېز سفير له طهران څخه د شاه و معسکر ته مخ ونيوه، چې له شاه سره يو ځای سو وپوهېده چې دا چار موجب د انقياد د پښتنو او د دوی د ملتيا د ده سره ده او دا خو ښکاره زيان دی چې نتېه نه ځني کېږي چې د دوی د هند و سلطې ته يې رسوي نو يې شاه ته کتل ويې ويل:-

ما پرېږده چې ښار ته ننوزم او کامران په تسليم راضي کم. شاه داسې ګڼله چې دی په خپله وينا کې رشتينی دی، اجازه د ښار د ننوتو يې ورکړه. چې په ننووت او له کامران سره يو ځای سو زيار يې وکښه چې دی زړه ورکی او پښه يې ونجتي، ويې ويل هيڅ صحت نه لري چې تسليم دي سي، که يو لږ وخت پښه ونجتي موږ به توپ، ټوپک، وسله او نور ذخاير تا ته ورسوو.

کامران يې په دې چاره کې زړه پوره کی، بيا نو شاه ته ورغی هغه ته يې کتله ويې ويله: هر څومرې چې ده او د ده لښکر ته د ترغيب او تهديد ښېره وسوه په ترغيب توزن نه سو. شاه چې دا واروېده امر يې وکی چې هر څومرې مس چې په چهاونۍ کې سته دا دې واړه غونډه کړه سي (توپ دې ځني جوړ کړه سي) پر شاګۍ[75] دې

---

[74] د جمعې لمبو ووهله: يعني د جمعې د ورځې غسل يې وکړ.

[75] شاګۍ: وړه غونډۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخېژاوه سي خوله يې د ښار پر وګړو وروګرزوئ اور پر ورکئ.

له دې نه اهالي ډېر تنګ سوله برسېره پر دې چي په خورا قاختي اختـه سوه ثلور زره بې سېکه او فقيران يې د ښار ويا سته زياتو يې تحمل ونسواى كولاى كامران شاه ته يې سفير ولېږه چي تسليم سي.

د انګرېز سفير چي په دې خبر سو هولكي سو ، په پټه يې كامران ته خبر وركى هيله يې وكړه چي پښه ونجتي او ګايه يې وكړه چي دا ټكه به ژر تر ژره ترې نه ليري سي. بيا نو شاه ته ولاړ ويې ويل :-

د انګرېز او شاه په منځ كي دوستي او خپلوي ده او دا منلې خبره ده چي د هرات فتح په هند كي شخړه خوزوي، هيله لرم چي د هرات د فتح نه لاس واخلي، شاه د اوږدې محاصرې نه سرغاړى سو ، پر خپل آس سپور سو د لښكر په مخ كي ودرېده ږغ يې وكى، چي پر ښار يرغل ورورئ، لښكر يې هم په يوه وار حمله پر ښار وروړه او پر توپو يې اور وركى، ډېر برجونه يې ونړوله نژدې و چي ښار ونيسي، د انګرېز سفير شاه ته ور پر مخ سو ويې ويل: زه له تا نه دا هيله لرم چي درې ورځي ماته اجازه راكى چي ښار ته لاړ سم كامران او وزير به بې ويني تويېدو او د مالو د ضياع تاته وسپارم. د انګرېز د شان او لويي روى وګوره زما دا هيله ومنه.

شاه د انګليس مجد[76] ته وكتله د ده هيله يې ومنله چي د كامران او د ده د ډلي سره يو ځاى سو پنځه زره پونډه يې وركړه ورته ويې ويل :-

درې ورځي د جګړې د وسلو استعمال پاته دى نړېدلي برجونه جوړ كى تر څو چي

---

[76] مجد = عظمت، لويي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ قافلې د فارس د خليجه رارسي پښه ونجتي.

شاه چي په دې تکي خبر سو دی يې له خپله معسکر ليري بيرته کی. وروسته شاه زښته سر وخروښېده امر يې وکی چي پر ښار يرغل وروړی د جګړې اور بل سو، پښتنو په مخي کي پښه و نجته او په مدافعه کلک ودرېده د ايرانيانو چار داسي ځای ته ورسېده چي پر قلعه وروخاته او پښتنو بيرته کوله ډيری له دواړو خواوو مړه سوه.

په دې منځ کي د انګرېز قافله د فارس خليج ته راورسېده د خارق جزيره يې ونيوله شاه چي دا واروېده ښه يې دا وبلله چي محاصره ايله کي ړومبی انګرېز د وطنه وباسي.

د انګليس نورو مامورينو د محاصرې په وخت کي د کابل او کندهار واک درلوونکي د ايران پر جګړه پنځوله ملايانو ته يې روپۍ ورکولې چي جګړې دينې وبولي وګړي جنګ ته ولاړ کي مګر زيار يې ثومري تر ځايه ونه رسېده.

دا محاصره شل مياشتي ته ورسېده، دا چار په 1255 کاله کي پېښه سوې ده.

انګرېز دا وفهموله چي د پښتنو د اميرانو هڅه د ايرانيانو و خواته ده ولي دوست محمد خان د کابل امير او کهندل خان د کندهار والي او د دوی نور ورونه چي د تېمور د زامنو تر نفاق وروسته پاچهۍ ته رسېدلي وه د هرات د محاصرې په وخت کي يې د شاه سره د ليک تار اچولی و، خپل سفيران يې ورلېږله، د دې بيري چي دوی به سره مله سي د انګرېز په زړه کي وسوسه پيدا سوه، چي دا به د دوی سايه د هند له ملکه پورته کي ځکه يې د دې په هيسته وخت ته کتل چي د پښتنو پر هيواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

بری وموميي، چي په دې وپوهېده چي پښتانه د خپلو اميرانو څخه تره[77] لري وخت يې کوت چي شاه شجاع د ملک نيوو د پاره وټاکي.

نو هغه و چي شاه شجاع يې د يو تکړه لښکر سره چي له منتظمه ټوليو څخه جوړ و د ماهرو افرادو تر لاس لاندي او لوړ واکه انګليسي منصبدارانو تر امر لاندي وخوزاوه.

شاه شجاع دا لښکر د بلوخ او سجستان د لاري د کندهار پر لور ور تېر کی د لښکرو په مخ کي داسي سړي وه چي ځای پر ځای به يې پښتانه د شاه شجاع وخواته بلله، ويله يې چي حقيقي وارث د ملک او وطن او اصلي حقدار د پاچهۍ دی دی او وګړي يې په دې توګه په خلاصېدو د بريالیانو د سلطې څخه پنځول او خوروله.

شاه چي کندهار ته ورسېده وپوهېده چي کهندل خان عسکر لږ دي د ده مقابله نه سي کولای او هم د ښار وګړي د شاه خواته زښته هڅه لري نو کهندل خان سره له خپلي عائلې د پنځو (سوو) سپرو په ملګري وووت او د تهران پر لور روان سو.
محمد شاه دی په عزت قبول کی او د بابک ښار يې چي د فارس له ښارو څخه دی ده ته ورکی، شاه شجاع انګرېزي تاو د کندهار والي وټاکه په خپله مخ پر کابل وخوزېده په لار کي يې غزني ونيوه.

کابل ته چي ورسېده امير دوست محمد خان د مقابلي سبک په ځان کي ونه ليده ناچار سو د ښاره وووت مخ پر بخارا روان سو چي د بخار د امير مرسته وغواړي مګر دا هوډ يې تر سره نه سو، بلکه د احترام پر ځای يې سپکتيا وليده هغه و چي

---

[77] تره (د لومړي په سکون) نفرت، کرکه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

انګرېز دی ونیاوه او کلکتې ته یې ولېږه.

شاه شجاع (مستر باتنجر) چې یو له غوره غټانو څخه د انګلیس و د کابل والي وټاکه پخپله یې بې له هیڅ ډول مخنیونکي جلال آباد ونیوه.

وروسته انګرېز یو سفیر سم د یوې جرګې سره چې شلو مېړو ته رسېده د درو سوو زرو پونډو سره کامران ته ولېږله او د هغه څخه یې وغوښته چې د شاه شجاع بلنه ومني هغه قبوله کړه او د انګرېز سفیر سره له خپلو ملګرو هلته پاته سو تر څو پوري چې دا مبلغ د قلعو په جوړېدو او استحکاماتو او د ذخیرو په غونډېدو خرڅ کړه سو.

دې چارې په محمد شاه کې کار وکی، او د ده په حق کې یې چې افراط کړی و عذر یې وغوښته او ویې منله چې خطبه او سکه به د ده پر نامه وایي او وهي دا واقعه په 1257 کال کې پېښه سوې ده.

علي ای حال په ډېرو ټکو کې د ملک د پاچهۍ چار د شاه شجاع لاس ته ورغله که څه هم په ظاهر کې د شاه شجاع پاچهي بلله کېده مګر زښته یې د انګرېز سره اړیکه یا تړون درلود تر داسي ځایه چې د انګلیس زړه پوره و چې ټول د پښتانه هیواد د ده تر لاس لاندی دی بلکه د انګرېز د هیواد یو ټوک و او د ده د لاسه بیرته کښل زښته محال دی درې کاله او څو میاشتي په دغه هیواد کې وپائیده.

په څلورمه خور د 1258 کال یې اشخاص د خراج د اخیستو د پاره ولېږله چې د ځینو کامو څخه یې ټول کې هغو کامو له ورکړي نه سر وپېچي په بغاوت یې غاړي لکي کړې او یو کوچنۍ جګړه پکښي پېښه سوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

شاه شجاع چي دا واروېده يوه ډله لښکر يې ورولېږله چي دوی وترټي خرنګه چي کامو په ځان کي سېک د مقابلې نه ليده د غرو سرو ته وخاته.

د غره رجب مياشتي په لومړۍ روځ درې کسه د غلجو خانان د کابل د ښاره وواته يوه ټولۍ د کامو هم ورسره مله سوه، غلا او لاسوهني ته يې پيل وکی د کابله درې فرسخه ليري يې سنګر وواهه د هند د تلو راتلو لار يې د هغې خوا وتړله.

د دې چارو په ترڅ کي محمد اکبر خان چي وروسته د خپل پلار دوست محمد خان تر مړيني د پښتانه ښارو کي ګرزېده سره د خپلې ډلې باميان ته راغی د هغه ځای وګړي ورسره مله سوه او سربېره پر هغه د غلجو يو ټولۍ چي د انګليس د خوا وظيفه ورته ټاکلې سوې وه او وروسته د انګليس د واک درلوونکی د خوا د هغه د بخل او امساک له پلوه پرشلېدلې وه هم ورسره ګډه سوه.

هغه و چي شخړه خورا درنه سوه انګليس هوډ وکړ چي ملسلتن[78] د يوې ټولۍ لښکر سره ولېږي او د دې شخړې اور مړ کي.

چي د کابله وواته درې فرسخه د ښاره ليري سوه يوه ډله غلجي پر راووته لاس يې ورواچاوه وګړي يې ځني مړه کړه هغه و چي لښکر تم سو په دې حال کي جنرال سيل سره له فوجه چي د محمد اکبر خان د جګړې د پاره و، د دوی سره يو ځای سو مګر د پښتنو د يرغله او غوتې نه زښته په بېره کي وه.

د رجب په شلمه شپه يې عسکري مرسته راوغوښته عسکر چي راورسېده محمد اکبرخان پتنګۍ ته يې هوډ وکړه په منځ کي د لارې د پښتنو او د دوی په

[78] په کوټه چاپ کي دا نومونه مکناټن او متهسن ليکلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

میانځ کې جګړه ونښته دوې ورځې جګړه وسوه برى يې پر ونه موندە.

په دې وخت کې شاه شجاع یو غلجي مېړه چې حمزه خان يې کاوه، بندي کړی و دا چاره موجب د زو مړو[79] غاړي په شخړه لکي کړي د کابل لاري يې د نورو خواوو څخه وتړلې.

وروسته میجر کریفن د دوی پر مخ د ښاره ورووت جګړه ونښته یو ډله د انګرېز د غتانو مړه سوه.

د شعبان د میاشتي په لمړۍ ورځ د ښار وګړي سره ویونځېده هتې يې وتړلې د سکندر برنس پر مېنه يې هجوم وروی، دی يې مړ کی او پر لو لار يې په دار ځوړند کی بیا يې نو د حکومت پر خزانه چې د جانسن تر کتنه لاندي وه حمله وروړه چور يې کړه یو يې وړه.

شاه شجاع چې په بالاحصار کې و، له دې چار خبر سو خپل زوی يې د لښکري وګړو سره چې دوه توپه هم ورسره وه واستاوه مګر د شخړي اور يې مړ نه کړای سو.

د شعبان د میاشتي په څلورمه پښتنو پر باغ شاه د محمد شريف پر قلعه برى وموند د دې دپاره چې مو اصله د انګرېزانو د قلعه چې ذخاير پکښې ساتلي وه او د دوی د استحکاماتو په منځ کې پرې کې یو حائل يې جوړ کی هغه یو ډېرين استحکام و، چې یو زر ګزه يې اوږدواله او شپږ سوه ګزه يې بر و، پر قلعه ورغله په محاصره کې يې واچوله په قلعه کې وانسن وارن او نور هندو لښکر او څه د قلعې ساتونکي وه مګر نې وسوای کولای چې قلعه دې خلاصه کې څو چې انګرېزانو

[79] زومړو = زوی مړو (سیمه ییزه اصطلاح ده).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلعه ایله کړه کپتان سوین یې د وانسن وارن د خلاصېدو دپاره ولېږه مګر پښتانه داسي چمتو او تکړه وه چي کپتان سوین یې سره د ملګرو تر تېغ وکښه څه چي د تېغ د بریښه خلاص سوه په ماتي معسکر ته لاړه.

بیا یې انسن کارون سره له یو تازه لښکره د وانسن وارن د خلاصېدو دپاره ولېږه مګر پښتنو هغه شربت چي په ړومبی ډله چښلي وه په دوهمه یې هم وچښله.

وروسته کپتان بوید د لښکر عمومي سردار ته ورغی ویې ویل:-

که قلعه غلیم ته وسپارله سي سربېره پر دې چي موږ ته پنځوس زره پونډه زیان چي د ذخیرو قیمت دی رسي، پرته د دوو ورځو د قوته څه نه پاتېږي څه ښايي چي وکو؟ د ذخیرو راغوښت هم څرنګه چي لار لیري ده رارسګېده یې وړیا چاره نه ده. سردار چي دا واورېده وانسن وارن ته یې خبر ورکی څو یې د وسه کېږي قلعه ونه سپاري ژر دی چي مرسته به ورسېږي وانسن وارن داسي ځواب ورکی:-

که نن شپه موږ ته مرسته راونه رسېږي د غلیم د لاسه خلاصېده امکان نه لري، غلیم اوس د قلعې تر یوه برج لاندي نغم وهي زموږ د وګړو په زړو کي داسي بېره لوېدلې ده چي ځیني ساتونکي ځانونه تر قلعې لاندي غورځوي که نن شپه زموږ مرسته ونه کی د غلیم په لاس کي لوېږو.

دا ځواب وروړسګېده سردار واړه غتهان د لښکر راغونډ کړه خبري اتري یې وکړې او یو چم یې ترې نه وغوښت چي د هغه له امله قلعې ته ورسېدای سي او ساتونکي یې د غلیمه خلاص کي، ټولو دا خوښه کړه چي په دغه شپه مرسته ورکي ولي دوی خیال کاوه چي پښتانه د ساتني په چار کي ناپوه دي، ویښتیا به نه ګالي مګر بیا هم احتیاط دا و چي ړومبی یې جاسوسان تاکلي وای چي د اصلي پېښو احوال

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکي.

هغه و چي کپتان جان يې ولېږه دی بيرته ژر راغی او دوی يې نا اميده کړه چي مرسته نه وررسېږي ولي ده ليدلي وه چي پښتانه ويښ وه او هوډ يې درلود چي په دغه شپه پر قلعه يرغل وروړي د مرستي له استولو نه عاجز پاته سوه.

د سهار په وخت کي پښتنو په ډېره زړه وره ورځ پر قلعه يرغل وروی د قلعې دروازې ته يې اور وراچاوه.

ساتونکي د قلعې د بلي دروازې نه وواته چونۍ ته ولاړه، انګرېز چي دا حال وليد خورا سره وخروښېده د ننګ او هم بيري نه يې دا غوره کړه چي څو لښکر د ميجر تر لاس لاندي د محمد شريف قلعې ته ولېږي ويې نيسي.

دا قائد چي په لار کي ولوېده، ګاه پوتېده ګاه به ښکاره تی، انګرېز چي د ده دا حال وکوت دی يې بېرته تم کی، سبا يې لښکر سره تيار کی، د کريفتس تر قيادت لاندي يې ولېږه هغه و چي وروسته تر جګړې عبدالله خان د کپتان اندرسن د لاسه مړ سو د محمد شريف قلعه يې ونيوله باغ شاه يې هم نيم لاندي کی.

وروسته د پښتنو وينه پر جوش راغله د جګړې پر ډګر ور واوربده زښته زړه وري يې ښکاره کړه هغه چي يې د باغ شاه نه د لاسه وتلې وه بيرته يې واخيسته ډيری يې د انګرېزانو مړه کړه.

د شعبان د مياشتي پر اتمه د کابل قزلباشان په پښتنو پوري ملحق سوه د محمد شريف د قلعې په استحکام کي يې زيار وکښه انګليسانو چي دا وليده په زړو يې داسي روي ننوته چي تر هغه پورته خيال نه سي کېدای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې وخت کې عموم عسکر مشر ناجوړه سو نو د انګلیس مختار وزیر عمومي حاکم یا کونسل چي سرولیم نومېده هوډ وکړه چي د ده پر ځای بل سړی ودروي.

ځکه یې بریک دیرمشبل تان[80] راوغوښت هغه هم دا چاره ومنله، څه چي انګرېزی لښکر او د شاه شجاع په بالاحصار کي و سره غونډ یې کی مخ یې پر استحکاماتو ولېږه.

هغه ځای ته چي ورسېده پر ځای د دې چي عسکرو ته د جګړې د پاره زړه ور کي او په ثبات ترغیب ورکي په عسکرو کي ودرېده ویې ویل:-

ویوهېږئ چي د پښتنو د مقاومت توان په موږ کي نسته، که ښه ونجتو تر وروستني سړیه مو ړینه راکاږي، ښه دا ده چي دا ځای پرېږدو ځان جلال آباد ته ورسوو او هوري تحصن[81] غوره کو.

د عسکرو سردار په جواب کي وویل:-

موږ دا ځای په کورته نه پرېږدو څو مو توان وي مدافعه کوو، یقیناً واته زموږ و بیابان ته د پښتنو د مقابلې د پاره خپل ځانونه په لوی لاس د زمرو په خوله کي اچول دي.

دې بېلوالي د ګایي د دوی بېره لا ورډېره کړه. د پښتنو غښتانو په دې حال کي لوړ لوړ سنګرونه چي د لمر خاته او لمر لوېده د خوا مخ پر معسکر خلاص وه ونیوله او د ریکاباش پر برج یې لاس وموندئ د توپ ګولۍ یې پر پرنګي او توپکو دا یې د

[80] په کوټه چاپ کي دا نوم "ویرمشل" لیکلی دئ.
[81] تحصن = کلابند کول.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی پر وګړو واورولې.

وزیر مختار د شلتان پر حرکت هڅه وکړه امر يې ورکی چې د ریکاباش پر قلعه یرغل وروړي لښکر تیار سو هوډ يې وکړ چې د لمر خاته د لوره وروزي، کپتان (بلو) لار ورکه کړه له بلې خوا وروت نابره پښتنو حمله پر وکړه پر ده زښته ببره راچاپېره سوه مړینه يې په سترګو ولیده مګر خلاص سو ، پښتانه پر راتوی سوه درنه جګړه سره ونښته ډېری يې ترېنه مړه کړه.

کولونل مکرلان او لیفټنټ برت د خپلو فوجو سره هوډ وکړه چې د کپتان بلو مرسته وکوي مګر پښتنو ځان په منځ کي ورواچاوه قتل عام يې په ګډه کی.

شلتان چې دا هولناک حال وکوت زړه يې وښوهېده پر لښکر يې امر وکی چي حمله وکي په یوه وار يې حمله وکړه مګر بیرته تر شا سوه بیا يې حمله وکړه بیا پر شا کړه سوه.

په وروستني ځل کي پرته بې لیفټنټ برته او یو بل سړي بل څوک ژوندی نه سو پاته مګر پښتنو په دې درنه جګړه کي له دېرشو مېړو نه زیات نه بایلوله. انګرېزانو سره له خپله هروز او کره و فره[82] په دې جګړه کي یوازې دا وکړای سوای چي د ریکاباش او ذوالفقار قلعې ونیسي او څه غنم لاس ته راولي لښکر ته يې ورسوي.

ژر شپه پر راغله پښتنو یرغل پر ورو ی دواړي قلعې يې پر وترلې، په دغه شپه يې بیرته څني ونیولې انګرېزان يې په ماته ویاسته.

---

[82] کروفر: جاه و جلال، شان و شوکت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر دیرلسم د شعبان د میاشتي د پښتنو یو کام ولاړ سو دري توپه یې پر یوه شاګۍ وخېژوله د لمر لوېدو د خوا یې چي د دوی پر لښکر یې مخ خلاص و اور پر ورکی.

وزیر مختار پر شلتان امر وکی چي میجر شتوین پر وروباسي هغه د یو ټولۍ عسکرو سره ورووت، څه ځکل پر مخ ولاړ چي د دوی او د پښتنو د پیاده ګور په میانځ کي تر دوولس ګزه ځکل زیاته مځکه نه وه، سره ګډ سوه، د جګړې اور ولګېده پښتنو په دغه ورځ ښه پښه ونجتله او زښته مړانه یې ښکاره کړه چي جګړه خورا درنه سوه سپاره را پر شا سوه پیاده ګور هم ناچار سو پر شا راغله انګرېز شاګۍ ونیوه د درو توپو څخه د یوه اربه ماته وه دوه نور یې خپل عسکر ګاه ته یووړه.

دي بري د انګرېز په جسد څه روح ننه یوست او نژدې وه هغه عیش او خوښي چي بشپړه یې د لاسه ایستلې وه بیرته لاس ته راولي هغه و چي د جنرل سیل څخه د جلال آباد د خوا خبر وروررسېده چي څو ژمی تېر نه سي مرسته ورکول و دوی ته د ده تر وس تېره ده، زښته نا امید سو.

مګر بیا هم د ژوند حرص دوی وګمارله چي د محمد خان د استحکام د لاس راوستو دپاره چي په لار کي د ذخیرې رارسېدو دوی ته سد و، چم جوړ کی مګر ستهورټ مهندس دوی له دې چم جوړولو څخه وګواښله او ویې ویل د انګلیس لښکر وروسته د جګړې توان نه لري له دې رای څخه یې مخ وګرزاوه بله رای یې غوره کړه، ملا یې وتړله چي د بیمارو (بي بي مهرو) پر کلي چي خوراکه یې له هغه ځایه موندله لاس ومومي.

هغه و چي میجر شتوین یې له ډېر لښکر سره ولېږه مګر دا ښکاره سوه چي پښتنو پخوا تر دوی دمخه د هغه کلي د لاس ته راوړو دپاره حرکت کړی دی په دې وخت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي ژر په ژر يو جګړه پېښه سوه او پر انګليس يې داسي حال جوړ کي چي ډېرو ضابطانو يې تېپونه واخيستل نا اميد پر شا ولاړ.

دوه ويشتمه د شعبان د مياشتي وه چي محمد اکبر خان د باميانو د خوا څخه کابل ته راورسېده د پښتنو سره يې ملا وتړله مل يې سو.

په دغه ورځ د انګليس رايه پر دې سوه چي پر بېمارو[83] (بي بي مهرو) لاس ومومي وزير مختار شلتان يې وګماره چي وخوځېږي وروسته ده سره له ميجر کارشه لښکر وخوراوه تر څو چي هغي قلا ته ورسېده چي پر هغه کلي سپره وه زياتي تر يوه توپ له دوی څخه بل څه نه وه او په قلا کي فقط خلو ښت تنه استېده.

شلتان پر ميجر شتوين او ميجر کارش ږغ وکی چي پر قلا هجوم وروړي مګر دوی پر غير عادي لار يرغل وروی، د پښتنو تر توده لاندي ويده يوه ټولی تري نه مړه کړه سوه پخپله ميجر شتوين ټپ واخيست، شلتان چي دا حال وليده ميجر کارش او سلو تنو مهندسينو ته يې امر وکی چي په زښته تلولی ورځ يو استحکام ساز کي چي دوی له دې بلا نه وژغوري، د استحکام کار لا نه و تمام سوی چي د کابل د وګړو څخه لس زره مېړه په سترګه سوه چي پر غره ولاړ دي او دا غر هم پر دوی سپور دی او ګولۍ يې هم دوی ته رارسي.

ژر په ژره کولونل او ليور امر کړه سوه چي لښکر تيار کي او د قلا په څېر يې ودروي او سپاره د دوی تر شا ودروي هم په دغه توګه پر پښتنو يرغل وروړي.

د پښتنو سپرو چابکي وکړه د دوی پر ښی خوا يې يرغل وروړ، ليفټنينټ واکر يې

---

[83] په کوټه چاپ کي: "بېجارو نومی کلی" ليکلی دئ؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

محاصره کړ په دې ښخړه کې د پښتنو يو غټ ټپي سو، وروسته يې د درو خواوو ښخه عمومي يرغل پر ورو دوی يې زښته سره زمول کړه، سخته جګړه يې وکړه د قتل لاس يې پر بر کی.

انګليس په دې حال کې د تښتې لار غوښته په سپرو يې جبن ګډ سو قائد چي امر په حرکت ورکی دوی هولکيان سوه پر شا ولاړه هغه و چي پښتنو د دوی پر توپو او ذخيرو لاس وموند ه، څرنګه چي يو له غټانو څخه يې ټپی سوی و، دا يې غوره کړه چي مخ پر ښار لاړ سي.

انګليسانو دا فرصت مغتنم وګاڼه پر غره يې مخ ورونيوه توپ يې بيرته لاسته راووست او خوله يې پر پښتنو وروګرزوله، پښتنو بيرته مخ پر راوګرزاوه کلک يرغل يې پر ورووړ، د انګليسانو ټولی يې سره تيت او پرک کړه انګليسان وګړی وګړی وتښتېده، پښتنو تر عمومي عسکرګاه پوري د دوی استربل ايله نه کی تر څو چي انګليسانو سوا له ديوالو څخه بل استحکام ونه موند ه.

څرنګه چي د انګليس د خاطر ډګر د غم لښکر ونيوه او له هره لوره د هيلي او ژغور لار پر وتړله سوه هله يې ځان و تقدير ته وسپاره د روغې دروازه يې وټکوله هغه و چي وزير مختار پښتنو ته سفير ورولېږه د مسالمې مهرباني يې ترې نه وغوښته.

پښتنو وويله: ستاسو غوښتنه په دې شرط منلای سو چي د انګليس د جنس يو وګړی هم په ملک کې پاته نه سي نور شرطونه يې لا هم ورو ړاندې کړي وه چي مختار وزير په هيڅ توګه نسوای قبلولای او منل يې زښته دروند بار و.

بعداً ـ وروسته يو د پښتنو له سفراو څخه جګ سو ويې ويل:-

(c) ketabton.com: The Digital Library

د قیامت ورځ نژدې ده هغه ورځ به موږ واړه سره غونډ کې ظالم به له مظلومه او حق به له باطله بېل کړي.

وروسته تر څه جګړې پښتنو په پای کې پر شپږمه د روژې د میاشتې د محمد شریف قلا بیرته لاس ته راوړله.

په دې حال کې غولی پر انګرېز تنګ سو او وپوهېده چې په زور یا خوښي بله چاره بې روغي نسته ځکه یې یوه معاهده ولیکله چې درلوونکې د څو مادو وه، پخپله اوشلتان او نبکتل او جمریز لاسلیک کړه.

پر یوولسمه د روژې د میاشتې دغه وزیر د کپتان لارنس او ترزرو مکنیزي او نورو رجالو د سیاه سنګ د غره سره نژدې راووواته. او هوري یې یوه جرګه د پښتنو سره وکړه، دی ودرېده غوښته یې چې د پښتنو زړونه لاسته راولي ویې ویل:-

موږ انګرېزانو تل امیر دوست محمد خان ته په درنه سترګه کتلي دي د ده شان مو لوړ بللی دی او عزت مو ورکړی دی.

وروسته یې معاهده راوایستله و جرګې ته یې څرګنده کړه، مضمون یې دا دی:-

پر انګرېزانو لازمه ده چې کندهار، غزني، کابل او جلال آباد او نور د پښتنو ښارونه ایله کې په دې شرط چې پښتانه یو له خپلو غتانو څخه د انګرېزانو سره مل کې چې انګرېزان د پښتنو له ملکه څخه روغ ووزي، وروسته چې هند ته ورسېده هغه سړی (مراد امیر دوست محمد دی "مرتب") به بیرته را ایله کې.

پښتنو لره دا لازمه ده چې د کاله به یو لک روپۍ و شاه شجاع ته که په دننه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملک وي يا دباندي هر ځای چي استېږي ورکوي.

انګلیس به و خپل لښکر ته حکم نه ورکوي چي افغانستان ته داخل سي مګر هغه وخت چي اهالي په دې خوښ وي.

دا معاهده چي محمد اکبرخان ته وړاندي سوه تر حرج او تعدیل وروسته يې داسي مقرره کړه چي پر انګرېز لازمه ده چي په درې ورځي کي دا نور ښاروته تش کي او دی به د تشېدو په کار کي مرسته ورسره وکي، انګرېزانو په تلوار پيل د عساکرو و نقل ته وکي د بالاحصار يې ايستله او قلاوي يې په داسي ذلت او مسکنت چي تر هغه زيات سړی خيال نه سي کولای تشولې، د محمد اکبرخان وجدان دا نه قبلوله تر هغو څو دوی قلاوي واړي تشي کي د دوی سره دي مرسته وکي.

پر اتلسم د روژې مبارکي د میاشتي واوره پر ولوېده مصیبت يې پر کوترم کی، ناچاره سوه چي غزني تش کي او خپل لښکر راوغواړي. مختار وزير پر شلم د روژې د پښتنو سره يو مجلس جوړ کی، پښتنو د انګرېزانو څخه نيمه حصه د توپو او جبه خانو چي د انګرېزانو په لاس کي وه څني ويې غوښته، نوموړي وزير په بې وزلي سره د دوی غوښته ومنله بلکه لا علاوه پر هغه يې د خپلي وعدې د ټينګار دپاره کپتان کيلي او کپتان ابري د رهن[84] په ډول دوی ته پرېښود.

پر دوه ويشتم د روژې مستر اسکنيز چي د محمد اکبرخان په لاس کي بندي و، مختار وزير ته ورغی خبر يې ورکی چي محمد اکبر خان د يو سخت کار غوښته زما څخه کوي، صورت يې ربړېدېده ژبه يې بند بده، ويې ويل:-

(84) رهن: ګروګان، يرغمل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه غواړي چي په خپله ته سره د عسکري ضابطانو ده ته ورسي چي هغه ستا سره يو مخيزه فيصله وکړي. وزير چي دا خبره واروېده بې اطاعته يې بله چاره ونه ليده مګر له وروستني غدره ببرېده وروسته يې د تياري ږغ پر لښکرو وکی. د لښکر د مشرانو سره د تيپي پر خوا وخوځېده هلته يې د محمد اکبر خان د قدوم انتظار کاوه لږ وخت تېر سو چي هغه د ځيني پښتني خانانو سره راورسګېده، د مختار وزير سره يې روغبړ وکی، دغه رنګه هر خان د فوځي ضابطانو سره بېل بېل روغبړ وکی.

وروسته د پښتنو سپاره يو ــ يو، دوه ــ دوه پر دوی راتوی سوه محمد اکبر خان ناره کړه چي هر يو له تاسي ځخه چي له يوه سره يې روغبړ کړی دی حمله پر وروړی، هغو هم دغسي وکړه د مختار وزير لاسونه يې پرېکړه په داسي حال کي چي ده ناري د واويلا واغوثا وهلي کوتې يې اُزُو ور ببل کی د کابل په کوڅو کي يې د نمايش په ډول ځکاوه تر واريه (ترېيور) يې پر يو لار په دار وځړاوه.

لنفټيننټ ابري چي د دې واقعې روايت کوي د انګرېزانو د عقل ضعف او سپتانه د دوی د لويانو ښکاره کوي.

دی د محی الدين خان په لاس کي بندي و د محمد اکبرخان حضور ته يې راووست محمد اکبر خان په داسي سترګو چي قهر او غضب تر ځځېده ده ته يې وکتل او ويې ويل:-

ای انګرېزه ! تاسي زموږ ملک ته هيله اچولې ده، ومو ليده چي په خپله سزا ورسېدا ست. سره له دغه زه تا بخښمه ځکه چي څه اړی ستا وژلو ته نه لرم، وروسته يې د ده ساتنه د ملا مومن پر اوږه واچوله.

وروسته ميجر پاتنجر چي خلف و د مختار وزير چي سروليم نومېده هوډ يې وکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي د پښتنو سره بله جرګه جوړه کړي.

موږ صلح په دې لاندني شرطو سره کولای سو :-

1. ستاسي لښکر دې توپونه موږ ته راپرېږدي، پرته بې شپږ توپه نور دې ځانته نه پرېږدي.
2. هر څه مالونه او سامانونه او درانه شیان چي په خزانه اړه لري موږ ته دې راوسپارل سي.
3. يو ډله د مشرانو څخه د انګرېزانو سره د ښځو او اولادو دې د ګروی په ډول موږ ته راپرېږدي.
4. څوارلس لکه روپۍ چي مختار وزير يې د راکړن وعده کړېده هغه وعده دې پر ځای کړه سي.

دوی چي دا شرطونه واروېده وپوهېده چي دا هغه ځای دی چي هغه د ګيدړو لوبي او خبلي[85] چي د انګرېز طبيعت په هغه عادت نيولی دی پر مخ نه ځي، بلکه د تېغ او توري ځای دی، ځکه يې بې قبلولو بله چاره ونه ليده، که څه هم شرطونه ډېر وران وه او ځُروکړي هيڅکله هغه ته غاړه نه ايږدي. جنرل الفنسټن هوډه وکړه چي لويي او غيرت ښکاره کي ځان يې لکه پشي وپړساوه مګر دې پرسېدو د ده د انګرېزانو په نفس کي څه تودوخه پيدا نه کړه. بلکه داسي سوه چي د لښکر مشرانو پر نونسم د روژې موافقت ورسره وکی.

کپتان واربرتن، کپتان دب، کپتان درمند او کپتان وانسن يې سره د دوی د ښځو او کوچنيانو د رهن په توګه پرېښوولی، زخميان يې د يوه پښتانه کره وسپارله،

(85) خبلي = چمونه، چمبازی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني طبيبان يې و علاج ته وګمارله، پنځه توپه يې و پښتنو ته پرېښوول.

د کوچني اختر د مياشتي پر شپږمه سره د نهه توپو او دوولس زره اوښه چي نر او ښځي يې پر سپاره وه وخوزېده، پياده لښکر يې وروسته وروسته په پسې و، په لارکي يو ولې[86] ته ورسېده چي پوري واته)باندي(ضروري وه، او پرته بې يوه پله بله لار د پوري وتو هم نه وه، وروسته تر ډېرو زحمتو او تلفاتو پوري واته، لږ لار چي يې پرې کړه بکران[87] ته ورسېده.

پښتانه چي هر ځای وه د دوی په ځان بلا وه، د دوی استربل يې نه پرېښود د دوی په څرک پسي لکه وږي شرمښان راورسېده ځای پر ځای او تاپي پر تاپي يې دوی شکوله او تېونګری (؟) يې يو بل توپ هم ځني يووی. او محمداکبر خان ته يې وروی.

محمداکبر خان بيرته راوګرزېده پر دوی يې شرط کښېښود چي د خپلو لويانو څخه شپږ کسه نور په ګروي کي راپرېږدي دوی هم قبوله کړه او وعده يې وکړه چي په کورته به بيا يوه ډزه د پښتنو پر مخ هم نه کوي او نه به وسله پر دوی راباسي په دې شرط چي پښتانه به هم دوی ته ضرر نه رسوي او نه به د دوی ازوغ ځني وړي.

وروسته تر څه وخت په دغه خواري او بده ورځ بت خاک ته ورسېده. د کوچني اختر پر اتمه پښتنو بيا ډزي پر وکړې ميجر شتوين د دفع هوډه وکړه مګر ويې نسوای کولای.
محمداکبر خان بيا يوه بله ډله علاوه پر هغه پخوانيو وکړو د رهن په توګه

---

[86] ويالې.
[87] ښايي چي بګرام دي وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وغونښتله بله ډله يې وروسپارله څو چي سالم پاتـه سوه د خورد کابل[88] لاري تـه ورسېده خورد کابل د غرو يوه سلسله ده چي څو ميله اوږدوالی لـري، لار چي پـر هغه ښايي سرې تېر سي د غره په بېخ کي تېره سوې ده. د لاري يوې خوا ته يوه شـپله ده چي شيپېته ګزه تر غره لاندي بهېږي و بل لوري ته يې جګ غر ولاړ دی.

پـه دې ځـای کـي بيـا پښتـانه پـر راغلـه دوی يـې محاصـره کـړه بـل تـوپ يـې ځنـي واخيست. او لا خورد کابل ته نه وه رسېدلي چي درې زره وګـړي يـې ځنـي مـړه کـړه، او ډېري غوره ذخيرې يې ځني يووړې.

پر نهمه د کوچني اختر په داسي حال کي چي د دوی ژوندو د مړو سره حسد کاوه په هغه وخت کي چي د کـوچ اراده يې درلـوده د دوی د ښځو او کوچنيـانو د حفاظت خبر د محمد اکبر خان د خوا وړورسېده دا چي يې واروېده څه په خاطر پوره سوه او په تن کي يې لږ څه د اميد روح و پونځېده.

پر لسمه د دغې مياشتي پـه داسي حـال کـي چي دوی پـه کـوچ اختـه وه پښـتنو بيـا تاړاک پر راوی د هري خـوا يـې د تښـتي لار پـر وتړلـه، تـوري يـې وکښـې. انګرېزان زښت هولکيان سوه تر داسي حده چي هندوستاني لښکر يې وسله واچوله مخ يې و تښـتي تـه کښېښـو. مګـر د ژغـور لار د هـر لـوري تړلـې وه او نجـات د مرګـه څخـه ناممکن و.

انګرېزان لا و قبر جبار[89] ته نه وه رسېدلي چي د پښـتنو تـورو دوی د ريښـو وکښـه مالونه او ذخيرې يې ځني يووړې پرتـه بې يـوه تـوپـه بـل شـی نه وه ور پاتـه د "هفت

---

[88] پـه کوټه چاپ کي "واړه کابل" ليکلی دی، (خورد کابل) اسم خاص دئ بايـد ونـه ژبـاړل سي، "مرتب".
[89] په خاک جبار مشهور دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوتل "لار د مړو د لاښو ډکه وه.

لنډه دا ده چي د هغه منتظم لښکر څخه د دوی دوولس زره وګړي له هغي روځي څخه چي راوتلي وه تر هغي روځي پوري چي کتېه سنګ ته ورسېده په قتل ورسېده د غیر منتظمه لښکرو د مړو تعداد یې خدای (ج) ته معلوم دی.

په هغه ورځ چي کتر سنګ ته ورسېده یوه بله ډله یې په بند ولاړه او یو توپ چي ورپاته و هغه یې هم بایلو.

پر یوولسم د کوچني اختر له کتر سنګ څخه د جګدلک[90] پر لور وخوزېده مازدیګر هلته ورسېده پر تپه وخاته صفونه یې وتړله د پښتنو د ببرولو دپاره یې زړه وري او جلادت ښکاره کاوه پښتنو چي دا ننداره ولیده د خښم وینې یې وایشېدې ځکه یې تر دوی لوړ ځای ونیوه او د توپو خولې یې پر را خلاصي کړې.

هغه و چي محمد اکبر خان اسکنیز را وغوښت ورته ویې ویل پرته بې دې بله چاره نه لرې چي شلیتان او جانسن هم په ګرو کي را پرېږدې په دغه خبرو اترو کي اسکنیز ناخبره و چي ډزه یې پر وکړه مړ یې کي.

انګریزانو چي دا ننداره ولیده وغورځېده جلال آباد ته رهي سوه پښتنو توره وکښله له هره لوره یې د دوی استربل ونیوه په دې ځای کي یې د مړو شمېر تر خورد کابل ډېر و.

په سهار د شوال د دیرلسمي پښتانه وپوهېده چي د انګریزانو وګړو شمېر پر مخ لږ

---

[90] په کوټه چاپ کي: "چکولی "لیکلی دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سو نو په منځ کې د دوی ګرزېده ځيني يې وژله ځيني يې ژوندي بېوله پرته له ډاکټر بريدون بل غوږ نجات ونه موندو ډاکټر بريدون مخ تښتي ته کښېښو ، جلال آباد ته ورسېده له هغه ځايه يې مستقيماً انګرېزانو ته خبر ورکی. پښتانه پوهېده چې د دوی د مکرو او حيلو خبري پرته د دوی د بهاندو وينو بل شی نه سي پرېولای او د توزنانو[91] سترګي بې د ګور د خاورو بل شی نسي ډکولای ځکه يې د انګرېزانو ويني وبهولې د غرو څوکي يې د دوی هديري کړې. د عهد نه پاللو مړغونه يې په دوی ښه وڅکله.

محمد اکبر خان د دوی د لښکرو ښځي او هلوکان او زخميان د ځان سره واخيسته مخ پر کابل وخوزېده، کيفيت او حالت د انګرېز د لښکرو په کابل کي پر دغه ځای پای ته ورسېده.

د انګرېز لښکر چي د غزني په ښار کي اوسېده هم په دغه حال اخته سو لکه لمړی لښکر چي په اخته سوی و. ځيني يې د يخه مړه سوه څه يې په توره د پښتانه قتل سوه. څوک يې بنديان ونيول سوه، او په مياشتو مياشتو په بند کي پاته سوه وروسته کابل ته ولېږل سوه چي محمد اکبرخان ډېر په عزت د دوی استقبال وکی او هلته د ميجر باتنجر سره يو ځای سوه.

وروسته تر دې واقعي محمد اکبرخان د دوی و ضابطانو ته خپلي توري بيرته ورکړې او څه روپۍ يې هم وروبخښلې د دوی د ښځو سره يې مهرباني وکړه او د دوی اولادونه يې په تخرګ کي د رحم او شفقت ونيوله.

وروسته داسي پېښه سوه چي شجاع الدوله خان بارکزايي شاه شجاع مړ کی په

---

[91] توزن = طمع کوونکی، بې همته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتنو کي لګه درګه ګډه سوه، ډلي يې جوړي کړې يوه ډله د بلي پر مخ ودرېده په ملک کي جګړې پيښيي سوې لويانو او مشرانو وطن سره وو بشه د محمد اکبر خان لښکر تر ښار د باندي و، فتح جنګ د شاه شجاع زوی هم په دوی پوري و. په دې منځ کي د انګرېزانو عسکر چي د ژمي او سړو په سبب په کندهار کي بند پاته وه د کابل پر لور وخوزېده څه مدد هم ورته ورسېده څه جګړه د دوی او د محمد اکبر خان د لښکرو په ميانځ کي وسوه په نتيجه کي يې سوله وکړه د انګرېزانو د بنديانو لار خلاصه سوه جنرل بولوک[92] وعده وکړه چي امير دوست محمد خان به د خپله کهوله سره افغانستان ته لېږي. د انګرېز لښکر چي د پښتنو دا نفاق او اختلاف د قول او بيان وليد او دا يې وکته چي ځوک نسته چي زموږ مخي ته دي راسي پر ښارو يې تاړاک واچاوه په چارچته يې اور ولګاوه چارچته يو مشهور بازار دی چي د سلطان هند اورنګزېب د وخته څخه موجود دی له عجيبه و بناو[93] څخه دی پرله پسي بندونه او ګردشونه لري اوږدوالی يې شپږ سوه او بر يې د پرش قدمه دی پر د پوالو باندي يې ډول ډول نقشونه او تصويرونه کښل سوي دي پښتنو د مختار وزير سروليم لاښ هم په دغه بازار کي ځړولی و.

وروسته يې مخ د استالف پر کلي ونيوه ښځه او نر، کوچنی او لوی، جوړ او ناجوړ واړه يې په قتل ورسوله محمد اکبر خان او د کابل وګړي په دې وخت کي غرو ته وخاته.

څرنګه چي د انګليس لښکرو د کسات په اخيستو کي د پښتنو څخه ځانونه کامياب وګڼله دا ببره ورسره وه چي له موږ سره به هم د غسي وکړه سي بې له دې چي تم سي د هند پر لور وتښتېده.

---

[92] جنرال پالک؟

[93] بناوي = ودانۍ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لنډه دا چي شاه شجاع چي د سلطنت طمع او هيله يې کړې وه وينه يې هدر ولاړه انګرېزانو چي دا حرص درلود چي د پښتنو تېک ونيسي او فايده ځني واخلي د دوی د استوګني ځايونه د دوی قبرونه سوه، پښتنو چي د دوی د ښځو او اولاد ساتنه کړې وه او قتل عام چي انګرېز په ښځو، کوچنيانو او ناجوړو کي د استالف ګډ کړی و، و دنيا ته يې دا ښکاره کړه چي:-

طبيعي ښه خصايل او شريف اخلاق ډېري استوګي په غرو کي هيڅ بدل نه کړه او پست کوړنګ طبايع علومو او معارفو مهذب نه کړه او چينو د تربيت پرې نه وله او پاک يې نکړه.

وروسته تر دې انګرېزانو امير دوست محمد خان له اسارته خلاص کی کابل ته يې ولېږه (او هغه) په خپله پر کابل او جلال آباد او شاوخوا يې بری وموندہ.

د دوست محمد خان ورور کهندل خان چي د مخه مو يې ذکر وکړ، سره له نورو ورونو يې د ايران پاچا ته التجا وروړه چي وايې روبده چي د انګليس لښکرو کندهار خالي کړی دی د شاه په مرسته يې لښکر تيار کی او مخ پر کندهار يې ور وخوزاوه، وروسته تر لږ جګړې چي د ده او سدوزو په ميانځ کي وسوه پر کندهار يې بری وموندہ فرمان يې پر خواوشا خپور سو.

د غه ډول د ده او دوست محمد خان په ميانځ کي جګړې وسوې، بری د امير و خواته و، (امير) لښکر يې د هرات پر لور وپونځاوه مګر نا اميده بيرته راوګرزېده. وروسته تر څو کاله له امارت څخه د امير، رنجيت سنګهـ په پېښور کي د ده پر لښکر تاړاک وروی، ګاه يو غالب ګاه بل مغلوب و.

څرنګه چي جګړې ډېر ځنډ وخوړ او له دواړو خواوو څخه ډېر وکړي په قتل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورسېده انګرېزانو داسي وګڼله چي پېښور ته ننواته د پنجاب کيلي بلل کېږي او د دې ځای لاندي کېده د امير تر لاس سبب د مروچه کېدو د امير ګرځي او هم د انګرېزانو و هندوستان ته خلل پېښوي. ځکه يې هڅه وکړه چي په منځ کي د دوی سوله وکي دا شرط يې کښېښنو چي د پېښور ښار دې د رنجيت سنګهـ په لاس کي وي.

انګرېزانو په دې حرکت کي خپل نه يوازي د هند څخه د خلل لاري وتړلي بلکه دا يې هم اراده درلوده چي د خپلي استېلا لار و هغه ته خلاصه کي ځکه چي انګرېز په دې پوهېده چي د رنجيت سنګهـ پاچهي چي ده جوړه کړېده زښته پر سُسته پايه جوړه سوې ده او دغسي هم وه چي لږ وخت وروسته تر سولي يې هغه استېلا کي.

په دغه لګه درګه کي کهندل خان مړ سو، د ورونو يې په منځ پر پاچهي جګړې پېښي سوې يو له بله قتلونه وسوه، ويني وبهېدې وروسته د ټولو پر دې اتفاق سو چي دوست محمد خان په خپل منځ کي حاکم وټاکي.

دوست محمد خان چي خبر سو مخ پر کندهار يې لښکر وخوزاوه کندهار يې فتح کي او هر يوه ته د دوی يې دپاره د دې چي د فتني او شر لار وتړي مواجب مقرر کړه چي هره مياشت به ورکول کېږي هغه و چي دغه اقدام د ده پاچهي پر ټولو پښتني ښارو باندي نتيجه ورکړه په دې وخت کي يې خپل زوی محمد اکرم د بلخ و خوا ته چي د انګرېز د بري په وخت کي ياغيان سوي وه او د استقلال ډول يې ډنګولی و، واستاوه بيرته يې د پښتانه تر اطاعت لاندي راوسته پرته د هرات بې ښاره نور اصلي ځايونه د پښتنو د ښارو څخه د ده تر سلطه دباندي پاته نه سوه، لکه دمخه چي مو ذکر وکړ هرات د کامران په لاس کي و، دې زړه ور سړي بشپړه شل مياشتي په ډېره پوهه سره، سره له دې چي خورا لږ لښکر يې و، د ايران د لښکر مقابله وکړه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته شهوت پر ده بری وموندہ، هوا او هوس لاندي کی، په نشو او مسکراتو کي ډوب سو ، په دې سبب پښتانه ځني خواپوڅه سوه خپل وزیر یارمحمد خان بامیزي بازۍ په کولې تر څو چي د ښار دباندي یې دی مړ کی او پر ملک یې غېګړ راوګرزوله، د ده د مړيني سره د سدوزو د پښت سلطه د پښتانه له ښارو څخه پرې سوه.

لنډه دا ده هغه چي احمد شاه سدوزي لکه وسیع ملکونه او بشپړه سلطه د خپلي زړه ورۍ او پوهي او عدالت اقتصاد په معشیت کي لاس ته راوستلي وه د ده زامنانو ، لمسیانو ، کړوسیانو په نتیجه کي د جبن جور[94] په شهوتو کي ډوبتیا ، ضایع او د لاسه وایسته.

نوموړي وزیر د ایران د پاچا سره مراوده درلوده د خپلو ښارو د ساتني د پاره یې د ده پر اوږه تکیه کوله.

وروسته د ده تر مړيني د ده زوی سید محمد خان د شاه په مرسته د پلار استخلاف وکی سید محمد خان یو ناپوه، بد اخلاق، سنګدل، ظالم او بېرحمه خلف و. د پښتنو زړونه ده ته له غضبه ډک سوه، فتنه (یې) په پرته کړه، شاهزاده یوسف سدوزی چي په هغه وخت کي په مشهد کي او سېده راویې غوښت د شاه څخه یې هیله وکړه چي دی د لښکر سره راولېږي شاه هم دغسي وکړه دی سره د ایران د لښکره بې مانعه د هرات ښار ته ننووت او سید محمد خان یې مړ کی.

وروسته په هرات کي ځيني فتني ولوېدې، ناصرالدین شاه د بري د پاره فرصت غنیمت وباله لښکر یې د سلطان مراد میرزا تر قوماندہ لاندي په سنه 1274 کي

---

[94] جبن: بېره، بې زړه توب. جور: ظلم ــ ستم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخوزاوه خو روځي يې هرات په محاصره کې واچاوه ويې نيوه هرات يې د ايران تر پاچهۍ لاندې کی.

انګريز چې دا واروېده په خبنم سو ځکه چې دی پوهېده چې هرات دروازه او کيلي د هندوستان ده ژر يې لښکر د خليج فارس وخواته ولاړ کی، بوشهر، بندر جزيره، خارق او بلده محمديه[95] يې دپاره د دې چې شاه وبېروي او هغه خلل چې وروسته ځني پېښېږي او هيجان چې په هندوستان کې په سبب د ځرګند بدو د خبر د پرمخ تللو د ايراني لښکرو پښتانه په مخکه کې استيلا کړه.

يو کال وروسته له دې واقعې سوله سره وسوه انګليس تر خپله هوډ چې ايران ته يې درلوده تېر سو په دې شرط چې شاه دې يو پښتون په هرات کې حاکم ودروي او لښکر دې له هراته بيرته ايران ته وغواړي.

شاه د امير د اکا زوی چې خسر يې کېده په مشوره د انګريز په هرات کې والي کښېناوه په دې شرط چې سکه به د شاه پر نامه وهله کېږي او خطبه به هم د هغه پر نامه ويله کېږي.

سره له دې هم د انګريز زړه پوره نه سو وروسته تر خو کاله يې امير دوست محمد خان وپونځاوه چې هرات ونيسي، وعده يې ورسره وکړه چې خپل لښکر به ورکوي چې ملک يې په ساتلی وي. دپاره د دې چې يو امارت چې په مياڼځ کې د هندوستان او روس يو کرور دبوال وي په مياڼځنۍ ايشيا کې قايم کړه سي.

هغه و چې امير لښکر تيار کی د هرات پر لور يې وخوزاوه هرات يې تر ډېر وخته پوري په محاصره کې واچاوه په دغه هاړودوړ کې سلطان محمد خان چې دننه په

---

[95] د کوټې چاپ کې: "د محمره په ښار" ليکلی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قلا کي و وفات سو د ده له وفات ځومري وخت نه و تېر سوی چي په خپله امیر هم په خپله چوڼۍ کي مړ سو.

وروسته د لښکر مشرانو امر وکی چي پر قلا هجوم وروړي وروسته تر ځو حملو په 1280 کال کي په ډېر زیار او سختۍ ښار ونیوه سو. امیر دوست محمد خان عاقل، زیرک، هوښیار سړی و، طبیعت یې نرم او پوست و، د ظلم هڅه یې نه درلوده د خپلو ورونو زړونه یې په ښه سلوک ځان رخي کښلي[96] وه. که څه هم ټوله په عمر تر ده لوی وه ده ته یې خضوع او اطاعت درلود او د ده تر نقشه د تدبیر او حکمت لاندي یې سلطنت تاسیس کړی و.

امیر دوست محمد خان ډېر زامن درلوده د هغه غوره او هوښیار زوی یې محمد اکبر خان و چي د پښتانه ملک یې د انګرېز د حرص د منګلو ویوست دی یې خپل ولیعهد وټاکه.

څرنګه چي نوموړی د پلار په ژوند کي وفات سو د ده ورور شېرعلیخان د ده ځای ونیوه که څه هم امیر په ټاکلو کي د ده د ورور رعایت د محمد اکبر چي د ده سره یې خصوصاً او په تېره بیا د پښتنو سره عموماً احسان کړی و د حقونو وکی مګر د ملت د حقونو ساتنه یې ونکړه او نه یې دې ته وکتله چي پر دې باندي په څه توګه خطرونه بنا کېږي، څرنګه چي ځیني ورونه د شېرعلیخان په عمر کي تر ده لوی وه سر یې ده ته نه کښېته کاوه هغه و چي فتنې ولاړي سوې، ویني وبهیدې، ښارونه خراب سوه. امیر په هرات ولایت کي د پښتانه یو له خپلو زامنو څخه والي مقرر کی مګر امیر په مقرربدو کي د خپل زامنانو د پښتانه د ملک په ولایاتو کي یوه بله سهوه وکړه، ولي د پښتانه ملک قانوني ملک نه دی امیر په خپل دغه حرکت

---

[96] رخي کښلي: کش کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره د فتنې او بغاوت موقعیت دوی ته ورکی.

لکه دمخه چې وویل سوه امیر په وخت کې د هرات د محاصرې په خپله چوڼۍ کې وفات سو، له زامنو څخه یې شېرعلیخان ولیعهد سو، محمد امین خان او محمد اسلم خان[97] په معسکر کې حضور درلودی.

شېرعلیخان یو خاین وزیر له غلجو څخه درلودی چې محمدرفیق نومېده دی یې وپوهځاوه چې دا نور ورونه تر خپل لاس لاندې راوله، داسې یې ورته وویله:-

ستا سلطه تر هغو پورې چې دا بې واګو والیان په تیره بیا هغه تر تا مشران دي موجود وي ټینګکار نه سي موندلای. دا خبر څرګنده سوه او د هغه چا تر غوږه چې په معسکر کې وه ورسېده هر یوه په دغه شپه مخ تښتې ته کښېښوه هر والي د خپل ولایت و لور ته ولاړ. شېر علیخان چې د دوی په تېښته خبر سو د هرات د ښار په تنظیم اخته او خپل زوی محمد یعقوب خان یې د هغه ځای والي مقرر کی په خپله بې له دې چې پر هغو ځایونو چې ورونو یې استېلا کړې وه تعرض وکی د بلخ لار یې ونیوله، هوډ یې وکړ چې خپل لوی ورور محمد افضل خان ته چې خلکو په درنه سترګه ورته کتله او هم د لښکر د خوا تر نورو ورونو مروچه و، چم وکی او تر خپل لاس یې لاندې کی.

چې د بلخ شاوخوا ته ورسېده لیک یې ورولېږه داسې هیله یې وړاند کړه:-

ته زموږ لوی او مشر ورور یې دا ښایي چې د وطن په اصلاح کې د فساد په ورکېدو کې او د ورونو په اتحاد کې زیار وباسې، زه عهد کومه چې ستا له امره به

[97] په کوټه چاپ کې دا نومونه: "محمداعظم خان، محمدحسن خان، محمداسلام خان" راغلي دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سر ونه پېچم او وانبکی د اطاعت ستا به غاړي ته وانه چوم.

محمد افضل خان چي د لیک د مضمونه خبر سو ، په وغولېده ورته راغی (د) شېر علي زړه پوره سو دی یې ونیاوه بندي یې کی د هغه زوی عبدالرحمن مخ پر بخارا وتښتېده، بلخ د ده (شېرعلیخان) په تصرف کي سو خپل ورور فیض محمد خان یې هورې والي مقرر کی پخپله مخ پر کابل راوګرځېده.

وروسته یې لښکر غونډ کی د خپل وزیر محمد رفیق تر قیادت لاندي یې د محمد اعظم د مقابلي دپاره د کرم پر لور ولېږه، محمد اعظم د محمد افضل ورور په لومړی حمله مات سو مخ پر هند وتښتېده.

چي د دغه لوړني نومړو د کاره خلاص سو خپل زوی محمد ابراهیم خان ضعیف الفکر یې د کابل حاکم وټاکه پخپله دپاره د نیولو د خپل ورور محمد امین خان د کندهار وخواته وخوزېده.

چي د غلجو کلات ته ورسېده ورور یې سره له لښکره مخ ته ودرېده جګړه پېښه سوه په نتیجه کي د ده زوی محمد علي او امین ورور یې په قتل ورسېده، په اثر کي د دې واقعي پر دماغ د شېر علي وسوسو او وهمونو غلبه وکړه په نتیجه کي یې حکومت او اداره د لښکرو پرېښوولو په قندهار کي د عزلت په کنج کي کښېنوست هغه وخت چي خبر د تغیر د حال او عزلت پیغام د ده و عبدالرحمن ته ورسېده له بخارا څخه د بلخ پر لور وخوزېده وروسته تر لږو جګړو یې د فیض محمد خان په اوږه هغه ألکه ونیوله.

د محمد اعظم خان سره څکه چي انګریز بنه مخ نه وړی هند یې پرېښو بلخ ته ولاړی په عبدالرحمن پوري ملحق سو کار یې مړوچه سو تکړه لښکر یې تیار کی د کابل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښار ته یې هوډه وکړه د کابل تر رسېدو د مخه په باجګاه کې د دوی او د محمد ابراهیم خان د شېرعلیخان د زوی د لښکرو په میانځ کې محاربه پېښه سوه په نتیجه کې د محمد ابراهیم خان لښکرو ماتې وکړه په خپله ده کابل پرېښو ، د بیري څخه قندهار ته ولاړ.

په دې وخت کې محمد رفیق خان د شېر علیخان وزیر په کابل کې و په ډېر ورین تندي یې د دوی هرکلی وکی په سلامتي او مبارکي کابل ته ننواته وروسته یې یوه ډله عسکر د جلال آباد و خواته ولېږله فتح یې کی، څرنګه چې خبره ورځ په ورځ درنه او کار سخت سو شېر علیخان د غفلت له خوبه وېښ سو او د غم و بېهوښې څخه پر سد سو ، بیا یې لښکر تیار کی مخ پر کابل ولاړ، په غزني او شېخ آباد کې د محمد عظیم او عبدالرحمن تکړه لښکرو سره مخامخ سو د جګړې اور ولګېده محمدعظیم بری ومونده شېر علیخان ماتې وکړه مخ پر کندهار ولاړ، محمدعظیم په غزني ننوت خپل ورور محمدافضل یې د حبسه ایله کی وروسته څه ده څه د ده عسکرو د ده پاچهي ومنله.

دا بری چې یې ومونده کابل ته وګرزېده محمدعظیم خان ولیده چې محمد رفیق زیار کاږي چې نفاق او لګه درګه د خانانو او مشرانو په میانځ کې واچوي څکه دی د پخوانۍ فتنې په جزا او دا چې خپل بادار یې پرې ایښی و او خیانت یې ورسره کړی و او استربل یې زیارکښه چې فساد واچوي په قتل ورساوه.

وروسته محمداعظم لښکرونه راغونډ کړه د کندهار پر لور وخوزېده د غلجو په کلات کې د امیر شېر علیخان سره مخامخ سو، د دواړو خواوو لښکر سره ونښته شېر علیخان په دغه شخړه کې زښته زړه وري ښکاره کړه مګر د ده د زړه قوت سبب د ثبات د ده د عساکرو په سبب د ډیرو ماتو چې زښت یې بې زړه کړي وه ونه ګرزېده ناچار سو قندهار یې ایله کی مخ پر هرات ولاړ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځو مياشتي وروسته د يوې ډلي سپرو سره مخ پر بلخ ولاړى او يو لوى شمېر د ازبکو او پښتنو جګړاليان يې سره ټول کړه.د فيض محمد خان تر لاس لاندي يې د کوهستان د سختي لاري څخه پر کابل و استوله په پنجشير کي د عبدالرحمن خان سره مخامخ سوه دواړو خواوو لاس سره و اچاوه په دغه شخړه کي فيض محمد خان په قتل ورسېده ګويا د ده اقبال او ادبار، وفاق او نفاق واړو د ده مرګ غوښتی. شېر علي خپل توپونه ايله کړه ولاړ غرو ته وخوت پر هغه مخ بلخ ته ولاړ، څرنګه چي پوهېده چي عبدالرحمن خان دی نه پسي پرېږدي له هغه ځايه څخه هرات ته وغورځېده په هغه ځای کي يې سکته وکړه[98].

په دې وخت کي محمد افضل خان چي د علم او علماوو مين او د ظلم څخه يې بد راتله وفات سو، محمد اعظم خان ورور يې استخلاف وکی.

چي پر تخت کښېنوست آرام سو خپل د مړه ورور زوی عبدالرحمن يې بلخ ته ولېږه او اسمعيل خان د محمد امين خان په زوی يې دی مړوجه کی چي وکولای سي هغه اور د فتنې چي د ازبکو او پښتنو په منځ کي لګېدلی و مړ کی.

(اعظم خان) خپل زوی محمد سرور خان يې د کندهار والي وټاکه، او خپل بل زوی عبدالعزيز خان چي په دغه وخت کي يې عمر شپاړس کاله و د هغه ځای د لښکرو په رياست مقرر کی. دا ځوان رئيس غرور پر سر واخيست بې له دې چي پلار په خبر سي لښکر يې غونډ کی او د هرات پر لور يې وخوزاوه چي ګرشک ته ورسېده د شېرعليخان د زوی محمد يعقوب خان سره مخامخ سو، ځوان رئيس نابېره د دوه سوه پياده و سره د غليم د لښکر پر قلب حمله وروړه يو توپ يې ونيوه، توپچي يې مړ کی د توپ پر سر کښېنوست د محمد يعقوب خان لښکر چي وليده چي مرسته

---

[98] سکته (د لومړي دوهم او دريم په فتحه) = قناعت، صبر، دمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ورته رارسېږي له هره لور پر ده راوګرځېده ويې نياوه لښکر يې سره وپاشل سو لکه د شرقيانو عادت چي دی چي په وخت کي د رئيس د بايللو تښتي، دوی هم مخ تښتي ته کښېښېنو.

وروسته محمد يعقوب خان مخ پر قندهار حرکت وکی قندهار يې بې ټکه ټوکه لاس ته راووست، شېرعليخان چي دا خبره واروېده زړه يې قوت ومونده په سر کي يې هوډ يې جوش وخوړ د جمشيدي او فيروزکوهي سپرو سره يې د کندهار د ښار قصد وکی.

پاشلي عسکر يې د دې ځايه سره غونډ کړه، د خپله زويه سره د کابل پر لور روان سو د مقر په وادي کي چي له غزني شپږ فرسخه ليري ده د محمد اعظم خان سره مقابل سو دواړو خواوو هڅه وکړه چي استحکامات جوړ کي او خندقونه پرې کي. محمد اعظم چي واروېده چي شېر عليخان هم د مقابل لښکر سره يو ځای دی، بلخ ته يې خبر ورکی خاين اسمعيل يې راوغوښت، ولي پوهېده چي هغه د شېرعليخان و وينو ته ناست دی، ځکه چي د ده پلار يې وژلی و او خورا يې سپک کړی و. اسمعيل له بلخ څخه لښکر وخوځاوه په کوهستان کي يې پښه ونيوه هغه و چي دواړه لښکره د مقر پر دښت په جګړه سره ګډ سوه ده د کابل پر ښار تاړاک يووی د شېر علي خان په نامه يې ږغ پورته کی په دې خيال سره چي شېرعليخان به دی د پلار پر ځای په قندهار کي والي وټاکي.

په رسېدو د دې خبر د محمد اعظم پر لښکرو د نااميدی لښکرو بری ومونده بې اتفاقي پکښې ولوېده څرنګه چي ځانونه يې د دوو لښکرو په منځ کي وليده او وپوهېده چي ازوغ نه سي رارسېدای په فکرو او خيالاتو کي يې اختلاف پيدا سو.

محمداعظم وپوهېده چي پر داسي لښکر چي په داسي ببره اخته دی بې زړه سوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی، مات دی او خاص بیا زړه وري د جمشیدي سپرو چي تل پر اطرافو د معسکر حمله هجوم وړي نه ښایي چي تکیه وکړه سي د بلخ وخواته وتښتېده د خپل وراره عبدالرحمن سره یو ځای سو شېر علیخان وروسته تر ډېر وخت هجرانه د کابل په ښار ننووت. د خلکو د خوا یې په ورین تندي هرکلی وسو، ولي دده د خپلو ښو اخلاقو او هڅه نه درلودل و ظلم ته د خلکو د محبوب درجه موندلې وه. محمد اعظم خان او عبدالرحمن ډېر زیار ویوست چي د ازبکو او هزاره لښکر غونډ کي د هزاري له لاري څخه د غزني خواته وخوزېده شېر علي د جګړې په ډګر کي ورسره ودرېده وروسته تر کلکو جګړو د محمد اعظم او عبدالرحمن لښکر مخ تښتي ته کښېښو، مشهد ته ولاړه عبدالرحمن په دغه ځای کي د خپله اکا څخه بېل سو، بخارا ته ولاړ او په سمرقند کي یې استوګه غوره کړه تر ننه پوري هلته استېږي.

محمد اعظم د ایران په لار کي د نیشاپور په ښار کي وفات سو، دی یو مدبر، هوښیار سړی و، عدل یې خوښ و مګر ضرورت او طبیعي د زماني حوادثو دی ظلم او جور ته ولاړ کړی و. خپل ځوان زوی یې چي په حقیقت کي سبب د نا امیدۍ او د سلطنت د تلو د ده ګرزېدلی و، د قندهار د لښکر په ریاست وټاکه سبب دا و چي ده د پښتنو پر خانانو بروسه نه درلوده او د دوی د ناوړو اخلاقو څخه یې اندېښنه درلوده، بې عاره بې ننګه وه خیانت یې رذالت نه باله.

ډېری له دوی څخه په دغو فتنو کي تر شل واره ډېر د غلیمانو په ډلو ننوتلي وه، دی صوفي مذهبه و چي په وحدت الوجود سره قایل و. لنډه دا چي امیر شېرعلیخان په سنه 1285 کي بې له یو جګړه کوونکي او ترټونکي چي په مخ کي دي یې ودرېږي، درلوونکی د بشپړي سلطې سو د انګرېز دعوت یې قبول کی د انبالې و خواته یې حرکت وکی انګرېز هغه پخوانۍ معاهدې چي د ده د پلار او د دوی په منځ کي سوي او د حیلو د چمو ډکي وې اوس یې په نورو زیاتي وعدو او قولو ټینګي کړې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغې خوا چي راوګرزېده خاين اسماعيل خان يې سره له نورو ورونو و هند ته ويوست خپل توريالی او مېړه زوی محمد يعقوب خان يې له وليعهدۍ څخه ويوست او د ده وررور عبدالله خان يې سره له دې چي په عمر کوچنی و په سبب د ده د مور وليعهد وټاکه. څه بد شی دی شهوت. سترګي د حق د ليدو څخه ړندوي عقل د سمي لاري څخه تېروي په کېږه[99] کي يې اچوي.

محمد يعقوب خان هرات ته ولاړی هلته يې د سرکښۍ جنډه پورته کړه په سرکښي کي څومره وخت تېر نه سو چي د پلار له خوا کابل ته وغوښت سو، سره له دې چي د پلار پر لښکر بريالی و بيا يې هم د پلار غوښتنه ومنله پلار يې پر ځای د دې چي دی ونازوي په محبس کي واچاوه، امير لا په خپل مقصد نه و کامياب سوی چي د اجل لښکر يې پر نوي وليعهد تاړاک راوی.

په سنه 1295 کي د روس وفدونه[100] امير ته راتله په دې سبب وسوسې او انديښني د انګرېزانو لويانو ته ولوېدې يو سفارت يې چي له څو کسو مهندسانو او زرو سپرو څخه جوړ و، د امير حضور ته ولېږه، امير په دې سبب چي انګرېز له څو کالو راهيسته هغه کلني مواجب بې سببه پر شلولي وه د سفارت له قبلولو څخه يې ټټه وکړه.

پر انګرېزانو دا وضع بده ولګېده په خښم په زښت ظالمانه ورځ يې د پښتنانه پر وطن لښکر وروخوزاوه.

[99] کېږه (فشار پر دوهمه څپه دئ) = کنده، ژوره.
[100] په کوټه چاپ 141 مخ کي د روسي وفدو پر ځای "رومي سفيران" ليکل سويدي؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم فصل

په بيان کي د بېل بېل کامو چي په افغانستان کي استوګه لري او اخلاق، عادات، مذهبونه د دوی او دغه رنګه توضيح د حکومت د دوی چي په څه توګه يې په دې ښارو کي کوي؟

لو ټولی چي په دغه اُلکه[1] کي استوګه لري او هم په شمېر ډېر دي هغه پښتون کام دی. د دوی د استوګي ځايونه د ملک جنوبي او شرقي جنوبي خوا ده.

په دې جنس کي حقد او حسد، کسات اخيستو ته هڅه درلوول، د جګړو او حربونو غوښتل، په کوچني سبب سره ژر په خښم کېدل ډېره مونده کېږي. او دا خويونه د دوی د انهار[2] څرګند بړي، تندي يې تل تروه وي.

که څه هم په ځيني کارو کي حلم او نرمي کوي مګر خوشحال سړي لږ پکښې پيدا کېږي، زيږې خبري کوي، درانه اوازونه يې دي، دا دواړه پر هغو لوړني اخلاقو د دوی او پر زيږوالي د دوی د طبيعت دلالت کوي.

لګو درګو، نتنو[3]، تاړاک وهلو، مال وړلو ته ډېره هڅه لري. له دې سببه چي زړه

---

[1] اُلکه: مځکه، سيمه، وطن.

[2] مراد يې ښايي (طرز، ډول) وي؟

[3] نتنه: خواری. جمع يې (نتني) ده او (نتنو) د (نتني) مغيره شکل دئ (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

وري او اقدام او طبيعي هڅه و جګړو ته يې په ختهٔ کې اخښلې ده د صد يو راهيسته طبيعت دوی ته داسي ترتيب د عسکري نظام ور ښوولی دی چي د نن ورځي د نظام سره نژدې باله کېږي.

هغه په دې توګه دی چي صفونه ودروي ښه ټينګ ترتيبات يې وکي ضابطان يې د لويانو او کوچنيانو مراتب تاکي. چي د جګړې ډګر ته يې باسي لويان يې په وړاندي وړاندي د لښکر ځي. چي د جګړې اور بل سي ضابطان استربل ونيسي، لښکريان جګړې ته لاس ورته کي ضابطان يو ازې امر يا نهي کوي، اړې د پرمخ تلو يا پر شا کېدو. د ښي او کيڼي او تله او ولاړه ګرده امرونه کوي د دوی دا خوی دی چي يو وګړی يې د لښکر څخه وتښتي، وژني يې.

لکه د اصفهان په جګړه کي چي پېښه سوه يو ضابط و، چي خپل يو لښکري وګړی يې د تېښتي په وخت کي وليده هوډ يې وکړه چي مړ يې کي، هغه وګړي خپل ښي لاس ورښکاره کی چي غوټ پرې و، دپاره د دې چي د سزا وژغورل سي ضابط که څه هم دی د مرګه وباخښه ليکن د ځنمه يې خلاص نه سو.

په تېښته يې خوښ نه و، امر يې وکی چي بېرته لښکر ته ولاړ سي، او ويې ويل: ای نرښځيه ! آيا کيڼ لاس دي نه درلود او داسي به يې وبولو چي کيڼ لاس دي هم پرې سوی و، غاښونه دي د غليم د غوښو د پرېکړن دپاره درلوده، ځغله ! د ژوند تر وروستنۍ سګلۍ پوري د غليم سره جګړه وکه !

د ضابطانو يې دا وظيفه ده چي د لښکرو ترتيب کوي، او تنظيم د دوی ساتي. امر کوي او منع کوي، سربېره پر دې هغه چي د جګړې پر ډګر مړه وي د ډګره يې راباسي چي د غليم د اهانت تر لاس او پښو لاندي نه وي پراته، مګر هغه څوک چي د تېښتي په وخت کي مړه کړه سي په کورته جواز نه ورکوي چي ښخ دي کړه سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لښکري وګړي يې د خپلو مشرانو داسي په خوله دي چي مثال يې په هيڅ يوه کي د متمدنو لښکرو د نړۍ نه ليده کېږي تر داسي حده چي که په دښت کي سره پاشلي او ځرګند سوي وي او دوه وګړي هم يو ځای نه وي که د يوه سړي ږغ واروي چي دوی د خپل مشر حضور ته ورغواړي په زښته غورځانده ورځ بلنه مني او د پاره د اروېدو د مشـر د وينـا راغونـډېږي او کـه بـه د لـوږي يـې ځکنـدن وي ډوډۍ تـه ورسېږي تر هغه تېرېږي د غوښتونکي د غوښتو پالنه کوي.

د دوی له ښه اطاعته څخه يوه دا ده چي په وخت کي د يو ښار د فتح چي د دوی مشران امر وکي چي پر اهاليو دي تعرض نه کېږي يو لږ حرکت هم چي خلکو ته زيان رسېږي د دوی څخه نه پېښېږي، تر داسي حده چي که د زرو او جواهرو او ګېڼو ډکي ښځي پر دوی پېښي سي دوی ورته ګوري هم نه.

يو وار داسي پېښه سوه چي په اصفهان کي په لومړي وخت کي د اشرف د تخت د کښېنستو د دوو پښتني کامو په منځ کي جګړه ولوېده، شخړه خورا درنه سوه، قتل او قتال پېښ سو دوکاندارانو خپل دوکانونه وتړله چي تاراک ونه لوېږي، د اشرف له حضور څخه امر وسو چي دوکانونه دي خلاص کړه سي، او داسي اعلان يې وکی هر چاته چي زيان ورسېدی زه په خپله د هغه د زيان د بريا کېدو ضامن يم. جګړه ډېره اوږده سوه ليکن يو لږ زيان هم خلکو ته ونه رسېده.

د دوی تولـه مړونـه د وسلې پـه استعمال او تـوره وهلو عـادت دي پـه سپارلي کي زښت ګړنديان دي، په اوس وخت کي يې د توپک پـه استعمال کي هم عادت او تجربه موندلې ده.

د امير دوست محمد خان له عصر څخه يې ترتيب او تنظيم تـه لښکرو پـه جديـده توګه لاس اچولی دی که څه هم علماً نه دی ليکن عملاً يې ښه لاس پکښي پيدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړې دي، د منظم لښکر شمېر يې شپېته زره ته رسېږي.

يو لوى شمېر د دوى څخه لکه:- د کندهار، غزني، جلال آباد استېدونکي هڅه د ښارو او د کلو استوګي ته لري ليکن د خپلو نورو ورونو په شان د دوى ژوند هم په زېږه توګه دى، آرام ته هڅه نه لري په معشيت کي زيږه دي. د دنيا له خوږو څخه يې په لږ سکته[4] خوښه ده، پسه د پوستو سره خوري.

پسه چي حلال کي وږي يې پر اور سوځي، الووى يې کي بيا يې نو غوښي وچي کي ويې ساتي، غذا په چمچه[5] نه خوري د غذا لوښي پر سترخان نه ايږدي پر مځکه يې ږدي په لاس ډوډۍ خوري. د سرت)صورت(صفايي او د لباس تنظيف ته هڅه نه لري، په نظافت کي د استوګي د ځايو هم زيار نه باسي ښارونه خپل هم د ګندګيو څخه ځو مري نه صفا کوي. هم دغه وجه ده چي ډېر ښارونه د دوى ليده کېږي چي د قاذوراتو[6] خلاص نه وي او ډېر داسي هم پېښه سي چي د حيواناتو لاښونه د دوى په عسکري ځايو کي پراته وي، په ليري کېدو يې دوى سر نه ګرزوي.

ډېر د غرو او کلو استېدونکي چي ډوډۍ وخوري لاسونه نه مينځي، په ږيره يا د بدن په پوست پوري يې موږي. ځيني د دوى چي نوي کالي واغوندي لستوڼي يې غوړ کي د دې د پاره چي د ده غنا او ثروت ځني ښکاره سي، چي دى په نوو کالو ځومري پروا نه کوي.

دوى ټوله که پر دښت استېږي که په کږدۍ کي اوسېدونکي ځانته عجب کالي په

---

[4] سکته: قناعت.
[5] چمچه: کاچوغه.
[6] قاذورات: مرداري، امبار.

(c) ketabton.com: The Digital Library

عجب شکل له ورېيو ښځه جوړوي لکه د فيل شونډ کان اوږده لستوڼي ورکوي چې تر مځکې رسېږي، دوی يې کوسی بولي، دوی يوه دغه ډول جامه هم لري چې لستوڼي يې لنډ او تر ورنو پوري اوږده وي سدرۍ نومېږي لږ داسي پېښېږي چې دوی دي خپل لباس تر زړېدو د مخه اليش کي.

د ښارو او سپېدونکي خپل کالي له زيږو ټوکرانو ښځه چې د ورېيو دي جوړوي، چې دوی يې برکه بولي د هغه ځخه تنګې جُبې، چوخې جوړوي، لستوڼي يې لنډ وي رنګ په رنګ، د چيټ ښځدي وراچوي، په ژمي کي د اوبښ پوست اغوندي، په پختن او اش کي يې زښت زيار باسي تر داسي حده چې په پوست والي کي لکه وربښم داسي سي ژړ روښان رنګ وکاږي، د وربښمو کار پر کوي، چوخې ځني جوړوي هغه چې کارکوونکي ډله يې اغوندي لنډ وي چې تر زنګنو پوري رسېږي او لستوڼي يې تر څنګلو پوري وي پوستينچه يې بولي.

لويان او ماړه خلق يې اوږد رقم د هغه اغوندي چې تر بجلکو پوري رسېږي او اوږده لستوڼي يې وي، پوستين[7] يې بولي. غټان او مشران د دوی چوخې د کشمېر د شالو ښځه او پوستين د سمور او سنجاب ښځه جوړوي. ډېر پښتانه شني بګړۍ تړي ليکن سرداران او غټان يې د کشمير د رنګارنګ شالو بګړۍ تړي. د تودو ښارو استېدونکي يې چوټي او موچني په پښو کوي، سدرۍ اغوندي تر زنګنو پوري قميصونه اغوندي، لوی لستوڼي يې وي.

ډېر له دوی ښځه پلن پلن ملابندونه تړي چې د ټټر لاندي ښځه تر ورنو پوري رسېږي، ډېر کامونه د دوی ښځه د سر وربښتان نه خريي، يو اوږده کوڅۍ پرېږدي

[7] مولانا پوستين او پوستينچه د اوښ د پوستکي ښځه بللي دي. په هغه وخت کي به يې د اوښ د پوستکي جوړوله، مګر په اوس زمانه کي يې د پسه د پوستکي او نورو پوستکو ښځه جوړوي، (مترجم).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اويي يې. ښځې يې اوږدې جامې اغوندي خاص ډول ملا بندونه و تيو ته نزدې چې تې يې ښکاره وي. ډيري غرځنۍ ښځې يې د آس د لکۍ وربښتان پرې کې په خپلو وربښتانو پوري يې ونښلوي. د غلجو ښځې د تندي وربښتان واويي، ټېکۍ ځني جوړ کې پر تندي يې راوځړوي چې اوږدوالى يې تر پزې او په بره تر ټېکو پوري رسېږي لکه يو ګردى برقع داسي ښکارېږي، په غوږو د سپينو زرو، او سپني، مسو، بلوړو درنې خپرې ځړوي.

غتهان او واک درلوونکي د پښتنو پر چوکۍ او تخت نه کښېني د ناستي ځايونه فرش کې، بالښتان ايږدي لکه نور غتهان و شوکت او عظمت ته په څومره سترګه نه ګوري، د ډوډۍ خوړل د کوچنيانو او نوکرانو سره ننګ نه بولي.

د غرو او د دښتو اوسېدونکي ګلې او رمې پيايي ډوډۍ ګټي، څوک و څوک يې کښت هم کوي، په دوى کې سوداګر لږ دي مګر د لوهاني په کام کې ډېر دي. چې په غرو کې استېږي. ډېر وګړي د دغه کام څخه د تجارت په ذوق کې عجيب کيفيت لري، مالونه پر اوښانو بار کې چين او نور د سايبيريا ښارونو ته يې رسوي له هغه ځايه اناطول[8] ته ځي بيا پر شاوخوا د هند طواف کوي.

دا کام د نورو کامو څخه په لباس کې بېل دى، د دوى بګړۍ څلور متقابل کنجانه[9] لري چوخې يې لکه د ارناود[10] او د آذربايجان د اوسېدونکو داسي دي چې پورته خواته تنګي، لمن يې پراخه په ملا کې ډېر چونړونه لري.

---

[8] اناطول د ترکيې پخوانى نوم دئ (مرتب).

[9] کنجانه: کونجونه، کونجه.

[10] د يوې سيمي نوم دئ. په کوټه چاپ کې دا نوم نسته. هورې يې يوازې "آذربايجان" کښلى دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ښار او سپږونکي کښت کوي، درختي او باغونه ایږدي د صنعت خاوندان لکه آهنګر، ترکاڼ، ګنډونکي په دوی کي لږ مونده کېږي. ډېر داسي دي چي دوی تجارتي شغل نه لري مګر د کندهار او سپږونکي چي تجارت ته ښه هڅه لري ډېر سوداګر د دوی د طالب العلم د طبقې څخه دي.

پښتانه د حکومت په کار کي او د دفتر په ضبط و ربط کي بشپړه پوهه نه لري ټول دغه کارونه د قزلباشو په لاس کي دي، دا هغه کام دی چي د نادرشاه د لښکر څخه پاته سوی دی.

د اسیرانو خرڅلاو که څه هم کافر وي، جایز یې نه بولي د خوارانو او مسافرانو پالنه او عزت کوي، ډېری یې داسي دي چي غلا بده بولي. که څه هم خپله دوی په تاړاک سرلوړي کوي.

ببرېدونکي نه دي، فرق په منځ کي د غلا و تاړاک لکه فرق په منځ کي د ضعف او قوی دی، بد عملونه او عادتونه چي له عیش او عشرته زېږي په سبب د بدوي اخلاقو په دوی کي لږ لیده کېږي، ځکه چي خوار غریب دي ډېر ځله د دوی دوستي د توزني هیلي[11] خالي نه وي، د دوی ښځي چي په ښارو کي استېږي مخونه پټوي، هغه چي په دښتو او کلو کي استوګه لري مخونه یې لڅ وي، د نرو سره ګډېږي وي د سړو سره لاس په لاس کي ګردې دائره جوړ کي د ښادۍ په وخت کي رخسېږي ځیني وختونه په دغه توګه یوازي په اخترو کي رخس کوي دا رخس په دوی کي اتڼ بولي.

د غرو او دښتو د اسېدونکو دا رشه[12] ده چي په ښادي کي د ناوي پلار او خپلوان

---

[11] توزنه هیله = طمع ـ ټیټوالی.
[12] رشه (فشار پر لومړۍ څپه دئ) دود دستور، رسم رواج.

(c) ketabton.com: The Digital Library

او همسايګان د واده په سحار راغواړي د زامه[13] او ناوي د پاره لکه چي عادت دی کالي يې جوړ کړي وي دوی ته يې ښکاره کي وروسته زوم په دغه محفل کي راوبولي هغه کالي چي يې ده ته جوړ کړي وي وروسته تر فاتحې[14] تر ويلو يې په واغوندي کېږ مېږ دغه توګه ښځي د ناوي سره کوي. وروسته ناوي په ډول او سرنا سره د زامه کره وړي، هلته يې چي ورسوله په هغه خونه کي چي خاص د دې د پاره ښايسته سوې وي کښېنوي، نجوني رنګ په رنګ مېوې او خوږې راوړي د ناوي پر سر يې وپاشي مېلمانه نر او ښځي خوږې خوري، ناوې د مېړه په کور کي څو ورځي ګوښه ناسته وي ځان چا ته نه ښکاره کوي، څو ورځي وروسته د کوڅه ګۍ نجوني ناوي ته راسي د اوبو لوښی يې پر سر وي ناوې هم پر سر د اوبو لوښی واخلي ورسره ولاړه سي پر لاري خوښۍ کوي، سندري وايي، ځي په دغه توګه ولې ته ورسېږي لوښي ډک کړي بيرته په هغه ډول کورو ته راځي له دغي ورځي څخه ناوې ګوښه ايله کي معاشرت پيل کړي.

د منګلو د کام او دَوَړو دا رشه ده چي د ناوي پلارګنۍ او مېړه به په ښادي کي اتڼ کوي دغه دواړه لوړني کامونه يو عجيب عادت لري چي ځوانان يې په موسمي يا د اختر په روځو کي د يوې خوا ورځه او د بلې خوا بربټ خريي چي ږيره لري يوه خوا د ږيري وخريي، دا بله خوا يې پاته وي.

په عادي ورځو کي په توره لوبي کوي خپل توريالیتوب کتونکو ته ښکاره کوي، د دواړو کامو اولادونه په ښايست کي مثال او جوړه نه لري هر چيري چي په سترګه سي زړه وړي.

---

[13] زامه: د زوم مغيره شکل.
[14] مراد يې د نکاح دوعا ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي صدق او محبت کي يو له بله تنافس[15] او خلوص په وړاندي کېدو کي د قربانيو کوي تر داسي حده چي ځيني خپل پسونه مذبح[16] ته وړاندي کوي د ختکو دا عادت دی چي ښځي يې په غم کي مخونه په رنګ او خاورو لړي خپل مخ په څپېړو وهي او په نوکانو يې شکوي[17].

د ټولو پښتنو دا عادت دی چي درې ورځي تعزيه دارانو ته ډوډۍ ورکوي هغه څوک چي ډوډۍ ورکوي په دې توګه وي په ډېرو کامو کي داسي ده چي د غم خاوند په خپله مړۍ ورکوي او په ځينو کي د همسايه او نزدې کليوالو پر اوږه وي، په خپله د ماتم کور د مړۍ د ورکولو په کورټه خلاص وي.

کليوال خپلو زامنانو ته رخس ورښيي يو ډول لباس ور جوړوي چي لکه د فرنګي کون (Cone)[18] د هري خوا چوټان لري د خوښۍ او رخس په وخت کي يې په اغوندي. د کليوالو چي مولود وزېږي دا يې پر يو لوړ ځای د کور که څه هم نيمه شپه وي و دربېږي درې واره په لوړ ږغ د شکر په ډول د زوکړي خبر خلکو ته رسوي.

پښتانه ټوله سنيان او د امام ابو حنيفه (رح) په مذهب دي په لمانځه او روژه کي څه ښځه څه نر څه ښاري څه غرځني ځان نه سپموي، توری کام شيعه دی تل سني

---

[15] تنافس: فخر کول (غياث).

[16] مذبح: د حلالېدو ځای، مسلخ.

[17] په کوټه چاپ کي پورته مطلب داسي ژباړل سوی دی: "د دوارو قبائيلو ځلميان ښايسته الکان چي هر چيري خوبصورته او جاذب نظر ځوان ووينې، هغه تر لاسه کړي او بيا ډېر په اخلاص سره د ده په حضور پسه وړاندي کړي، تر دې هنده چي ځني خو دومره مبالغه کوي چي د خپل پلار مخي ته هم دا جرأت وکړ او د خپلي ميني دپاره مين ته پسه وړاندي کړي.

[18] د اروپايي مېرمنو يو ډول خولۍ ده چي مخروطي شکل لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

همسايګانو سره په جګړه دي په لمانځه او روژه اهمن (؟) نه دي.

د حسين (رض) په ماتم کي په تېره بيا د محرم د مياشتي په لومړيو لسو ورځو کي زښته زيار باسي تېړونه، شاوي، مړوندونه لڅ کي په خنجرانو يې وهي، د کاکړو په ځينو قبيلو کي که څه هم د اسلام په دين دي بيا هم پاتي طريقې د مزدکيانو په دوی کي ليده کېږي. مزدک د قباد په زمانه کي يو سړی و چي د نبوت دعوه يې کړې وه په خپله قباد چي د فارس کسرا و او څلو ښت زره فارسيانو د ده متابعت قبول کړی و، د ده د دين دا اصول دي چي مالونه او ښځي مشترکي دي ولي دوی دواړه جګړې او مرګونه له دغه دوو شيو (شيانو) بولي که خلق په دې دوه شيه کي سره شريک وي دا هاړ و دوړ او نفاق به په کورته ورک سي ځای به يې آرامي او راحت ونيسي.

قباد چي مړ سو او د ده زوی نوشېروان چي په عادل سره مشهور دی پر تخت کښېنوست د دې بدعت په شريعت کي يې خيال وکی نو يې شارع راوباله په ډېري خوښۍ يې د ده هر کلي وکی خپله خوښي او رضامندي يې ده ته ښکاره کړه ويې ويل:-

زما دا ستا بديع شريعت خوښ دی غوره کړی مي دی، مګر ېرېږم چا ته يې اظهار نه سوای کولای، ځکه چي نه پوهېږم شمېر ستا د پيروانو څومري دی آيا د مخالفينو شر دفع کولای سي که يه؟

شارع خپل ټول تبعه هغه ځای ته چي نوشېروان ټاکلې وه راوغوښتله حاضر سوه ده ته يې ښکاره کړه، نوشېروان ټول واخيسته تر تېغ يې وکښه، پرته بې درو کسو چي يوه د مزدک ماينه وه بل وګړی هم ژوندی ونه ووت. دا کار چي نوشېروان وکی په مشوره د خپل وزير بوزرجمهر يې وکی ده ته يې ويلې وه. دی (شارع) په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځرګندېدو کي د خپل شريعت دا هوډ لري چي د نړۍ د مخه د پاچهۍ ريښه وکاږي ځکه چي پاچهي پر مال او نسب ولاړه ده په دې توګه چي ښځه او مال مشترک سي سلطنت به وجود ونه مومي.

خواجه نظام الملک[19] په خپل تاريخ کي وايي چي دا د ايران او سنۍ ډله د اباحت[20] واکي لري د هغه مزدک له اتباعو څخه دي، او دا طريقه يې له هغه وګړو څخه چي د نوشېروان د توري يې ژغور موندلی و په ميراث راوړې ده، دغه رنګه د خوست او کرم په اوسېدونکو کي ځيني د خوارجو او نواصبو عادتونه ليده کېږي، د محرمي د مياشتي په ړومبۍ ورځ يو هيکل جوړ کي ښخوي يې د عاشورا په ورځ يې بيرته راوکاږي تکبيرونه او تهليلونه وايي، خوښۍ کوي غاړه يې غوڅه کي دغه ډله سنتي هم بده بولي.

پښتانه که څه هم په دين او مذهب کي ډېر متعصب دي ولي د بل دين د وګړو سره جګړه نه لري شيعه يا نا مسلمانه چي خپل د دين مراسم پر ځای راوړي دوی نه ځني ګوښه کېږي او هم هغه څوک چي ور د لوړو مرتبو وي چي په حکومت کي دي ورکړه سي دوی يې نه منع کوي.

تاسي په خپله وينی چي د پښتانه په وطن کي د منصب خاوندان شيعه قزلباش دي هر پښتون په سبب د دې چي پښتون دی ځان د خلکو اشراف که څه هم فقير وي او داسي ګڼي چي بشپړ ايمان او خالص اسلام پرته بې پښتانه او عربه په بل جنس کي نسته.

هر کام چي يو کار ته ولاړېږي هرو مرو خپل مشران او غتان راغونډوي مشوره

[19] په کوټه چاپ کي يې: "خواجه نظام الملک طوسی" کښلی دئ 154 مخ.
[20] په کوټه چاپ کي: "اباجيه" دئ. اباحت په لغت کي "مباح ګڼلو" ته وايي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوي چې دوی یې جرګه بولي.

که د یوه کام وګړي د بل کام وګړی مړ کي هغه کام چې وګړی یې مړ وي د کام هر وګړی په بېل بېل ډول پر ځان واجبه بولي چې د قاتل له کامه یو وګړی مړ کي. د حاکم په کسات اخیستلو نه ست کېږي که څه هم کلونه تېر سي تر دې هوډه نه تېرېږي تر هغه وخته چې په خپله قاتل دوی ته ننواتي ورځي، دغه رنګه ده که عائله د یوې قبیلې عائله د بلې قبیلې په قتل ورسوي.

پښتانه د هغه چا په ساتنه کي چې دوی ته یې پناه ور وړې وي زښته ډېر زیار باسي، په مالو او ځانو د ملتجي[21] مرسته کوي.

پښتانه څه د ښار او سېدونکي څه د دښتې د ډېرو څخه یې کوچنۍ کوچنۍ توري وي چې سپلاوه او توره یې بولي او دغه رنګه سم سم خنجرونه او نیره، ټوپکچې، ټوپک چې ورڅخه وي د غرځنیانو توپکونه ډېر ځله پلیته یې[22] وي د کور او کامو په منځ کي تل جګړې وي. ډېر ځله داسې پېښه سوې ده چې زوی پلار او پلار زوی وژلی دی، د دوو کامو په منځ کي جوړه نه کېږي تر څو چې خوښې سره ونه کړي.

غرځنیان تر څو چې زور او جبر ونهویني امیر ته سر نه کښته کوي تل یو موقع ته ګوري چې د امیر د غوښتو بار له خپلو اوږو وغورځوي ځیني کامونه په جوار یو ځیني په ږدنو ځیني په اوربشو ځیني په غنمو شپه تېروي، ډېری یې دا دي چې

[21] ملتجي "التجاه کوونکی. التجاه "پناه وړلو "ته وایي (مرتب).
[22] پلیته یي (پلته یي) توپک یو راز پخواني توپک وه چې د پټاکی پر ځای به یې یوه کوچنۍ پلیته درلوده او د ټک پر وخت به یې دغې پلیتې ته اور اچاوه او توپک به ټک کاوه. پلیته یي توپکو ماشه نه درلوده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

غوښي او کورت خوري. په ژمي کي د غوښو ښوروا او کورت په اوبو کي ګډ کي پاخه يې کي خواړه ځني جوړ کي پر کور چي وي ډوډۍ پر تبې. پخوي په سفر کي ډېره په اوړو کي ونيسي تر اور يې لاندي ايږدي چي پخه سي دا ډول ډوډۍ دوی کاک بولي، په ځينو کامو کي لکه (يوسفزي) او اڅکزي پياز لړ مونده کېږي چي بېګانه سړی وويني غوړزبي او زاری ورته کوي، موږ ناجوړ لرو هيله کوو چي يوه دانه پياز راکې ښايي چي په هغه کي زموږ د مريض د پاره شفا وي.

د اڅک کام ډېر وخت د غارت او غلا په هوډ پر قافلو تاړاک وروړي لار يې ونيسي په ټوپکو او نورو حربي سامانو جګړه ورسره کوي که يې بری ونه مونده نو په يوه يا دوې اُقې[23] پيازو د قافله والو سره روغه وکي.

يو وخت داسي پېښه سوه چي محمد اعظم خان چي هند يې پرېښود د يوسفزو پر کام راغی د يو خان په کېږدۍ کي کښېته سو، خان په ډېره چابکي ولاړ سو له تندي يې خوښي اوريده نابېره يې امير ته يوه دانه پياز راوی ورته کښېښود.

ټول پښتانه د وليانو قبرو ته عقيده لري او زيارت ته يې ځي قرباني او خيراتونه پر کوي. ځيني په دغه عقيده کي تر حد تېری کوي، لکه چي د افريدو ځخه يو سړی و چي په غلا، چور او چپاو مشهور و پر يو سړي پېښ سو غوښته يې هغه څه چي لري ټول ځني واخلي هغه سړي د خدای (ج) او رسول (ص) روی ورته شفيع کی ايله يې نه کی چي د شيخ ملا يارمحمد زيارت يې ورته شفيع کی هغه زښت وېرېده هولکي سو ويې ويل:-

"جل جلاله کفر ته دي واړولم"، دی يې ايله کی خپله لار يې ونيوله. ډېر کامونه او

---

[23] اُقه: نيم رطل دی. ژباړن (رطل = نيم من دی چي دوولس اوقې کېږي "غياث").

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درو استېدونکي بازيو او طرب[24] ته هڅه لري چي له کاره يې لاس وخېژي سره غونډ سي اتڼ واچوي ، آس ځغلوي په توره لوبي کوي. هغه چي په سړو د واورو ځخه ډکو غرو کي استوګه لري لکه خوست او کرم رنګونه يې سپين دي او هغه چي په تودو ځايو کي لکه قندهار او جلال آباد کي او سېړي غنم رنګه دي.

دا يې يوه ديني طريقه ده چي يو ځني مړ سي څه روپۍ يې د مال څخه وباسي په نامه د لمانځه داسقاط يې ملايانو او خوارانو ته ورکوي، د ښار او کلو اوسېدونکي زښت شوق لري چي د صرف، نحو، معاني، بيان، فقه، اصول، تفسير، حديث، منطق، فلسفه او حساب علوم ووايي، ځيني يې د طب علم هم وايي.

تر هغه وخته چي يو طالب يې په تحصيل اخته وي عامو خلکو په خوښۍ سره د ده ډوډۍ پر ځان بللي وي ورکوي يې. هر ځوني چي د طالبانو بسېړي سحار و ماښام يې ورکوي، کوچنی طالب کور په کور ګرځي ډوډۍ ټولوي، پر ځيني خواوو باندي داسي ده چي ډوډۍ چي د طالبانو دپاره ايښو سوې وي او کوچنی طالب رانه سي کور والا يې خوړل جايز نه بولي.

په دې ښارو کي علماوو ته زښت لوی شان او برم حاصل دی لو روحاني سلطه لري په اهاليو کي د دوی وينا زښت رسوخ لري تر داسي حده چي غټان او اميران ځني بېرېږي ولي د عامو زړونه واړه د دوی په منګل کي دي، هر وخت چي وغواړي کامونه د امير پر مخ ور ولاړوي.

لوی شمېر له علماوو د اميرانو څخه ځانونه ګوښه کوي او هديه نه ځني قبلوي سره

---

[24] طرب: ساز، موسيقي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

له دې چې د دا نورو خلکو څخه هديې او تحفې اخلي. د حکومت و غټانو ته ورتګ ننګ ورته ايسي، چې حاکم يا امير د اُلکې[25] د ده و ليدو ته ورسي دی لکه د خپلو امثالو مخې ته چې ولاړېږي يا يې هرکلی کوي د هغه استقبال او هرکلی يې پرخوانه هوا ربږي[26].

د دې سبک او سلطې له لامله ځيني وختونه ډېر مضر عملونه له دوی څخه پيدا کېږي چې شرع او عقل دواړه يې نه مني څرنګه چې پر ځيني وګړو باندې چې د ده د هوا د غوښتو څخه مخالف وي عمل وکي د کفر يا فسق حکم وکي بلکه د پاره د دې چې يوازې دی حکمران وي يو د بله هم د کفر حکمونه سره کوي په تېره بيا په دې اوس وختو کي چې په هند کي وهابيه مذهب څرګند سو، يو چا چې څه سبک او سلطه ومونده له نورو برى او خلاصې په دې توګه وبلله، چې د وهابي حکم به پر وکي او بدنام به يې کي، او د وخت حاکمان پر جزا او سزا د هغه کسانو راولاړ کي چې پر دوی يې د کفر حکم کړی دی.

لکه په قندهار کي چي پېښه سوه. يو لوی ملا پر شيعه د کفر حکم وکی، اهالي يې پر وخوځوله قتل او قتال پېښ سو، ويني وبهېدې، کورونه چور سول، دوکانونه وتړل سول.

دغه رنګه په کابل کي پېښه سوه.

ځيني علماوو پر شيعه ګانو د کفر حکم وکی، د هغه په سبب په منځ کي د سني او شيعه جګړه ولوېده په مياشتو اوږده سوه، ځينو بيا ځان د طريقت په نامه موسوم

---

[25] وګورئ: د همدې متن 14 ـ 92 مخونه.

[26] پر خوا نه هوا ربږي، يعني نه يې سي منلای. زړه يې نه غواړي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي وي، د ارشاد پر وساده[27] ناست وي د زیارت کوونکو د پاره یې خاص ځایونه نیولي وي په ټاکلو وختو کي هغو ته ډوډۍ ورکوي.

عزت او نفوذ د ونیا او ډېربښت د ډوډۍ ورکړن د دوی په هغه اندازه ده چي نور یې دوی ته د هدیې او نذر په توګه ورکوي. ځینو د ښه سلوک او سربېرني اصلاح په سبب د عامو په زړو کي ځای نیولی وي لوړ مقام او بشپړه نفوذ وموندي په زرو وګړي د هري ګوښې څخه عقید تاً مخ ورته راونیسي تر هغه څو د ده په ځای کي استېږي د ده ډوډۍ خوري د ده کور هر وخت له سوو ډولو خوړو او اشربه[28] او پوښاکو تش نه وي، ځینو بیا په ځینو ځایونو کي ځان لره بېل حکومت غوره کړی وي، د خپله ټکه څخه استفاده کوي د خپل ټک ساتنه کوي له همسایه مهاجمینو څخه یې ګوابنې او کله دوی په خپله پر هغو هجوم وروړي، او پر دې خپل اقدام دیني دلیلونه وایي.

له دغه ډلي څخه عبدالغفور دی چي د صوات اخند یې بولي او پر صوات او بنیر تسلط لري د پښتانه ښارونه ټوله او هند او بخارا پر ده اعتقاد لري. دی فقیه زاهد سړی دی، لږ خواړه خوري، خیرن اغوندي، زیږ اوسي. په ږدنو او جوارو ژوند کوي، د بوزې شیدې خوري د غره په وښو ګذاره.

یو لوی شمېر د مریدانو څخه د ده په حضور کي حاضر وي دا سې کسان چي پر انګرېزانو یې تاړاک وئ[29] او بری به یې موندہ. فرمانونه یې شاوخوا لېږله خلق یې جهاد ته رابلله پر ده باندي په زرو زرو کسان راټولېده. د ده مرسته یوې هندي وهابي ډلي کوله، چي د سید احمد وهابي مصاحبین وه، او د سني مسلمانانو د

---

[27] وساده: نیالي، کوربچه.

[28] اشربه: د چښلو شیان.

[29] وئ = وړئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيري د هند د خوا وشا څخه صوات او بنير ته تښتېدلي وه او هلته يې استوګه غوره کړې وه، مسافرين او زائرين چې به د صوات اخند ته راتله اخند به د هر يوه له حال سره برابر چې په خپل وطن کي خداى ورکړي وه لکه جاه، مال، فقر پستي په هغه توګه به يې دوى روزله.

امير ته به يې د هغه وړ شى دمخه کاوه، او فقير ته به يې يوازي شيدې او وچه ډوډى او پياز ورکوله چې دا به يې اروېده چې فلاني شېخ شهرت ومونده يا پر وساده[30] د ارشاد کښېنوست د وهابي حکم به يې پر وکى چې عامه څني خواپوته سي او دى د اعتباره ولوېږي.

ځيني مشايخ په نتيجه کي د دغسي حکمو د ده مړه کړه سوه، او ځيني يې زښت په ناوړه توګه تشهير سوه، د پښتانه ټول علما تمباکو څکول هر ډول چې وي لکه د بخارا علماء حرام يې بولي مګر پر هيڅ چا يې تعرض نه دى کړى او (د صوات اخند) د خپل ځان د خوا سړي د پښتانه ښارو ته لېږله چې وګړي د تمباکو څکولو څخه منع کي او هر چيري چې برى پر ومومي چلمان دي ورمتوي[31].

خوړل د غوښو د هغي ذبحي چې د شيعه په لاس ذبح سوې وي حرام يې بولي سره له دې چې د يهودو او نصاراوو ذبايح حلال شمېري ولي په دې چې شيعه مرتد دى، او د مرتد د لاس ذبح پر خلاف د اهل کتابو نه خوړل کېږي.

دوى ټوله د لمانځه په وخت کي پنډ يا نازک شالونه د موسم سره وړ پر اوږو اچوي بلکه دا د پښتنو رشه ده دوى ټوله په خپل دين او شرعي احکامو کي تعصب او غيرت ښکاره کوي مګر هغه څوک چې د ارشاد پر مصلى ناست دى کله کله په

[30] وساده: نيالي (نالي)، کوربچه.
[31] متوي = ماتوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ديني امرو کې غفلت ځني ليده کېږي.

ځيني طالبان په سبب د احترام چې د عوامو د خوا ورکاوه کېږي کله کله پر اهاليو تېرى کوي لکه د (ننګهار) طالبان چې يو لږ څه اهانت له يوه وګړي ووينې سره راغونډ سي غربيني[32] راواخلي پر کليوالو هجوم وروړي او تر څو چې اهالي د خپل افراط کفاره ورنکي دوى لاس له تاړاکه نه اخلي.

يو لوى شمېر د دغه ځاى د طالبانو په لمانځه پروا نه کوي د کال په ځينو ورځو کې محفلونه جوړ کې طالبان او نور هغه ته رابولي چې شمېر يې تر زر کسه هم اوړي. د کلو وګړي درنه مېلمستيا جوړه کې وروسته يو ښايسته هلک راولي پوړنى يې پر اوږو ور اچولى وي بنګړي يې ور په لاس کړي وي پر کرسۍ يې کښېنوي پاچا يې کي تر څو چې محفل وي دى حکومت کوي له حاضرينو څخه ځيني وهي او ځيني تر جرم لاندي کوي، هغه وخت چې وغواړي ګدى[33] ماته کي يو سړى چې وزير يې بولي باچا ته داسي ووايي:-

لښکر په دې سبب چې تنخواه يې شلېدلې ده پر پاچا راولاړ سوى دى. وروسته هلک پوړنى د مخه هيسته کي د خپله يوه اړخه سره يې نسوار ايښې وي ويې پاشي هر يو د مېلمنو څخه ده ته راځي او د هغه نسوارو څخه لږلږ اخي[34] محفل او لوبې پاى ته ورسيږي.

د پښتنو ژبه زښته زيږه ده، د هجايي حروفو شمېر يې د پاړسي تر ژبه ډېر دى هغه ښه محاوره او خبري يې د کندهاريانو محاوره او خبري دي. په پښتو کې مولفات د

---

[32] غربينه يو راز توپک دئ. زما په خيال د کارابين يا قرابين اوښتى شکل دئ.

[33] ګدى = ډله، قوم.

[34] اخي = اخلي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظم او نثر دواړو لړ دي د پښتانه په ښارو کي د اوسني کامو ځخه يو کام دی چي تاجيک يې بولي ډېر اوسېدونکي د هرات او شاوخوا د هرات او د کابل ښار او هغه کلي چي د کابل او بلخ په منځ کي پراته دي او دغه رنګه د غزني ښار او ورنږدې کلي او څه کلي په قندهار کي او د بلخ د ښار ډېر اوسېدونکي تاجيک دي دا کامونه په حرفت او صنعت لکه خياطي، آهنګري، نجاري، معماري کي زښت ډېر زيار باسي په کښت او د درختو او تاکانو په روزنه پوهېږي تجارت ته هڅه لري.

له دې کامو څخه هغه چي د کابل په کوهستان کي استېږي و شر او شخړو ته طبيعي هڅه لري سره وژني، ويني سره تويوي او تل د کور، کور او کلي، کلي په ميانځ کي جګړه وي. له دغه سببه ده چي د دوی سړي د تاړاکيانو د بيري څخه ډېر وخت د قلاوو په برجو کي وسله په لاس کي ناست وي. دا کامونه چي ذکر سوه تر پښتنو په حال کي ښه دي، په کورني نظام ښه پوهېږي، په کالو او پاکي کي ښه امتياز لري، بلکه په پوهه او ذکاوت کي سر لري، پر خلاف د دوی پښتانه د علومو زده کېدو ته لږه هڅه لري او عالم سړي په دوی کي لږ موندہ کېږي.

د دغه کامو کليوال په نخښه ويشتو کي لاس لري، د دوی مردک نخښه هيڅکله نه خطا کوي، اوږده خنجرونه په غاړه ځړوي. دا کامونه سنيان دي د ابو حنيفه ؒ په مذهب دي، تعصب نه لري، اميران پکښي نه مينده کېږي. د ډيري رنګونه يې سپين دي يو ډول د پښتنو بګړۍ تړي.

له کامو څخه يو د هزاره کام دی د غزني شمال و لور ته په غرو کي چي د هرات تر شماله اوږده استوګه لري. د دوی اصل د مغول د ذاته دی څرنګه چي د تنديو څخه يې ښکاري کوچنۍ تنګي سترګي يې دي. د سر و خواته هڅه لري، ږيره يې څو وربښتان وي چي يوازي پر زنه راشنه کېږي. لنده دا چي د مخ ترکيب يې د اصلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چينايانو او تاتاريانو د مخ د ترکيب سره تشابه لري.

ځيني مورخينو ويلي دي چې دا کام د چنګيز خان د لښکرو پاتې شوني دي، بلکه وايي چې د درې سوه کاله راهيسته دوی د مغولو په ژبه خبري کوي. ولې هغه چې پر پارسي ټينګ دي او سره له دې چې د ترکمنو او ترکي ازبکو سره همسايګي لري پارسي يې نه ده په ګډه کړې، سبب دا دی چې دوی دا اوسنی وطن تر چنګيز خان ډېر پخوا په استوګه غوره کړی.

دا کام تل په وحشت او زيږه توګه ژوند کوي، له اوله تر آخره پوري د جوخ صنعت ښه ګڼي چې دوی يې بر که بولي دا د دوی ها غوره صنعت دی چې په يوروپ کې د غه ډول شی لږ جوړېږي. پر ته له جمشيديانو ښځه نور ټول له چاکداره چپنې اغوندي او ملاوي تړي.

که د برکي چپنه وي لستوني يې تر څنګلو جوړوي کله کله وربښمين ټوکران پر ګنډي د لاس تر بندو پوري يې اوږدوي، په ژمي کې د ټوکر خولۍ جوړوي او پر سر کوي يې. ښځې يې تل بګړۍ تړي، لکه د نرو داسې چپنې اغوندي.

د جمشيدي کام لباس لکه د خپلو همسايګانو ترکمنو او ايماقو داسې دی هغه چپنه ده چې تر بجلکو رسېږي، لستوني يې تنګ وي، خولۍ د پوستين جوړوي پاپاق[35] يې بولي.

دا قبيله د آس په سپرلي کې شهرت لري لکه خپل همسايګان چور تاړاک يې په طبيعت کې اخښلی دی، لکه خپل هزاره ورونه په زړه وري، پر مختلو، او ښان

(35) پيق يا پيخه په کندهار کې "قره قلي خولۍ" ته ويل کېده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

ويشتلو کي ښه لاس او شهرت لري.

دا کام پرته له شېخعلي، او جمشيدي کامو څخه په مذهب شيعه دی مګر په دغه مذهب کي هم پرته له خلفاوو له بغض او د علي مينه او د عاشوری له ماتمه او تبرګ په خنجرانو وهلو په بل شي تمسک نه لري.

سره له دي چي تقيه د شيعه و له مذهبي واجباتو څخه ده بيا هم د دغه کام وګړي خپل مذهب نه پټوي که له يوه څخه د مذهب پوښتنه وکړه سي ډېر وګړي يې په خلاصه خوله وايي زه د علي بنده يم.

تر خپل مذهب يې ګوتي کلکي کښلي دي. دلته ښه خوند کوي چي يوه کيسه يې وکم. يو سني و، ويې غوښته چي خپله خادمه سني کي، خادمي نټه وکړه، بادار په خښم وبېروله، خادمه هم په خښم وخروښېده ويې ويل چي سپی يم دا آسانه ده نه دا چي سني سم. دا يې رشه ده چي مړی ښخوي دا کليمات پر وايي چي:-

ناکر او منکر درته راسي مه بېرېږه ! ستا مولا علي به درته حاضر سي هغه به درڅخه وشړي.

دا هم د دوی رشه ده چي تر ښخېدو وروسته د مړي ټبر خپلي خولی ځيري کي د هغه پر قبر يې کښېږدي. په دې کام کي نقدي روپی لږ موندې کېږي، ډېر معاملات يې د مالو په اليشبدلو کېږي. حکومت د هر يوه د حال سره د نقدي پر ځای اوزګړي اخلي او که کله يو له دوی څخه د محصول په ورکړه کي خنډ کښېباسي او پای ته پر ډېر سي چي له ادايني يې عاجز سي په بدله کي يې خپله لور عامل يا حاکم ته د مينځي په نامه وړاندي کي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېرى له دوى څخه بې مالګي خواړه خوري، ولي مالګه زښته لږ مونده کېږي. د شرفاوو يعني د علي بن ابيطالب د اولادو زښته ډېر تعظيم کوي.

په دوى کي شريف او غير شريف په ننګ او عزت کي د اسي سره ببلېږي چي مجلس ته راسي که يې عامو ته غتې ويل او خښم. ښکنځل يې کوله په دې دليل چي شرفاء او اميران پرته بې د غه توګي نه ښايي چي په بله توګه د خلکو سره سلوک وکي. د دوى له عجيبو عاداتو څخه يو دا دى چي د دوو ښځو وګړو په منځ کي جګړه ولوېږي هره يوه د ځان له خوا څخه يوه ښځه چي په ښکنځلو کي تېره ژبه ولري پر خپل ځاى دروي، دا دواړه ښځي مخامخ سره ودرېږي يوه له دې دوو څخه په داسي حال کي چي لاس او پښې، سترګي او ورو ځي سره غورځوي و ښکنځلو ته پيل وکي دا بله هم کټ مټ لاس ، پښه، سترګي او ورځي سره غورځوي تر هغه کلک جوابونه ورکوي، دا ښکنځل واري په واري کوي تر هغو چي يوه خوا داسي ښکنځل وکي چي دا بله ښځه تر هغه د کلکو ښکنځلو څخه عاجزه سي نو جګړه فيصله سوه او هغه ښځه ملامته بلله کېږي چي نائبه يې د مقابلي څخه عاجزه سوه. او که ورځ تېره سوه يوې هم برى ونه مونده نو هره يوه ققه[36] راوړي سمه يې کي ووايي:-

"سبا به يې ګورو !"

ازبک او ترکمن په ختېه تاتاريان دي، ترنن ورځي پوري ترکي ژبه وايي، دا لمړى کام په شاوخوا کي د بلخ استوګه لري، وروستنى کام د ميمنې او د هرات د ښار په منځ کي اوسي. دوى ټوله سنيان او د ابو حنيفه په مذهب دي، هغه ازبکان چي د چنګېزخان له احفادو څخه شمېرل کېږي په کرهڼه او د درختو او تاکانو په روزنه

---

[36] ققه = کېه، د خاشو ټوکرى (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخته دي، ګلې او رمې ساتي.

بکړی تري شمله پر غوږ راځړوي، وربښمني چپني اغوندي پنډ استرونه او د پنبه و لایې (استرونه) ورکوي لکه د کنهي باف[37] شاتیر داسي ښکاريږي. ځیني یې بیا دري ځلور دغه ډول چپني يو پر بل سره اغوندي په آس ځغلولو او نېزه وهلو کي زښته لاس لري.

چي يو د بل ليدو ته ورسي لاس پورته کي فاتحه[38] ووايي وروسته د کور خاوند يوه ګوله ډوډۍ ده ته وړاندي کي. دی په ډېر احترام ډوډۍ ځني واخلي په چپنه کي يې کښېږدي. چای یې زښته خوښي دي، د آس د غوښو خوړل ناوړه نه بولي ځیني علماء هم پکښي مونده کېږي.

ترکمنان د برکې چپني اغوندي او د پوستين خولۍ پر سر کوي چي پاپاق يې بولي د آس په تربيه کي زښته ډېر زيار باسي د دوی آس د عربي آسو له نسله څخه دي چي نادر شاه راغوښتي وه.

له دغه کام څخه ډېری وحشيان دي، معشيت يې د داړې او تاړاک له لاري دی د ايران پر ملک او د هرات پر خوا او شا تاړاک وروړي نر او ښځي بنديان راولي د مريي او مينځي په نامه يې خرڅوي.

په دې دليل چي دوی شيعه دي د اسلام د دينه وتلي دي نو يې خرڅلاو جايز دی، ډېری د دوی څخه داسي هم کوي چي سنيان ونيسي د پاره د دې چي بخارايان يې د رانيولو څخه نټه ونه کي وهي يې ترټي يې داغونه پر ايږدي شيعه کوي يې د خلکو

---

[37] ګنهي باف: جولا.
[38] الحمدالله شريفه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په مخ کي اقرار په کوي او داسي هم پېښېږي سوې ده چي د هرات له خواوشا څخه يو سني عالم اسير نيولی دی له دي بيري نه چي و نه تښتي په ځنځيرانو يې تړلی دی د لمانځه پر وخت يې د امامت د پاره ايله کړی دی تر لمانځه وروسته يې بيرته تړلی دی. هغه عالم چي دا وضع وليده پوښتنه يې ځني وکړه:-

تاسي پوهېږی چي زه سني يم، څه دليل لرئ چي زما بند او خرڅلاو جايز دی؟

دوی داسي جواب ورکی:-

ته تر قران مشرف نه يې، څرنګه چي د قرآن هبه[39] موږ ته روا ده دغه ډول ستا هبه هم جايز ده خرڅلاو لا څه کوې؟

لنډه دا چي دواړه لوړني کامونه په تېره بيا دا وروستنی کام په ظلم او شرارت مشهور دی که څه هم د پښتنو په مځکه کي د دوی شمېر لږ دی له او سنيو کامو څخه چي د پښتانه په ښار کي استوګه لري يو شرفاء کام دی د (علي ابن ابيطالب اولاد چي سيد يې بولي).

ځيني د دوی په پښين کي چي د قندهار په شاوخوا کي دی استوګه لري او ځيني په کنړ کي چي جلال آباد ته څرمه دی، او سېږي د کنړ سيدان د بابر شاه له وخته تر نن ورځي پوري له لويانو او عظماوو څخه تش نه دي.

پښتانه دغه کام ته خورا ډېر يقين لري، خويونه او عادتونه د سيدانو د پښتنو عاداتو او خويونو ته څرمه دي، د پښتانه د ملک د اوسېدونکو څخه يو کام

---

[39] هبه: بخشش ته وايي (غياث).

(c) ketabton.com: The Digital Library

قزلباش دي دا لفظ ترکی دی معنی یې سور سر، وجه تسمیه دا ده چي ټولو صفوي شیعه لښکرو سرې بګړی تړلې لوی شمېر یې په کابل کي استوګه لري پاته یې په غزني او قندهار کي اوسېږي.

د دوی اصلي ځای ایران دی نادرشاه دې ښار ته راوستلي دي. په آدابو صنایعو او دفتري کارو کي پوهه لري هم له دغه سببه ده چي د پښتانه په رسمي ادارو کي واک د دوی په لاس کي دی. ډېر امیران د پاره د اولاد د تربیې او د شعر او ادب د تعلیم د پاره دوی غوره کوي، په ذکاوت او پوهه او نظافت کي تر دا نورو د وطن اوسېدونکو امتیاز لري زړه وري هم لري دوی ټوله په مذهب شیعه دي او د محرمي په لومړیو لسو ورځو کي د حسین ابن علي ماتم پالي.

د قندهار په جنوب کي پښین ته څرمه د بلوخ کام لیده کېږي، دوی په اصل کي د فارس دي دا د دوی رشه ده چي د سر ورښتان او ږیره پرېږدي او غوړوي یې، موچنې په پښو کوي او توره په ملا ځړوي.

په سبک ستایل کېږي په غلا او تاړاک مشهور دي، په سخاوت کي یې نوم څرګند دی، د مسلمانۍ څخه پرته د خدای (ج) او محمد (ص) بې نامه په نور څه نه پوهېږي که د یوه څخه د دوی پوښتنه وکړه سي چي ای بلوڅه روژه نیسې؟

داسي ځواب وايي:-

ما په خپله د پیغمبر اوزګړی نه دی غلا کړی، بلکه زمونږ خان غلا کړی دی حضرت رسول اکرم (ص) د هغه پر ترټنه کي دی د برش ورځي د خوړو ګرځولي دي.

دغه رنګه که د لمانځه پوښتنه ځني وکړه سي، وايي:-

(c) ketabton.com: The Digital Library

خان دی چي لمونځ کوي.

چي يو له دوی څخه د خپل کام يا د پردي وګړي سره مخامخ سي لمړی د خان پوښتنه کوي بيا نو وروسته تر ډېر تعظيم چي د ده استربل او وينا وکي زما مړتيا او مړوچتوب وګوره او وه غواړه، هغه چي زما د لاسه کېږي وبه سي. لنډه دا چي دا کام زښت وحشي دی او د کلک زړه خاوندان دي څرنګه چي په دوی کي يوه پښه ده مري يې بولي پر قافلو تاړاک وړي څو چي سړي مړه نه کي تر هغو مالو ته لاس نه وروړي، په دې زعم[40] تر هغو چي د مال خاوندان ژوندي وي پر مال قبضه روا نه ده.

د پښتانه په ملک کي يو لوی شمېر د هند بت پالونکي مونده کېږي، معبدونه لري چي درمسال يې بولي، د کابل د ښار دباندي محرکه[41] لري چي سم د خپله دين سره د خپلو مړو لاښونه په هغه ځای کي سوځي، ايره يې ساتي بيا يې د ګنګا سيند ته لېږي. ډېری د دوی د بابا نانک په مذهب دي ډېر په تجارت او صرافي[42] اخته دي، د هغه چا څخه چي د دوی په دين نه دي ځان ځني ټولوي د خوړو او اوبو څخه يې ځان ژغوري.

---

[40] زعم: ګومان.

[41] بايد محرقه وي چي د سوځولو ځای ته وايي او مراد به ځني (هندوسوز) وي.

[42] په کوټه چاپ کي: "تجارت او زرګري" راغلي ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو د حکومت طرز

د پښتنو حکومت استبدادي مطلق حکومت دی، مګر يو ډول مشابهت د شوروي د حکومته سره لري ځکه لوی کارونه چي کوي بې مشورې د مشرانو يې په کورته نه کوي، د حکومت مشران يې دا اشخاص دي:-

امير چي د ټوله وطن پاچا باله کېږي.

وزير: چي د صدارت عظمی درجه لري.

مستوفی الممالک: د ماليې ناظر دی داخله وزير هم دی.

خزانه دار: د حکومت د نقدو روپو ساتونکی دی.

اليشک اقاسي باشي: دا هغه سړی دی چي د حق غوښتونکو عرايض په ده اړه لري په امر د امير د وګړو جګړې او دعوې فيصله کوي.

والي: واليان د پاچا د کورنۍ دي سرداران يې لقب وي.

جنرل: د لښکر مشر وي ځيني جنرلان هم د سردارانو له ډلي وي.

کوتوال: د ښار د امن ضابط وي.

په هر ښار کي مستوفي تاکلی سوی دی چي د مستوفي الممالک نائب باله کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

محصولات اېښوول او ټولول په ده اړه لري د غه رنګه نور مامورين او وظيفه درلوونکي.

د پښتانه امير لکه دا نور د شرق اميران داسي شوکت او جلال نه لري د حکومت په اداره کي چي دوی يې دربار بولي د خپلو نورو غټانو سره پر ايراني غاليو باندي کښېني. امير چي د دا نورو څخه بېلېږي په دي سره چي بالښت يې تر څنګ لاندي وي، ځوک چي دربار ته ورننوزي درباريان يې نه ګرځوي که څه هم بيخي کښته درجه سړی وي.

د ښار د وګړو څخه هر ځوک چي وغواړي امير ته شکايت ورسوي امير ته مخامخ ورسي خبري ورسره کوي په لوړ ږغ سره بې پروا حال ورته وايي دا نور واليان هم په خپلو ولايتو کي د غه توګه چلوي.

د امير په حضور کي يو لوی شمېر د خدمه و ولاړ وي توري او خنجران ورڅخه وي، تيار وي چي د امير امر يا نهي پر ځای کي، امير کله کله په تخت روان کي ناست وي چي خلکو پر اوږو اخيستی وي کله کله په حوزه[1] سپور وي چي پر فيل يې ايږدي.

د امير سره په دربار کي د خان ملا[2] ناست وي چي هغه نو قاضی القضات وي او شرعي دعوې فيصله کوي د غه رنګه په هر ولايت کي قاضي د والي سره مل وي.

د پښتانه حکومت سياسي قانون نه لري د قضيو حل او عقد ، د جزا تعين او د زجر حد او جزيه اېښوول نقدي جزا ، وهل، بند ، فرار ټوله په خپله د امير په رايه اړه

[1] حوزه: کجاوه، جوپان.
[2] "خان ملا " د قاضيانو لقب دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري. دا نور واليان هم سم له خپلي ارادې سره کار کوي، هيڅ شک نسته چي دا توګه کار ډېر ځکه د عذر او ظلم څخه خالي نه وي. پزه يا لاس او پښه پرې کوي په دې ښارو کي.

امير پر سياسي اعدام باندي په ښکاره توګه اقدام نه کوي مګر له هغه چا څخه چي امير يې له فساده ببرېږي، يا تصور کوي چي فتنه به جوړه کي، هم داسي چي د لويانو رايي د ده سره يو سي نو هغه ځوک په ښکاره وژني، امير ډېر ځله وژل، ړنده ول د لويانو او خپلو رعيتو په سبب د دې چي هغه ناصر او کسات کښونکی نه لري کړي دي او هم يې ډېر ځله له وزيرانو څخه مالونه ضبط کړي دي چي له هغو څخه يې ناوړه کارونه ليدلي دي.

هغه واليان چي د شاهي تېره څخه دي په ولاياتو کي يې په دغو سببو سره د مامورينو سره لار وړې ده، بډايان له سوداګرو څخه او کښت کرونکي هم له دې تېکي ژغور نه دی موندلی ، امير حق لري چي د حکومت په خزانه کي داسي تصرف وکي لکه په مطلق خپل مال کي چي يې کوي. هيڅ سړی د ترديد او تنقيد حق نه لري بلکه د چا په خاطر کي دا نه تېرېږي چي د حکومت مالونه د امير ملک نه دی او نه امير ته دا جواز لري چي پرته بې هغه چي قانون ده ته جواز ورکړی دی يا د رعيتو ورسره خوښه ده په نورو مالو کي دي تصرف وکي.

د پښتانه حکومت د نه خبرتيا له لامله له خپلو وظايفو څخه او هم دا چي قانون نسته چي دی دي اصلاحاتو ته ناچاره کي هيڅ هوډه د لارو امنيت ته، د سړکانو جوړېدو ته، د غلو او غدوی لاس لنډېدو ته، د قافلو او لارو ساتني ته نه لري.

که يوه قافله د يوه ښاره و بل ښار ته د سفر هوډه وکي څو په سوو وګړي وسله درلوونکي ورسره نه وي سفر نه سي کولای، دوی داسي ښکارېږي لکه د جګړې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډګر ته چي ځي، او حمله پر يو ځاى وروړي، نه لكه د تجارت او رانيولو او خرڅېدو د پاره هم له دې سببه دى چي په دې ښارو كي تجارت لږ او بازار يې سوړ دى.

د مفاسدو او مهلكاتو د ليري كېدو د پاره د ښتانه په ښارو كي محتسب ليده كېږي. د پښتانه حكومت عسكري حكومت دى، ټوله د منصب خاوندان كه ملكي وي يا لښكري بلكه ټوله مامورين يې له وزيره نيولې تر كاتبه پوري د ميرزا په نامه يادېږي. له قاضى القضاته نيولې د ده تر كښته درجې نائبه پوري په لښكري دفتر پوري اړه لري، مواجب يې په اندازه د شمېر د آسو دي چي دوى يې د جګړې ډګر ته حاضرولاى سي، مثلاً يو قاضي په شمېر د سلو آسو مواجب خوري نو پر ده لازمه ده چي په ټولو جګړو كي به دى د سلو آسو سره او د سلو آسو لازمي وسلې سره حاضرېږي، حكومت چي لښكريان ټولوي د كلو مشران او غټان وګماري ملكان په خپله نظريه سره ښيله دې چي قانوني ملاحظه وكي يا پچه واچوي كښت كوونكي او نور ټاكي حكومت ته يې وړاندي كي، عسكري مدت ښكاره حد نه لري.

د يوه تر وسله لاندي لښكري وګړي معاش پرته بې روزانه تعييناتو د مياشتي شپږ روپۍ دي كله كله يې معاش پر وخت نه وركول كېږي، ځنې پكښې لوېږي د جګړې په وختو كي د كليوالو او صحرايانو څخه په هغه اندازه چي د دوى ډېرښت يا لږوالى دى پياده صنفونه ټولېږي چي دوى يې خاصه دار بولي او سپاره چي دوى يې اوپره سوار بولي د جګړې په ټوله وخت كي مدد او روزنه د هغو دوى پر خپله اوږه اخلي ډېر دغه سپاره د جمشيدي او ازبک له كامه څخه دي.

د پښتنو اميري په ارث سره ده، دا شرط نه دى چي د وراثت حق به لوى زوى ته رسېږي بلكه د وليعهد په ټاكلو كي پاچا واک لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دغه هم د پښتانه حکومت په سبب د حريصانو د ډېر حرص او د مفسدانو د شرارت چي تل زيار باسي چي برى دي پر وومومي د خدښې[3] او لړزه خالي نه وي، د پښتانه امير او د نورو حکومتونو په منځ کي دولتي معاهده نسته په پخواوو زمانو کي د پښتانه او د انګرېز د حکومتو په منځ کي څه شرطونه ايښو سوي وه.

د حکومت مالونه[4] په دې ښارو کي پر دوه ټوکه وېشلي سوي دي:-

يو هغه ټوک دی چي کښته والو او باغوالو او مالدارو څخه اخيست کېږي دا ټوک لکه شرعي زکات داسي دی.

بل ټوک هغه دی چي له دوکاندارانو او صنعت د خاوندانو او د غلجو د کام پر هر نر باندي چي عمر يې پنځلس کاله وي اخيستل کېږي. د غلجو د کام هر نر به يوه روپي جزيه[5] غوندي ورکوي دا د پاره د تذليل د دوی له هغه وخته چي د دوی څخه حکومت ودې او سني ابدالي امير ته رانقل سو، په کال کي څني (له خارج څخه چي مالونه راځي) اخيسته کېږي، د جناياتو چي جريمې اخيستي کېږي د ګمرک محصول پر اخيست کېږي د ګمرک محصول يوازي په ښارو کي نه اخيست کېږي بلکه په کلو او دښتو کي هر ځای بېل اخيست کېږي.

څرنګه چي غرڅنيانو[6] ډېر ځله سر اخيستی وي د غه محصولات بې جبره او بې ورلېږلو د يوې ټولۍ لښکرو په کورټه نه ځني اخيسته کېږي. د پښتانه په ښارو

---

[3] خدښه: غولول، شک درلودل.
[4] مراد يې ماليات دي (مرتب).
[5] په کوټه چاپ کي "يوه کالداره" کښلي ده. له روپۍ څخه دلته مراد (کالداره) نه ده، بلکه مقصد يې د هغه وخت مروجه افغاني سکه (کابلۍ) ده (مرتب).
[6] مطلب يې د غرونو او سېدونکي دي (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

کي ثرنګه چي تل پر له پسې شخړي پيښيږي او کامو تل سر اخيستی وي حکومت ته يو حقيقي تله په لاس نه سي ورتلای. اما داسي ګڼله کېږي چي تر يو نيم ميليون ګنی پوند[7] ډېر او تر يوه ميليون او ثلورمه دي لږ نه وي دا ټوله د پاچا د کورنۍ په معاشاتو کي ځي.

د حکومت رسمي ژبه پارسي ده.

د پښتانه اميرانو دا عادت دی چي د کوچني او لوی اختر په ورځو کي د ډېرو سپرو سره تر ښار دباندي لمانځه ته وځي، تر لمانځه وروسته د توپو او توپکو ډزي کوي، سپاره هغه خپل ښه ښه آسان په سپرلو سره اچوي د لمانځه ځخه چي راسي سترخان وغوړوي خلق ډوډۍ ته راغونډ سي.

---

[7] په کوټه چاپ کي هم په دغه شکل دئ. د ګنی پونډ او پونډ تر منځ په توپير پوه نه سوم (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب خاتمه

د افغانستان د هوا ، ودانيو ، کرهڼو ، صناعت، تجارت او کانو لنډ بيان

د پښتانه ښارونه په سبب د دې چې د استوا د خطه ليري دي او لوړ غرونه او ژوري درې لري، هوا يې ډول ډول ده او تودې اُلکې لري، ځرنګه چې هوا يې له فساد او ګندکۍ څخه خالي ده، د جوړوالي او صحت دپاره زښته ښه ده. د وبا ناجوړتياوي چې د هوا د خرابۍ څخه زېږي لږ پېښېږي.

د ښارو او کلو ودانۍ يو پوښښت او ډيرى د اومو خښتو جوړي سوي، خړې پړې ودانۍ دي. مګر د کابل ښار چې ډېرى ودانى يې د ډبرو او لرګو دي او په ځينو ودانيو کې يې باغچې، ولې او حوضونه هم مونده کېږې د کابل لارې او کوځې تنګې او کږې وږې دي، د قندهار کوځې پلنې او سيخ دي.

ټينګې او ښايسته جامع ګانې چې له پخوا زمانې په دې ښارو کې سته دي د غليمانو د پرله پسې جګړو او حملو له لامله يې پوښښونه نړېدلي دي لږ پر پخواني حال پاته دي.

هغه چې نن ورځ پاته دي خپل ټينګ والى او پخوانى ښايست يې بايللى دى. لوى او کوچني ښارونه يې قلاوې لري، او پخوانى ډول برجان)برجونه(لري که څه هم د توپ مقاومت نه سي کولاى مګر سپاره تمولاى سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلي !د کابل او هرات ښارونه هر يو قلاوي لري د لومړي ښار قلا يې د خاورو ده، د توپ مردک اغېزه نه پر کوي پر وروستني ښار غرونه را څرخېدلي دي، د غرو پر سرو يې برجان او ټينګ کلک ځايونه جوړ کړي دي، ښايي چې يوه اوږده زمانه دي غليم له ځانه په وګرځوي د افغانستان مځکي چي د هر ډول کرهڼي وړ دي لويي او کوچنی والي لري، د ډېرو شخړو او فسادو له لامله او دا چي اوسېدونکي يې د کرهڼي پلان جوړولو او کښلو په فن کي لاس نه لري ډېرې مځکي يې وچي پاته دي او به يې بېځايه ځي فايده نه ځني اخيسته کېږي.

سره له دې يې هم اوسېدونکي د غنمو، اوربشو، جواريو، نخودو، باغليو او نورو شنګياوو کښته کوي خپل معشيت په کوي لږ څه پنبه، تنباکو، ترياک، ډيلي[1] هم کوي د خپله سېکه سره سم درخته هم ايږدي د تاکانو، زردالو، سيب، امرت، بهي، انار، جوز، اناپ، پسته او توت هم پالنه کوي، د هرات وګړي د ورېښمو د چينجي روزنه او پالنه کوي.

د جلال آباد وګړي ګنی کري، د افغانستان په ځينو غرو کي صنوبر، مصطکي[2]، دښتي پسته او جميزي[3] ډېر مونده کېږي. په دې ښارو کي صنعت زښت لږ دی، هغه چي د پلار او نيکه په ميراث پاته سوی دی پر هغه توګه پاته دی، په ښېګڼه کي يې دوی زيار نه دی ايستلی.

يو له هغو څخه د ورېښمو ټوکرانو اودل دي او جوړول د يو ډول کشميري شال دي چي دوی يې پټو او ګُرک بولي او د اوښ د وړيو څخه يې په کابل کي جوړوي. د غه رنګه په هرات کي رنګ په رنګ ټوکران جوړېږي. يو له هغو څخه برکه ده چي د مخه

---

[1] ډيله: يو راز چمني وابنه دي.
[2] مصطکک: يو ډول ژړي داني دي.
[3] جيمزي = جنغوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مو د هزاره په کام کي له هغه نه ذکر وکړ.
په کابل او قندهار کي کوچنۍ کارخانې سته چي توپ، توپک او توره پکښي جوړېږي، افغانستان ډېر ځله تجارت د هندوستانه او بخارا او اېرانه سره لري.
افغانستان چي هند ته مال باسي وړۍ، پنبه، مېوه او ډول ډول خوړې دي چي پر اوښو يې وړي. اېران ته کُرک، برکه يو ډول موچڼه او کشميري شالونه چي له کشمير او امبرسره (امرتسره) يې راغواړي باسي.

د هغه په مخۍ کي له بخارا او هندوستانه سوښي او نخي ټوکران، چای، بوره، ښيښه، چيني لوښي، کاغذ، پولاد، اوسپنه، مس، پاره، د وربښمو چينجي او عقاقير[4] له اېرانه څخه کالي او وسله راوړي. په افغانستان کي زښت ډېر کانونه سته مګر اهالي يې د راايستو او استفادې سپک نه لري، د هغو څخه د طلا کان په قندهار کي، د اوسپني کان په خوست او کرم کي او د ياقوتو کان په کابل کي د اوسپني او ګوګړو او لاجوردو او ياقوتو کانونه په بدخشان کي دي، ماورا له دې څخه نور هم ډېر کانونه لري چي د غسي پاته دي. دغه دی چي سم له هوډي سره مي د پښتانه پاچهۍ او د دوی د ښارو وضعيت او د معشيت لاري او د دوی کامونه درته ذکر او بيان کړه.

والله ولي التوفيق

---

[4] عقاقير د عقار جمع د يو بوټي بخيله ده په دوا کي يې اچوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتانه آمر نصيحت وليعهد ته !

زما ګرانه زويه ! پته دي نه وي چي زه د حکومت ټول واک په خپل ژوند کي تا ته سپارمه هيڅ شک نسته چي د اروپا د حکومتو څخه په غرب کي او د شرق د پاچهيو څخه په ايشيا کي ښېل دی. زما غرض دا دی چي تا پوهومه چي پر پاچهي کښېنې څه ډول حکومت او په څه توګه عمل وکړې چي له عقل او حکمت سره سم وي. بل مقصد هم لرم چي د پښتانه د قومونو خانان او مشران ستا مقام وپېژني ستا تر بيرغ لاندي وي او ستا امر ته يې غاړه ايښې وي، اوس هوډ لرم چي څه خبري د نصيحت په ډول تر غوږو در تېري کړم. دا يقين دی که پر هغه ولاړ سې ستا ملک به په امان وي. که ښه خطا کښېږدې نفوذ به دي له لاسه ووزي. زما نصيحت تا ته دا دی:-

1. پر تا واجبه ده زويه چي د دين تر اصولو به دي ګوتي کښلي وي، لمړی مقام به دي دين لره مخصوص کړی وي. د مخه تر دې چي په سياست اخته سې خپل ديني واجبات به تر سترګو لاندي لرې يا په دې عبارت چي پر تا واجبه ده چي د ټولو خپلو رعيتو دپاره په ديانت او تقوا کي يو ښه پېشوا و اوسې.
2. پر تا ترلې ده چي د خپلو رعيتو، په سعادت، آرام او راحت کي به توجه لرې. د وطن په امن کي به کوښښ کوې. وپوهېږه ! چي د وطن فلاح په ثروت پوري ترلې ده او ثروت بې له کښته، تجارته او صنعته نه سي موندلای د دغو وسايلو پر مخ تلل په عمومي تعليم او تربيت پوري اړه لري. اې زويه ! زموږ د وطن وګړي د مدنيت لمړی درجې لري، مګر وګړو د علومو حاصلېدو او د افکارو و پالني ته هڅه نه ده کړې زما په زړه کي دا هيلي وې چي مدرسې جوړي کړم او د علم روښنايي د پښتانه د ملک په نورو ښارو کي هم وړانګه واچوي او دا تعليم او مدرسې د اوسني غربي ملکو د مدرسو او دارالفنونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ډول وي مګر داسي هوډي ژر نه تر سره کېږي ولي اړتیا سوکه او تدریجي سیر او لوړتیا ته لري، نو پر تا ترلې ده چي بشپړه توجه دغه ټکي ته وګماري او یقین ولرې چي ستا له مقدسو واجباتو څخه دا ده چي د رعیتو په خوا او خاطر کي د تعلیم دپاره هڅه او هیله پیدا کې.

3. ژر دی چي د حکومت واګي به په خپل لاس کي واخلې، نو ښایي چي ته په خپل وطن کي تر ټولو ښه سړی واوسې، په عقل کي لوړ و اوسې، په فکر لوی یې، درجه او ځای دي تر ټولو اوچته وي، د خپلو رعیتو سره او د هغه چا سره چي ستا تر لاس لاندي وي ښه مخ یوسې ! پر رعیتو باندي د پلار په مینه ټېربړه چي ستا پر شفقت کلکه عقیده پیدا کړي او دا د دوی زړه وویني چي ته د دوی په ښېګڼه پسي یې. داسي عمل هغه مینه چي دوی یې له تا سره لري ډېروي او ته د دوی په نظر کي لوړ ښکارېږي. د پردیو سره داسي مه اوسه چي بیا د دوی زړه ورتیا او بې حیایي ډېرېږي.

4. پر تا ترلې ده چي د خپلو رجالو کارونه او عملونه به تلي او د فضلاوو فضل به نه هېروې ولي دا تلنه دوی ته د کار په کړن کي سبک او قوت ورکوي او ناچاره کوي یې چي ستا خدمت زښت په رښتیا ، اخلاص او استقامت سره وکړي.

5. د ظالم څخه چي د مظلوم حق او انصاف اخلي او مجرم ته چي سزا ورکوې زړه مه سوځه ! که څه هم ستا د زړه ټوکر وي، وپوهېږه ! چي په دې توګه به د وګړو زړونه ځان ته رارخي کاږي او خدمت به په خلوصیت او پوره زړه درته کوي.

6. پردو ته هیڅ ډول حق او لاره مه ورکوه. ولي که دي لږ حق یا لار یا واری ورکړی. ګواکي د ملک د ورانېدو دپاره دي په خپل لاس لار جوړه کړه.

7. څرنګه چي تر ننه پوري انګرېز وضعیت[(1)] له ما سره پاته دی او مصاف و مسالمه لرو د دوی سره دغسي اوسه لکه چي ومه، مګر په هر حال کي د

[(1)] دغه ځای په کوټه چاپ کي "تعلقات له انګرېزانو سره" ترجمه سوی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

افغانتسان سلامتي[2] او آزادي تر ستركو لاندي لره.

8. ستا د لمړيو واجباتو څخه يا دا ده چي د خپلو رعيتو د مصلحت او ښېګڼې ساتنه به په هر حال کي پر ځان ترلې بولې.

9. لازمه ده چي په سياسي مسئلو کي پر خپلو وزيرانو او ملګرو بروسه ونه کې. بلکه په کوچنيو او لويو کارو کي په خپله بايد توجه ولرې او ځان ور ورسوې.

10. پر تا ترلې ده چي د جنګ په باب کي داسي تيار يې چي سبا وغواړې لښکري تر ځان مروچه دولت سره په جنګ ايستلای سې يا دي لښکر داسي تيار لره لکه سبا چي د ډېر سبک ناکه غليم په مقابله ځي.

وپوهېږه اي زويه !

زمانه موږ ته ښوونه کوي موږ ښايي چي فايده څني واخلو، موږ پوهېږو چي زموږ لمړۍ اړي دا ده چي لښکر به مو تل سبک ناکه او تيار ولاړ وي دو همه دا چي د صلح او جوړ په وخت کي د حربي سامان ډېره ول مه هېروه، ولي ته پوهېږې چي د جګړې په وخت کي د لښکر د جنګ سامان او د خوراکې موندل زښت سخت وي.

11. پاچهانو ته دا لازمه ده چي د لښکري وګړو زړونه به ځان ته را رخي کاږي او د دوی د ميني د ډېرښت په هکله به ځانته ډېر زيار باسي. لښکر خوښ او آرام ساته چي ستا سره مينه پيدا کي چي د بري پر ډګر پر شا رانه سي او ستا په مينه کي تر سر تېر وي. وپوهېږه ! چي لښکري وګړي خپل ګران ارواحونه د معاشاتو په وړ يا قيمت خرڅوي، معاشونه يې پر خپل وخت ورکوه که په دې توګه د دوی سره ولاړ نه سې. دوی بيا په هغه سخته موقع کي که څه هم خورا په لوړ قيمت وي د خپل سر په خرڅلاو کي بخل کوي.

12. اي زويه وپوهېږه ! چي د حکومت بيت المال د ملت حق او مال دی، پاچا يا آمر د هغه ساتونکی دی نه د هغه خرڅونکی ! که يو حاکم له امانت مال څخه د

---

[2] په کوټه چاپ کي "د هيواد سلامتي" راغلې ده (مرتب).

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ځان د پاره خرخ وکي د هغو کسانو په وړاندي چي دا مال يې ده ته ايښي دی او دی يې پر درولی دی او يقين يې پر کړی دی خاين باله کېږي، او دا ښکاره کوي چي خاين سړی د وګړو په سترګو کي څه قدر او قيمت نه لري او د خدای (ج) او د خلکو غليم دی. بيت المال تل ښايي چي ډک او ودان وي ولي د حکومت بې سبکي تر نورو شيانو په لړوالي کي د مال ډېره څرګند ېږي.
دغه ډول پر تا ترلې ده چي وارداتو او صرفياتو ته په ژوره کتنه وګورې هغه چي زيات وي د بيت المال ته يې رخي کاږي پر تا دا لازمه ده چي څو دي وس وي او کېدای سي (هغه) لاري ومومې چي بيت المال په ډېرېږي ولي ستا ټوله هوډي حربي، سياسي، تجارتي، صنعتي، تعليمي پر هغه خپل وړ وخت په دغه بيت المال سره پوره کېږي.

ولي اې زويه ! زمانه واړو دغه عملو ته پر دغه پخو لارو تلو ته اړې لري چي ژوند په سبک او پوره زړه او لوړ سر وکي.

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library